

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

I. 2, 1. « Γαλέριος, ἐπιβὰς τῆς Ἰταλίας, δύο κατέστησε καίσαρας, Μαξιμῖνον καὶ Σεβήρον... Ὁ (Μαξιμιανὸς) Ἡρκούλιος ἐπεχείρησεν ἀπολέσαι τὸν υἱὸν Μαξέντιον ». Τοὺς δύο τούτους καίσαρας δὲν ἀνεκλήρυσεν ὁ Γαλέριος ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς ἐν Νικομηδείᾳ. Ἀμφότεροι ὅμως ἦσαν οἰκείοι τοῦ Γαλερίου καὶ προὔτιμήθησαν καθ' ὑπόδειξιν αὐτοῦ. Ὁ Γαλέριος εὗρίσκετο ἐπίσης ἐκεῖ. Ἡ ἀνακλήρυξις ἔγινε δημοσίᾳ, ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ (1 Μαΐου 305). Ὁ Μαξιμῖνος ἐγκαθιδρύθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ διὰ τῆς περιβολῆς τῆς πορφύρας. Ὁ Σεβήρος ἐγκαθιδρύθη δι' ὁμοίας τελετῆς ἐν Μεδιολάνῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιανοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Ὁ Μαξιμιανὸς δὲν ἐπεχείρησε νὰ φονεύσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαξέντιον, ἀλλὰ νὰ ὑποβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος, τὸ ὁποῖον τότε ἤρχετο εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ τοῦ Λακαντίου (*De mortibus persecutorum*, κεφ. 18 καὶ 19) καὶ ἄλλων¹.

« Κωνσταντίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου), τεθνηκότος ἐν τῷ πρώτῳ ἐνιαυτῷ τῆς διακοσιοστῆς ἐβδομηκοστῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ». Ἡ φράσις « τῷ πρώτῳ ἐνιαυτῷ » εἶναι ἐσφαλμένη. Τὸ λάθος ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τέλει τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Σωκράτους (VII. 48, 8). Ἡ μνημονευθεῖσα Ὀλυμπιάς ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἡλίου τροπῆς τοῦ ἔτους 305, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ πρῶτον ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ (1 Μαΐου 305), ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖος, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀπέθανε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (25 Ἰουλίου 306), ἦτοι τὸ δευτέρον ἔτος τῆς Ὀλυμπιάδος ταύτης. Ἔνεκα τοῦ μνημονευθέντος λάθους, ὁ Σωκράτης δέχεται, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος ἔγιναν αὐτοκράτορες κατὰ τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον παρητήθησαν ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανός, ἐνῶ πράγματι ἔγιναν ἐν ἔτος βραδύτερον. Ὁ μὲν Μ. Κωνσταν-

¹ R. Hussey, *Socratis Eccl. Historia*, 1853, τόμ. 3ος, σελ. 3. Otto Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, τόμ. I, 1921, σελ. 39 κ.ξξ. 464 κ.ξξ. H. Grégoire, ἐν *Revue de l'Université de Bruxelles* 1931, σελ. 238 κ.ξξ.

τίνος, τὸν Ἰουλίον τοῦ 306, ὁ δὲ Μαξέντιος, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους τούτου¹.

« Ὁ (Μαξιμιανὸς) Ἡρικούλιος... ὕστερον ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐτελεύτα τὸν βίον ». Ὁ παραιτηθεὶς αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως Μαξιμιανὸς δὲν ἀπέθανεν ἐν Ταρσῷ. Θέλων νὰ ἀνακτήσῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, εἶχεν ὀχρωθῆ ἐν Μασσαλία τῆς Γαλλίας, ὁ δὲ Μέγας Κωνσταντῖνος μετὰ στρατοῦ ἴστατο πρὸ αὐτῆς. Οἱ ἐντὸς εὐρισκόμενοι στρατιῶται ἤνοιξαν τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ὁ Μαξιμιανὸς ἠχμαλωτίσθη καὶ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη νὰ αὐτοκτονήσῃ, κρεμασθεὶς ἔν τινι δωματίῳ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐν Ἀρελάτῃ τῆς Γαλλίας. Ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἀπέθανε δύο ἔτη βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Μαξιμίνοσ. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ τοῦ Λακταντίου (αὐτόθι, κεφ. 29 καὶ 30) καὶ ἄλλων².

I. 3, 4. « Νόμου δὲ ἐκέλευσε (ὁ Λικίνιος) τοὺς ἐπισκόπους μὴ φοιτᾶν παρ' Ἑλλήσιν, ὡς ἂν μὴ ἔχει πρόφασιν αὖξασθαι τὰ χριστιανῶν ». Ὁ Σωκράτης ἐνταῦθα παρεξήγησε χωρίον τοῦ Εὐσεβίου (Βίος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, I. 51, 1), τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς: « Νόμον ἐκπέμπει (ὁ Λικίνιος) διακελευόμενον³ μηδαμῆ μηδαμῶς ἀλλήλους ἐπικοινωνεῖν τοὺς ἐπισκόπους, μηδ' ἐπιδημεῖν αὐτῶν ἐξεῖναι τινι τῇ τοῦ πέλας ἐκκλησίᾳ ». Ἀπηγόρευε τὴν καθ' οἰονδήποτε τρόπον πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν τῶν χριστιανῶν ἐπισκόπων. Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως ἐξέλαβεν αὐτὸν ὡς ἀπαγορεύοντα εἰς τοὺς ἐπισκόπους νὰ φοιτῶσι παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς. Ὅχι ὁ αὐτοκράτωρ Λικίνιος, ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης ἀπηγόρευσεν, ὡς γνωστὸν, βραδύτερον εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ φοιτῶσιν ἐν τοῖς σχολείοις τῶν ἐθνικῶν³.

I. 5, 1. « Μετὰ Πέτρον, τὸν γενόμενον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας, τὸν καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μαρτυρήσαντα, διαδέχεται τὴν ἐπισκοπὴν Ἀχιλλᾶς ». Ὁ Ἀλεξανδρείας Πέτροσ δὲν ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284-306). Ὁ Σωκράτης τὰ περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀλεξανδρείας παρέλαβεν ἐκ τῆς Ἑκκλ. Ἱστορίας τοῦ Ρουφίνου, ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν ἀναφέρει, ἐπὶ τίνος αὐτοκράτορος ἐμαρτύρησεν ὁ Πέτροσ. « Cum apud Alexandriam post

¹ Valesius, παρὰ Migne, τόμ. 67, στήλη 35 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 2. Fr. Geppert, Die Quellen des Kirchenhistorikers Socrates Scolasticus, 1898, σελ. 44 κ.ἑξ. Ἐνταῦθα (σελ. 45) ἡ ὀρθὴ Ὀλυμπιάς σημειοῦται ἐσφαλμένως ὡς 272, 4 ἀντὶ 271, 2. Jos. Vogt, Streitfragen um Konstantin d. Grossen (Mitteilungen des deutschen arch. Instituts, 1943, σελ. 191.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στ. 35 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 3. SeecK, αὐτόθι, σελ. 105 κ.ἑξ., 107 κ.ἑξ. καὶ 491. Geppert, αὐτόθι, σελ. 69.

³ Geppert, αὐτόθι, σελ. 113.

Achillam qui Petro martyri successerat, Alexander sacerdotium suscepisset» (Historia Ecclesiastica, X. 1, ἔκδοσις Th. Mommsen, 1908, σελὶς 960). Ὁ Ἀλεξανδρείας Πέτρος ἔμαρτύρησεν ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Γαλερίου (311. Εὐσεβίου, Ἑκκλ. Ἱστορία, 7, 32, 31)¹.

I. 6, 2 καὶ 3. «Συνελαμβάνοντο τῇ Ἀρείου δόξῃ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, μάλιστα δὲ Εὐσέβιος (ὁ Νικομηδείας) αὐτῆς ἀντείχετο... Ταῦτα ἀκούων καὶ ὄρων τε γινόμενα ὁ (Ἀλεξανδρείας) Ἀλέξανδρος, συνέδριον πολλῶν ἐπισκόπων καθίσας, τὸν Ἀρειον καὶ τοὺς ἀποδεχομένους τὴν δόξαν αὐτοῦ καθαιρεῖ». Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Σωκράτους, ἢ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Ἀρείου ἀνάμιξις ἐπισκόπων, εὐρισκομένων ἔξω τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος, προηγήθη τῆς συγκλήσεως συνόδου τῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων καὶ τῆς καταδίκης τοῦ Ἀρείου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, καθίσταται ἀναγκαία ἄλλη προηγουμένη καταδίκη τοῦ Ἀρείου, ἢ ὁποία προὔκალεσε τὴν ἀνάμιξιν τῶν ἔξω τῆς Αἰγύπτου ἐπισκόπων (πρβλ. Σωζομένου, Ἑκκλ. Ἱστορία, I. 15, 6). Ἄλλ' ἢ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου, τὴν ὁποίαν αὐτὸς οὗτος ὁ Σωκράτης παραθέτει, λέγει τὰ ἀντίθετα. «Ἡμεῖς μὲν τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόπων καὶ τὰς Λιβύας, ἐγγὺς ἑκατὸν ὄντων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν (τὸν Ἀρειον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ). Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον παρεδέξαντο (αὐτοὺς)» (Σωκράτους, Ἑκκλ. Ἱστορία, I. 6, 13). Κατὰ ταῦτα, ἢ σύγκλησις τῆς συνόδου τῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων καὶ ἢ ὑπ' αὐτῆς καταδίκη τοῦ Ἀρείου προηγήθη τῆς ἀναμίξεως τῶν ἔξω τῆς Αἰγύπτου ἐπισκόπων, αὐτὴ προκαλέσασα τὴν ἀνάμιξιν ταύτην². Εἶναι βεβαίως ἀπίθανον, ὅτι διὰ τὴν καθαιρέσιν αἰρετικοῦ πρεσβυτέρου (τοῦ Ἀρείου) ἦτο ἀνάγκη νὰ συγκληθῇ γενικὴ σύνοδος τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου καὶ εἶναι πιθανόν, ὅτι ἢ ἀνάμιξις ξένων ἐπισκόπων ὑπὲρ τοῦ καθαιρεθέντος Ἀρείου προὔκალεσε τὴν σύγκλησιν τοιαύτης συνόδου. Ἄλλ' ἵνα εὐδοθῇ ἢ ἐκδοχὴ αὕτη καὶ δικαιολογηθῇ ἢ διήγησις τοῦ Σωκράτους, πρέπει νὰ δεχθῇ τις, πρῶτον, ὅτι ἢ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους παρατεθεῖσα ἐγκύκλιος τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου διασωθείσης (Ἑκκλ. Ἱστορία, I. 4), δεύτερον, ὅτι ἢ διήγησις τῆς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους παρατεθείσης ἐγκυκλίου τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ εἶναι ἀνακριβής, καὶ τρίτον, ὅτι αἱ ὑπογραφαὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, τῶν καταδικασάντων ἀρχικῶς τὸν Ἀρειον,

¹ Geppert, αὐτόθι, σελ. 113. Ἴδε κατωτέρω διόρθωσιν εἰς I, 6, 37.

² Eduard Schwartz, ἐν Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1905, σελ. 290 κ.ἐξ. H. G. Opitz, ἐν Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft, 1934, σελ. 146 κ.ἐξ. H. Lietzmann, Kirchengeschichte, τόμ. III (1938), σελ. 97.

δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεταγενεστέραν ταύτην ἐγκύκλιον, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας εὐρίσκονται σήμερον, ἀλλ' ἄλλοθὲν ποθεν μετεφέρθησαν βραδύτερον εἰς αὐτήν¹.

I. 6, 36. « Συνανεμίγνυντο δὲ τοῖς Ἀρειανίζουσι Μελιτιανοί ». Οἱ Μελιτιανοὶ δὲν ὑπεστήριξαν τοὺς Ἀρειανοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀλλὰ βραδύτερον μετὰ τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325). Ὁ Ἐπιφάνιος μάλιστα ἐδέχθη, ὅτι ὁ Μελίτιος κατήγγειλε τὸν Ἀρειον εἰς τὸν Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρον (Κατὰ ἀφρέσεων, 68, 4). Ἡ Α' Οἰκουμ. Σύνοδος μετεχειρίσθη τοὺς Μελιτιανοὺς μετ' εὐμενείας (τὸ σχετικὸν ἔγγραφον ἐν Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία, I. 9 καὶ Θεοδώρητου, Ἐκκλ. Ἱστορία, I. 8). Δὲν θὰ ἐφέρετο οὕτως ἂν οἱ Μελιτιανοὶ εἶχον ἤδη συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀρειανῶν².

I. 6, 37. « Ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μαρτυρήσαντος ». Ὁ Ἀλεξανδρείας Πέτρος, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη (I. 5, 1), δὲν ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284-306). Ἐνταῦθα ὁ Σωκράτης παρεξήγησε χωρίον τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν Ἀπολογητικοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. « Πέτρος παρ' ἡμῖν πρὸ τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν » (κεφ. 59). Ὁ Πέτρος ἔγινεν ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας πρὸ τοῦ διωγμοῦ (τῷ 300), ἐμαρτύρησε δὲ ἐπὶ Γαλερίου (301. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 7, 32, 31). Τὸν διωγμὸν τοῦ Γαλερίου δύναται τις βεβαίως νὰ θεωρήσῃ ὡς συνέχειαν τοῦ διωγμοῦ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ἐπομένως ἀμφοτέρους ὡς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν διωγμὸν. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος. Δὲν δύναται τις ὁμως νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Πέτρος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, ὁ ὁποῖος πρὸ πενταετίας εἶχεν ἐγκαταλείψῃ τὸν θρόνον. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ Σωκράτης, παρεξηγῶν τὸν Μ. Ἀθανάσιον³.

I. 8, 31 καὶ 32. « Πέντε δὲ μόνοι οὐ προσεδέξαντο (τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας), τῆς λέξεως τοῦ ὁμοουσίου ἐπιλαβόμενοι, Εὐσέβιός τε ὁ Νικομη-

¹ Otto Seeck, *Geschichte des Untergangs κτλ.*, τόμ. 3ος, σελ. 389, 401, 545 καὶ 552. K. Müller, *Kirchengeschichte*, τόμ. I. 1941, σελ. 400 καὶ 401. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 1948, σελ. 157 κ.ἐξ. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ὑπογραφαὶ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν ἔργων τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ παρὰ τῷ Γελασίῳ (Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 3, 21) λείπουν δὲ ὁλοτελῶς παρὰ τῷ Σωκράτει.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 51 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 17. Herzog-Hausck, *Realencyklopädie für protestant. Theologie und Kirche*, τόμ. 2ος, 1897, σελ. 7 καὶ 20, τόμ. 12ος, 1903, σελ. 561.

³ Geppert, αὐτόθι, σελ. 114.

δείας καὶ Θεόγνις ὁ Νικαίας, Μάριος Χαλκηδόνος, Θεωνᾶς Μαρμαρικής, Σεκοῦνδος Πτολεμαΐδος... (ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος) τοὺς περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγνιν εἰς ἔξορίαν ἀπέστειλεν». Οἱ μνημονευθέντες πέντε ἐπίσκοποι μετέσχον μὲν τῆς ἐν Νικαίᾳ Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἠρνήθησαν ὅμως νὰ δεχθῶσι τὸ σύμβολον αὐτῆς ὄχι ὅλοι, ὡς λέγει ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ μόνον δύο ἐξ αὐτῶν, ὁ Θεωνᾶς καὶ ὁ Σεκοῦνδος, ἀμφότεροι ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου. Οἱ ἄλλοι ἐδέχθησαν τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας καὶ τοὺς ἐν τέλει αὐτοῦ προσαρτισθέντας ἀναθεματισμοὺς τῶν κυριωτέρων ἀρειανικῶν φράσεων. Ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος καὶ ὁ Νικαίας Θεόγνις δὲν ἐδέχθησαν τὸν προσωπικὸν ἀναθεματισμὸν τοῦ Ἀρείου. Εἰς ἔξορίαν ἐπίσης ἐστάλησαν ὄχι ὅλοι (καὶ οἱ πέντε), ἀλλὰ μόνον οἱ τέσσαρες. Οὗτοι δὲ δὲν ἐξωρίσθησαν ὁμοῦ καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Κατ' ἀρχὰς ἐστάλησαν εἰς ἔξορίαν οἱ δύο ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου, ὡς μὴ δεχθέντες τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, μετὰ τρεῖς δὲ μῆνας ἐστάλησαν ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Θεόγνις, ὄχι τόσον, διότι δὲν ἐδέχθησαν τὸν προσωπικὸν ἀναθεματισμὸν τοῦ Ἀρείου, ἀλλ' ἕνεκα προσθέτων ἀφορμῶν. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἐπομένων ἱστορικῶν πηγῶν. Μεγάλου Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, β, 2. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία, I, 9, 4¹ 14, 3 καὶ 7. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, I, 21, 4. Θεοδορητοῦ, Ἐκκλ. Ἱστορία, I, 7, 15² 20, 8 καὶ ἐξῆς. Φιλοστοργίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, I, 9 καὶ 10¹.

I, 9, 15. « Τὸν αἰρεσιάρχην Μελίτιον ». Ὁ Λυκοπόλεως τῆς Αἰγύπτου Μελίτιος δὲν ἦτο ἀρχηγὸς αἰρέσεως, ἀλλὰ σχίσματος (ἀρχὰς τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος). Οἱ τελευταῖοι καὶ ἀσθενεῖς κυματισμοὶ τῆς μεγάλης μοντανιστικῆς κινήσεως. Ἐπεζήτουν τὸ μαρτύριον καὶ ἦσαν ἀσθηροὶ ἀπέναντι τῶν κατὰ τοὺς διωγμοὺς ἐκπεσόντων χριστιανῶν. Ὁ Μελίτιος προέβη καὶ εἰς παρ' ἐνορίαν χειροτονίας πρεσβυτέρων ἐν Αἰγύπτῳ. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἐπομένων μαρτυριῶν. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων, κεφ. 68. Ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Πέτρου πρὸς τοὺς Ἀλεξανδροεῖς καὶ Ἐπιστολαὶ Αἰγυπτίων ἐπισκόπων πρὸς τὸν Μελίτιον (Migne, τόμοι 10 καὶ 18). Ἀλεξανδρείας Πέτρου, Κανόνες, 9, 11 καὶ 12².

I, 9, 30. Ἐνταῦθα κεῖται ἐπιστολὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου πρὸς

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 68 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 29 κ.ἐξ. Herzog - Hauck, αὐτόθι, 2, 15. Ad. Lichtenstein, Eusebius von Nikomedien, 1903, σελ. 11 κ.ἐξ.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 83 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 40. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 12, σελ. 558 κ.ἐξ. F. Kettler, Der melitianische Streit in Aegypten, ἐν Zeitschrift f. d. neutestam. Wissenschaft, 1936, σελ. 155 κ.ἐξ., ἐνθα καὶ ἡ καλλιτέρα ἔκδοσις τῶν μνημονευθειῶν ἐπιστολῶν.

τούς ἐπισκόπους καὶ λαούς, ὀρίζουσα, ἵνα οἱ Ἄρειανοὶ ὀνομάζωνται Πορφυριανοί, ἧτοι ἰσάξιοι τῶν ὀπαδῶν τοῦ νεοπλατωνικοῦ χριστιανομάχου συγγραφέως Πορφυρίου († περὶ τὸ 303), ὀρίζουσα πρὸς τούτους, ἵνα αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ἄρειου καῶσι καὶ ὁ ἔχων τοιαύτην συγγραφὴν τιμωρῆται διὰ θανάτου. Ἡδὴ ὁ Ἐρρίκος Valesius (1668) ὀρθῶς ἠσθάνθη, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη χρονολογικῶς δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ κατάλληλον μέρος. Παρατήρησεν, ὅτι ἡ προηγουμένη καὶ ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἀναφέρονται εἰς τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), ἐνῶ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολὴ οὐδεμίαν μνεῖαν κάμει αὐτῆς. Ἐπρότεινε νὰ τεθῆ μετὰ τὴν ἐπομένην ἐπιστολὴν καὶ λάβῃ οὕτω τὴν τρίτην θέσιν. Ὁ Otto Seeck (τῷ 1896) ἰσχυρίσθη, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι νόθος, ὡς μὴ ἀρμόζουσα εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὡς μὴ ἐφαρμοσθεῖσά ποτε καὶ ὡς μὴ ἀναφερομένη ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις συγγράμμασι τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Ἄλλ' ὁ Eduard Schwartz (τῷ 1904) ἐκ Παρισικοῦ κώδικος ἐδημοσίευσεν σημειώματα, τὰ ὁποῖα ἔκκειτο ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἄλλης τινὸς ἐπιστολῆς αὐτοῦ, ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Ἄρειον καὶ τοὺς Ἄρειανούς (Μ. Ἀθανασίου, Τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ὀρισθέντα, κεφ. 40. Γελασίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, III. 19. Πρβλ. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων, κεφ. 69, Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορίαν, I. 9, 64 καὶ Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορίαν, I. 21, 4). Ἐκ τῶν σημειωμάτων τούτων ἔγινε γνωστόν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐπιστολαὶ αὗται διὰ τῶν μαγιστριανῶν Συγκλητίου καὶ Γαυδεντίου ἐκομίσθησαν εἰς Αἴγυπτον, ὅτε ἔπαρχος αὐτῆς ἦτο ὁ Πατέριος, καὶ ἀνεγνώσθησαν ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ ἐπάρχου. Οὕτως ὄχι μόνον ἐπιστοποιήθη ἡ γνησιότης τῆς ἐπιστολῆς, περὶ τῆς ὁποίας πραγματευόμεθα, ἀλλ' ἐκ τοῦ χρόνου τῆς ἔξουσας τοῦ ἐπάρχου ὠρίσθη καὶ ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς αὐτῆς (333 ἢ τέλος τοῦ 332). Ἐγράφη, ἐπομένως ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν σύνοδον ταύτην ἐπιστολάς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Χρονολογικῶς πρέπει νὰ τεθῆ πολὺ βραδύτερον, μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας (330), τὴν καταδικάσασαν τὸν Ἀντιοχείας Εὐστάθιον, ὅτε ἐξεδόθη τὸ κατὰ τῶν αἰρετικῶν διάταγμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (Εὐσεβίου, Βίος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, III. 63 καὶ 64. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 32). Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάταξιν τῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ὁ Σωκράτης, ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δύναται μὲν νὰ ἀφελθῆ εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται, πάντως ὅμως πρέπει νὰ τεθῆ ὡς τρίτη εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου¹.

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 87 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 41 κ.ἑξ. Seeck, ἐν Zeitschrift f. Kirchengeschichte, 1896, σελ. 48 κ.ἑξ. Schwartz, αὐτ. 1901, σελ. 393 κ.ἑξ.

I. 9, 46. Ἐνταῦθα κεῖται ἐπιστολὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιον, οὕσα ἐγκύκλιος πρὸς ὅλους τοὺς μητροπολίτας. Δι' αὐτῆς δίδεται ἐντολή, ἵνα διὰ κυβερνητικῶν χρημάτων ἐπιδιορθωθῶσιν ἢ ἐπαυξηθῶσιν οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ ἢ ἕξ ὑπ' ἀρχῆς κατασκευασθῶσι νέοι τοιοῦτοι. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη χρονολογικῶς δὲν εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς τὸ ἀρμόζον μέρος. Ὁ Σωκράτης παρέλαβεν αὐτὴν ἐκ τοῦ Εὐσεβίου (Βίος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, II. 46), ὁ ὁποῖος εἶχε τοποθετήσῃ τὴν ἐπιστολὴν ὀρθῶς μετὰ τὴν ἡτταν τοῦ Λικινίου (323 ἢ 324) καὶ πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325). Ὁ Σωκράτης ἐτοποθέτησεν αὐτὴν μετὰ τὴν σύνοδον ταύτην. Ἐνεκα τῆς ὑπ' αὐτοῦ τηρηθείσης ἀλλοίας διατάξεως ἐν γένει τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, δὲν δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ κατάλληλον μέρος ἵνα τοποθετήσῃ τὴν ἐπιστολὴν ἐν τῇ Ἑκκλ. Ἱστορίᾳ αὐτοῦ. Ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ διορθώσει λεχθέντων καταφαίνεται, ὁ Σωκράτης μετὰ τὴν Α' Οἰκουμ. Σύνοδον, ἐξ ἀφορμῆς τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὴν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, παρέθεσε καὶ ἄλλας ἐπιστολάς αὐτοῦ ἀσχέτους πρὸς αὐτὴν, μὴ τηρήσας μάλιστα τὴν χρονολογικὴν σειρὰν αὐτῶν¹.

I. 13, 12. « Τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων ἐπισκόπων... Ἀρποκρατίων Κύνων καὶ λοιπῶν... Καὶ ὁ χρόνος δὲ τῆς συνόδου ὡς ἐν παρασημειώσεσιν εὔρομεν, ὑπατείας Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ, τῇ εἰκάδι τοῦ Μαΐου μηνός ». Ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὡς μετασχὼν τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου ἀναφέρεται Ἀρποκρατίων « Κυνῶν » βεβαίως καὶ ὄχι « Κύνων ». Ἄλλ' ὁ Ἀρποκρατίων δὲν ἦτο ἐπίσκοπος Κυνῶν, ἀλλ' Ἀλφοκράνων. Ὁ ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν μελῶν τῆς συνόδου ταύτης μετὰ τὸν Ἀρποκρατίωνα μνημονούμενος Ἀδαμάντιος ἦτο ἐπίσκοπος Κυνῶν. Ἐκ παραδρομῆς τοῦ Σωκράτους ἢ τοῦ κώδικος, τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίει, παρελείφθη ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ πρώτου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου καὶ οὕτως ὁ Ἀρποκρατίων συνεδέθη μετὰ ξένης ἐπισκοπῆς. Ὁ Σωκράτης ὡς ἡμερομηνίαν τῆς συγκλήσεως τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου (325) δέχεται « τῇ εἰκάδι τοῦ Μαΐου μηνός ». Ἄλλοι ἀναφέρουσι « πρὸ ἡ' Καλανδῶν Ἰουλίων », ἧτοι 19 Ἰουνίου. Ἡ δὲ Ἐρρῆκος Valesius (1668) ἰσχυρίσθη, ὅτι ὁ Σωκράτης εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐσφαλμένον κείμενον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντὶ « Καλανδῶν Ἰουλίων » ἔκειτο « Καλανδῶν Ἰουνίων » ὅπερ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν 20 Μαΐου. Τὰ αὐτὰ ἐπανάλαβε καὶ ὁ Ἀντώνιος Pagi (1689). Ὁ Σωκράτης πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένην ἡμερομηνίαν εὔρεν « ἐν παρασημειώσεσιν ». Ὁ Edouard Schwartz (1904) ἐδημοσίευσεν πολλὰς τοιαύτας σημειώσεις ἐξ ἐντύπων καὶ ἐκ χειρογράφων, ἐξ ἑλληνικῶν πρωτοτύπων καὶ ἐκ λατινικῶν καὶ συριακῶν μεταφράσεων. Τῶν σημειώσεων τούτων αἱ μὲν ἀναφέρονται εἰς τὸ

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 93 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 46.

σύμβολον τῆς Νικαίας, αἱ δὲ εἰς τοὺς κανόνας αὐτῆς. Ὅλαι ὁμως ἔχουσι « πρὸ ἰγ' Καλανδῶν Ἰουλίωv ». Μόνον μία συριακὴ μετάφρασις ἔχει ἰγ' Καλανδῶν Ἰουν. Ἰουλίωv ». Πρόκειται προφανῶς περὶ λάθους διορθωθέντος. Ἡ καθ' ἑαυτὴν πιθανὴ εἰκασία τοῦ Valesius, ὅτι ὁ Σωκράτης ἐνώπιον αὐτοῦ εἶχεν ἐσφαλμένον κείμενον, καθίσταται οὕτω πιθανωτάτη. Ὁ Σωκράτης μετέδωκεν εἰς ἡμᾶς ἐσφαλμένως τὴν ἡμερομηνίαν τῆς συγκλήσεως τῆς Α' Οἴκου. Συνόδου, συχνὰ ἀπαντῶσαν μετὰ τοῦ συμβόλου καὶ τῶν κανόνων αὐτῆς. Δὲν πρέπει οὗτος νὰ θεωρῆται ὡς ἄλλη πηγὴ, παρέχουσα ἄλλην, διάφορον ἡμερομηνίαν. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγμάτων οἱ ἱστορικοὶ σήμερον ἀποφεύγουσι νὰ ὀρίσωσιν ἀκριβῶς τὴν ἔναρξιν τῆς Α' Οἴκου. Συνόδου καὶ ἀορίστως ἀναφέρουσιν, ὅτι αὕτη εἰργάσθη ἀπὸ Μαΐου μέχρι Ἰουλίου¹.

I. 17, 7. « Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ οἶκον μὲν εὐκτήριον ἐν τῷ τοῦ μνήματος τόπῳ πολυτελῆ κατασκεύασεν, Ἱερουσαλήμ τε νέαν ἐπωνόμασεν, ἀντιπρόσωπον τῇ παλαιᾷ ἐκείνῃ καὶ καταλελειμμένη ποιήσασα ». Ὁ Σωκράτης παρέλαβε ταῦτα ἐκ τοῦ Εὐσεβίου (Βίος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, III. 33), ἀλλὰ παρενόησε τὰ λεγόμενα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἔχουσι ὡς ἑξῆς. « Καὶ δὴ κατ' αὐτὸ τὸ σωτήριον μαρτύριον ἢ νέα κατασκεύαζετο Ἱερουσαλήμ, ἀντιπρόσωπος τῇ πάλαι βοωμένη, ἢ μετὰ τὴν κυριοκτόνον μαιοφονίαν, ἐρημίας ἐπ' ἔσχατα περιτραπέισα, δίκην ἔτισε δυσσεβῶν οἰκητόρων ». Δὲν ὀνομάσθη ὁ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ ναὸς νέα Ἱερουσαλήμ, ὡς ἐξέλαβεν ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς διὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τρόπον τινὰ ἐκπληρώσεως τῆς προφητείας τῆς Ἀποκαλύψεως (21, 2 καὶ 10), κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξ οὐρανοῦ μέλλει νὰ κατέλθῃ ἡ « καινὴ Ἱερουσαλήμ ». Τοῦτο καταφαίνεται ἐξ ἄλλων φράσεων τοῦ κεφαλαίου ἐκείνου τοῦ Εὐσεβίου. « Τάχα που ταύτην οὕσαν τὴν διὰ προφητικῶν θεσπισμάτων κεκηρυγμένην καινὴν καὶ νέαν Ἱερουσαλήμ, ἧς περὶ μακροὶ λόγοι μυρία δι' ἐνθέου πνεύματος θεσπίζοντες ἀνυμνοῦσιν ». Πρὸς τούτοις ὁ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ ναὸς (τῆς Ἀναστάσεως) δὲν ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς Ἑλένης, ὡς φρονεῖ ὁ Σωκράτης, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη ἔκτισε ναὸν ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν (Εὐσεβίου, αὐτ. III. 42 καὶ 43. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 2, 1)².

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 108 καὶ 109 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 54 καὶ 55. P a g i, Critica historicochronologica in Annales Baronii, anno 325, No 3. H u s s e y, αὐτόθι, σελ. 54. S c h w a r t z, αὐτόθι, 1904, σελ. 395 κ. ἑξ. O p i t z, αὐτόθι, σελ. 154, σημ. 119. G e l z e r, Hilgenfeld, C u n t z, Patrum Nicaenorum Nomina, σελ. XLVIII. S c h w a r t z, Über die Bischofslisten der Synoden von Chalkedon, Nicaea und Konstantinopel, 1937, σελ. 63.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 119, καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 64 καὶ 65. H u s s e y, Sozomeni Ecclesiastica Historia, τόμ. III. 1860, σελ. 33 κ. ἑξ.

I. 17, 13. « Καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς (τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Ἑλένης) εἰς τὴν βασιλεύουσαν νέαν Ρώμην διακομιθὲν ἐν τοῖς βασιλικοῖς μνήμασι ἀπετέθη ». Ὁ Σωκράτης παρέλαβε ταῦτα ἐκ τοῦ Εὐσεβίου (Βίος Μ. Κωνσταντίνου, III. 47), ἀλλὰ παρενόησε τὰ λεγόμενα αὐτοῦ, προσθέσας τὴν φράσιν « νέαν Ρώμην ». Ὁ Εὐσέβιος, λέγων « βασιλεύουσαν πόλιν » δὲν ἐνόει τὴν νέαν Ρώμην (τὴν Κωνσταντινούπολιν), ἀλλὰ τὴν παλαιὰν Ρώμην. Τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Εὐσέβιος ὀνομάζει « τῆς βασιλέως πόλεως » ἢ « ἡ βασιλέως ἐπώνυμος πόλις » (ἀμφότερα, αὐτόθι, ἐν III. 54). Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τῆς Ἑλένης δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Θεωρεῖται πιθανόν, ὅτι ἀπέθανε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 327 καὶ 330. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετέφερε τὰ ὄσα τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐκ Ρώμης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (Νικηφόρου Καλλίστου, Ἑκκλ. Ἱστορία, 8, 30)¹.

I. 18, 4. « Ἐκείνους (Σαρμάτας καὶ Γότθους) τε ἐκπεπληγμένους τῷ παραλόγῳ τῆς (ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου) ἡτιῆς πιστεῦσαι τότε πρῶτον τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ». Ὁ Σωζόμενος διορθοῖ τὸν Σωκράτην, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς τῶν Γότθων καὶ ἄλλων βαρβάρων λαῶν δὲν ἤρχισε πρῶτην φορὰν ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀλλὰ προηγουμένως, ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλιηνοῦ (260-268) καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ (Ἑκκλ. Ἱστορία, II. 6, 1-2). Ὁ οὐσιαστικώτερος ἐκχριστιανισμὸς τῶν Γότθων ὑπὸ τοῦ Οὐλφίλα ἐπίσης δὲν ἤρχισεν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλὰ βαδύτερον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου (337-361)².

I. 19, 12. « Φρουμέντιος δὲ καταλαβὼν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθανασίῳ τότε νεωστὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιωθέντι, ὑπαναφέρει τὸ πρᾶγμα ». Ὅτε ὁ Φρουμέντιος μετέβη εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ἀβησσυνίας ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, οὗτος δὲν εἶχε καταλάβει τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας νεωστὶ. Ὑπολογίζεται, ὅτι εἶχε παρέλθει τοῦλάχιστον δεκαετία, ἤτοι περὶ τὸ 341. Ἀκριβέστερον πρὸ τοῦ 340 (ἢ 339), ἢ μετὰ τὸ 346 (ἢ περὶ τὸ 346)³.

I. 20, 1-19. Ὁ Σωκράτης πραγματεύεται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἐκχριστια-

¹ Baronius καὶ Valesius, παρὰ Hussey, Socratis Eccl. Historia, 1853, τόμ. 3, σελ. 65 κ.ἐξ. Ivar Heikel, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῆς τοῦ Εὐσεβίου Βιογραφίας τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, 1902, σελ. 287, στήλη δευτέρα ἐν τέλει.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 67. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 6, 1899, σελ. 772 κ.ἐξ.

³ Valesius, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 70 κ.ἐξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 1, 1896, σελ. 85. G. Krüger, Kirchengeschichte, τόμ. I, 1923, σελ. 224. J. Kirsch, Kirchengeschichte, τόμ. I, 1930, σελ. 434.

νισμού τῶν Ἰβήρων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, παραλαβὼν αὐτὰ ἐκ τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Ρουφίνου (X. 11). Αἱ σπουδαιότεραι παρεξηγήσεις τοῦ Σωκράτους εἶναι αἱ ἐπόμεναι τρεῖς, ὧν ἡ δευτέρα ἴσως δὲν εἶναι παρεξηγήσεις, ἀλλὰ φυσικὴ ἐξηγήσις ὑπερφυσικοῦ φαινομένου. Ὁ Ρουφίνος δὲν δέχεται, ὅτι πρὸς τὴν χριστιανὴν αἰχμάλωτον ἤχθη νοσῶν ὁ παῖς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἰβήρων, ἀλλ' ἄλλος τις (*Historia Ecclesiastica*, ἔκδοσις Mommsen, σελ. 974). Δὲν ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὸ κυνήγιον κατέλαβε τὸν βασιλέα ἐν τῷ δάσει ὀμίγλη, ἀλλ' ὑπερφυσικὸν σκότος (αὐτόθι, σελ. 975). Ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο « ἔμφρων » διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κίονος, ἀλλ' ἔμφροντις (« *anpius* », αὐτ., σελ. 976). Ὁ Σωκράτης ἐν συνεχείᾳ (I. 20, 20) προσθέτει τὰ ἐπόμενα. « Ὅς (Βακούριος) πρότερον μὲν ἦν βασιλίσκος Ἰβήρων, ὕστερον δὲ Ρωμαίοις προσελθῶν, ταξίαρχος τοῦ ἐν Παλαιστίνῃ στρατιωτικοῦ κατέστη, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηλατῶν, τὸν κατὰ Μαξίμου τοῦ τυράννου πόλεμον τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ συνηγωνίσαστο ». Ὁ Σωκράτης ὑπέπεσεν ἐναυθὰ εἰς δύο λάθη. Ὁ Ρουφίνος λέγει, ὅτι ὁ Βακούριος κατέστη « *Palestini limitis dux* » (αὐτ., σελ. 976), ἦτοι ἡγεμὼν εἰς τὰ σύνορα τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Σωκράτης ἀντὶ *limitis* ἀνέγνωσε *militis* (στρατιωτικοῦ). Ὁ Βακούριος ἐβοήθησε τὸν Μέγαν Θεοδοσίον ὄχι εἰς τὸν κατὰ τοῦ Μαξίμου, ἀλλὰ τοῦ Εὐγενίου πόλεμον (Ρουφίνου, αὐτόθι, XI. 33, 15, ἔκδοσις Mommsen, σελ. 1038. Ζώσιμος, 4, 58)¹.

I. 22. Περὶ τοῦ Μανιχαϊσμοῦ. Τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ὁ Σωκράτης, ὃς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ (22, 13), παρέλαβεν ἐκ τοῦ διαλόγου τοῦ ἐπισκόπου Κασχάρων τῆς Μεσοποταμίας Ἀρχελαίου μετὰ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς αἰρέσεως ταύτης Μανιχαίου (Μάνητος). Ὁ διάλογος εἶναι φανταστικὸς καὶ συγγραφεὺς αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἡγεμόνιος πιθανῶς ἐν Συρίᾳ, πρὸ τῶν μέσων τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος. Παραλλαγὰὶ ἀπαντῶσι παρ' Ἐπιφανίῳ (Κατὰ αἰρέσεων, κεφ. 66). Εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ γνώμη, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἡγεμονίου παρεχόμενα (κεφ. 51 κ.ἐξ.) καὶ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐπαναλαμβανόμενα περὶ τοῦ Μάνητος πληροφορίαι ἦσαν μυθώδεις, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτὰς κρύπτονται ἐλάχιστα στοιχεῖα τῆς πραγματικῆς ἱστορίας τοῦ Μάνητος. Ἀλλὰ κατὰ νεωτέραν γνώμην ὑπὸ τὰς πληροφορίας ταύτας κρύπτονται ἱστορικὰ στοιχεῖα ὄχι τοῦ βίου τοῦ Μάνητος, ἀλλὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ διὰ τῆς Ἀραβίας εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τῆς ἐκεῖ μεταφράσεως αὐτῶν εἰς τὸ κοπτικόν. Τὰ πρόσωπα Σκυθιανὸς καὶ Τερέβινθος σχετίζονται μὲ τὴν μεταφορὰν ταύτην καὶ μετάφρασιν. Ὁ Μανιχαῖος ἱεραπόστολος ἴσως διὰ τοῦ γάμου μετὰ τῆς Αἴγυπτίας ἔλαβε τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Αἴγυπτῳ².

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 133 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 122, σημ. καὶ τόμ. III. σελ. 75, Geppert, αὐτόθι, σελ. 116.

² K. Kessler, Mani, τόμ. I. 1889, σελ. 14 κ.ἐξ. Ὁ αὐτὸς ἐν Herzog-

I. 24, 5 καὶ ἐξῆς. « Τότε δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ δεινὴ στάσις ἐπὶ τῇ αὐτοῦ (τοῦ Εὐσταθίου) καθαιρέσει γεγένηται· καὶ μετὰ ταῦτα πολλάκις περὶ ἐκλογῆς ἐπισκόπου τοσοῦτος ἐξήφθη πυρός, ὥς μικροῦ δεῆσαι τὴν πᾶσαν ἀνατραπῆναι πόλιν, εἰς δύο τμήματα διαιρεθέντος τοῦ λαοῦ· τῶν μὲν Εὐσεβίων τὸν Παμφίλου ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας μεταφέρειν φιλονεικούντων ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν... Ἐφεξῆς οὖν ἐπὶ ἔτη ὀκτὼ λέγεται τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον τῆς ἐκκλησίας σχολάσαι ». Ὡς ὁ Σωκράτης ἐκδέτει τὰ πράγματα, νομίζει τις, ὅτι μετὰ τὴν καθαιρέσιν τοῦ Ἀντιοχείας Εὐσεβίου (πρὸ τοῦ 330) ἐπροτάθη ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Καισαρείας Εὐσεβίου, ἐνῶ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐμεσολάβησαν εἰς ἡ δύο ἐπίσκοποι Ἀντιοχείας (ὁ Τύρου Παυλῖνος; καὶ ὁ Εὐλάλιος), οἱ ὅποιοι ὅμως ὀλίγον χρόνον παρέμενον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀρνηθέντος τοῦ Εὐσεβίου τὴν ὑποψηφιότητα αὐτοῦ, ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος τῆς Ἀντιοχείας ἔμεινε κενὸς ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη (λείπει ἐκ τῆς Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορίας, II. 19). Ὁ μνημονευθεὶς Εὐλάλιος ἀπέθανε τῷ 332, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν (ἀντὶ τοῦ Εὐσεβίου) Εὐφρόνιος ἀπέθανε τῷ 333 καὶ ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον Φλάκιλλος ἀπέθανε περὶ τὸ 341¹.

I. 25. Περὶ τῆς ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνακλήσεως τοῦ Ἀρείου. Ὁ Hussey (1853) ἔψεξε τὸν Σωκράτην, διότι ἐνταῦθα ἐτοποθέτησε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀρείου, ἐνῶ προηγουμένως (I. 14) διηγῆθη τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου καὶ τοῦ Νικαίας Θεόγνιδος. Μήπως πρῶτον ἀνεκλήθησαν οἱ δύο οὗτοι ἐπίσκοποι καὶ ἔπειτα ὁ Ἀρειος; Τοῦτο δέχονται ἱστορικοὶ τινες. Ἄλλ' ἐπιστολῇ τῶν μνημονευθέντων δύο ἐπισκόπων βεβαίωσι τὸ ἀντίθετον. « Ἀτοπον δέ, τοῦ δοκοῦντος εἶναι ὑπευθύνου ἀνακεκλημένου καὶ ἀπολογησαμένου, ἐφ' οἷς διεβάλλετο, ἡμᾶς σιωπᾶν, καθ' ἑαυτῶν διδόντας τὸν ἔλεγχον ». (Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία, I. 14, 6). Ἡ γνησιότης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἄλλοτε προσεβάλλετο, ἀλλὰ σήμερον θεωρεῖται ἐξησφαλισμένη. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωκράτης ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν αὐτὸς παραθέτει, ἐγνώριζε τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καὶ ἐδέχετο αὐτήν. « Ἀρειος πρὸ τούτων (τῶν δύο ἐπισκόπων) φαίνεται ἀνακληθεὶς » (14, 7). Τὸ σφάλμα,

---

Hauck, αὐτόθι, τόμ. 12, 1903, σελ. 193 κ.ἐξ. C. Schmidt, Ein Mani-Fund in Aegypten (Sitzungsberichte der Berliner Akademie, 1933). Τοῦ αὐτοῦ, Neue original-Quellen des Manichäismus aus Aegypten (Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1933).

¹ Valesius, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 84. Hussey, αὐτόθι, σελ. 85. J. Heffele, Konziliengeschichte, τόμ. I. σελ. 452. Πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ ὑπὸ Leclercq, I. 2, σελ. 645, σημ. 2. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 12, 1903, σελ. 155. L. Duchesne, Histoire ancienne de l'Eglise, τόμ. II. 1910, σελ. 164 κ.ἐξ. E. d. Schwartz, Kaiser Konstantin und die christliche Kirche, 1936, σελ. 141 κ.ἐξ.

επομένως, τοῦ Σωκράτους εἶναι ἄλλο. Ἐνόμισε, δηλαδή, ὅτι τὰ αἷτια καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Ἄρειου: ἄμεσος ἢ ἔμμεσος ἐπίδρασις διαφόρων προσώπων ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (κεφ. 25), ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Ἄρειον (κεφ. 25) καὶ ὑποβολὴ συγκεκαλυμμένης ὁμολογίας ὑπὸ τοῦ Ἄρειου (κεφ. 26), δὲν σχετίζονται μὲ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἄρειου ἐκ τῆς ἔξορίας, ἀλλὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς τὸν ἱερατικὸν αὐτοῦ βαθμὸν καὶ θέσιν. « Ὑστερον ἕαυτῷ κάθοδον ἐπενόησεν, ἐπιπλάστῳ μετανοίᾳ χρησάμενος, ὡς κατὰ χώραν ἐροῦμεν » (14, 7). Μάλιστα ἐνόμισεν, ὅτι τὰ μνημονευθέντα μέσα ἔχουσι σχέσιν ὄχι μὲ τὴν πρώτην ἀπόπειραν ἐπανόδου καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἄρειου, ἐπὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου, τὴν ὁποίαν ὁ Σωκράτης παρέλειπεν, ἀλλὰ μὲ τὴν δευτέραν ὁμοίαν ἀπόπειραν ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (περὶ τὸ 330). Διὰ τοῦτο μετέθεσεν αὐτὰ κατωτέρω, ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῆς ἀποπειρας ταύτης (μεταξὺ τοῦ 24, 9 καὶ 27, 1). Κατὰ τὸν Σωκράτην, ὁ Ἄρειος λαβὼν προσκλητήρια γράμματα τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (25, 10) καὶ ἐκεῖ ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸν συγκεκαλυμμένην ὁμολογίαν. Παρὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν τοῦ Σωκράτους, ἐν τῇ πραγματικότητι, αὕτη εἶναι ἡ χρονολογικῶς προηγηθεῖσα ἀνάκλησις τοῦ Ἄρειου ἐκ τῆς ἔξορίας (τέλη τοῦ ἔτους 327). Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχεν ἀκόμη λήξει. Τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἔγιναν 330. Πιθανώτατα ὁ Ἄρειος ἦλθεν εἰς τὴν Νικομήδειαν. Δύο πρᾶσβυτεροι τῆς Ἀλεξανδρείας ὀλίγον βραδύτερον ἐν Νικομηδείᾳ συνήντησαν τὸν αὐτοκράτορα (27, 8)¹.

I. 27, 20. « Ταῦτα γνοὺς ὁ βασιλεὺς γράφει τῷ κήνσορι Δαλματίῳ τῷ ἀδελφιδῷ ἑαυτοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας διάγοντι ἀγωμίμους ποιῆσαι τοὺς κατηγορουμένους ». Πρόκειται περὶ τῶν κατὰ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ τῶν ὁργάνων αὐτοῦ κατηγοριῶν (333). Ὁ μνημονευόμενος Δαλμάτιος, ὁ ἔχων τὸ ἀξίωμα τοῦ κήνσωρος, δὲν ἦτο ἀνεψιός, ὡς φρονεῖ ὁ Σωκράτης, ἀλλ' ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ υἱὸς τοῦ Δαλματίου τοῦ κήνσωρος, ὀνομαζόμενος ἐπίσης Δαλμάτιος, ἦτο νεανίας, δυνάμενος μὲν μετὰ ἐν ἔτος κάλλιστα νὰ ὀνομασθῇ Καῖσαρ (335, Πασχάλιον Χρονικόν, ἔκδοσις Migne, τόμος 92, στήλη 713), δὲν ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ διευκρίνησις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κατηγοριῶν. Ὁ Σωκράτης, ἀκολουθῶν τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον (Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ.

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 89. Β. Στεφανίδου, ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1926, σελ. 365 κ.ἑξ. καὶ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἐταιρείας τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν, 1929, σελ. 49 κ.ἑξ. Opitz, αὐτόθι, σελ. 155 κ.ἑξ. Lietzmann, αὐτόθι, σελ. 111 κ.ἑξ.

65), ὁμιλεῖ περὶ ἀπλοῦ δικαστηρίου τοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ κήνσωρος Δαλματίου, εἰς τὸ ὅποιον θὰ παρίσταντο καὶ τινες ἐπίσκοποι, τοῦλάχιστον ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος καὶ ὁ Νικαίας Θεόγνης (27, 21). Ὁ Σωζόμενος (Ἑκκλ. Ἱστορία, Π. 25) καὶ ὁ Θεοδώρητος (Ἑκκλ. Ἱστορία, Ι. 28), ἀκολουθοῦντες τὴν ἐκ Φιλιππουπόλεως τῷ 343 διαμαρτυρίαν τῶν Ἀρειανῶν (κεφ. 7ον, παρ' Ἰλαρίῳ ἐπισκόπων Πικτιᾶων, Migne, λατινικὴ σειρὰ, τόμος 10, στήλη 663 κ.ἑξ., ἔκδοσις Βιέννης, τόμος 65, σελὶς 54), διὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν ὁμιλοῦσι περὶ συνόδου ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης. Τὸ ζήτημα διευκρινίζεται ἐν τῇ ἐπομένῃ διορθώσει¹.

I. 29, 1 - 4. Περὶ τοῦ Μελιτιανοῦ ἐπισκόπου Ἀρσενίου. Ἡ κατὰ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου κατηγορία, ὅτι διὰ τῶν ὁργάνων αὐτοῦ ἔγινεν αἴτιος τοῦ φόνου τοῦ ἐπισκόπου Ἀρσενίου, ἡ ἀπόκρυψις τοῦ Ἀρσενίου καὶ ἔπειτα ἡ ἀνακάλυψις αὐτοῦ ὡς ζῶντος ἀναφέρεται μὲν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου δις καὶ μάλιστα ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πόλει τῆς Τύρου, ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γεγονότος, δις μνημονευομένου². Τοῦτο ἀντελήφθη καὶ ὁ Σωκράτης, ἰσχυρίσθη ὅμως, ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος εἰς τὴν πρώτην περιπτῶσιν ἔμαθε μὲν, ὅτι ὁ Ἀρσένιος ἐκρύπτετο ἐν Αἰγύπτῳ, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ συλλάβῃ αὐτόν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἔπαυσε τὸ δικαστήριον τοῦ κήνσωρος Δαλματίου, ἵνα συγκαλέσῃ τὴν σύνοδον τῆς Τύρου 335 (I. 27, 21' 28, 1). Κατὰ τὸν Σωκράτην, ἐκεῖ ἀνεκαλύφθη πρώτην φορὰν ὁ κρυπτόμενος Ἀρσένιος καὶ πρὸς ἐξήγησιν τοῦ τρόπου τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ διηγήθη μυθιστορηματικὸν ἐπεισόδιον, ἄγνωστον εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον καὶ τὸν Ρουφίνον. Ἀλλὰ τὸ ἐν ὑποσημειώσει παρατεθὲν πρῶτον χωρίον τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι συντριπτικὸν διὰ τὸν Σωκράτην. Ὁ κρυπτόμενος Ἀρσένιος ἀνεκαλύφθη μὲν ἐν Τύρῳ, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὴν σύνοδον τῆς πόλεως ταύτης (335), ἀλλὰ προηγουμένως, ὅτε ἔμελλε νὰ συνέλθῃ τὸ δικαστήριον τοῦ κήνσωρος Δαλματίου ἐν Ἀντιοχείᾳ (333) καὶ ἕνεκα τούτου ἐματαιώθη τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο. Νέα

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 157 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 91 κ.ἑξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 92. Hefele, αὐτόθι, τόμ. Ι. σελ. 458 κ.ἑξ. πρβλ. καὶ γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Leclercq, τόμ. Ι. 2, σελ. 653 κ.ἑξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 20 κ.ἑξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. ΙΙ. 1910, σελ. 174.

² Τὰ σχετικὰ δύο χωρία τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι τὰ ἐπόμενα: α') « Ἐγνώσθη κρυπτόμενος ὁ Ἀρσένιος τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐν Τύρῳ πάλιν κρυπτόμενον αὐτόν εἶρον οἱ ἡμέτεροι... γράψαντος γάρ μου τῷ βασιλεῖ, ὅτι Ἀρσένιος εὐρέθη... ἔπαυσε τὸ δικαστήριον τοῦ κήνσωρος » (Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 65). β') « Οὔτε γὰρ Μακάριον ἤλεγξαν περὶ τοῦ ποτηρίου, ἀλλὰ καὶ Ἀρσένιος ὃν ἐθρόλουν ἀνηροῦσθαι παρ' ἡμῶν, εἰστήκει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἐκεῖνων συκοφαντίαν » (αὐτόθι, κεφ. 72).

ἐπίθεσις τῶν ἐχθρῶν κατὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ προὐκάλεσε τὴν σύγκλησιν τῆς ἐν Καισαρείᾳ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ συνόδου (334). Μὴ μεταβάνας ἐκεῖ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, συνεκλήθη ἡ σύνοδος τῆς Τύρου (335). Ἡ νέα ἐπίθεσις ἀνενέωσε τὴν κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου Μακαρίου, ὀργάνου τοῦ Μ. Ἀθανασίου, παλαιότεραν κατηγορίαν περὶ πραγματικῆς ἢ ὑποτιθεμένης βεβηλώσεως καὶ μάλιστα θραύσεως τοῦ ἱεροῦ ποτηρίου τοῦ παρεκκλησίου τοῦ πρεσβυτέρου ἢ ψευδοπρεσβυτέρου Ἰσχύρα (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογητικὸς πρὸς Ἀρειανούς, κεφάλαια 63, 65, καὶ 72). Ὁ ἐπίσκοπος Ἀρσένιος πράγματι παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Τύρου. Τοῦτο λέγει ρητῶς ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἐν ὑποσημειώσει ἀνωτέρω παρατεθέντων δύο χωρίων. "Οχι ὅμως διότι ἐκρύπτετο πάλιν ἐκεῖ καὶ ἀνεκαλύφθη ἐκ νέου, ἀλλὰ δι' ἄλλους λόγους. "Ἄν ἡ πρὸ τῆς συνόδου τῆς Τύρου τοποθέτησις τῆς πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον φιλικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρσενίου (αὐτόθι, κεφ. 67) εἶναι ὀρθή, ὁ Ἀρσένιος παρέστη εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἵνα υπερασπίσῃ τὸν Μ. Ἀθανάσιον. Τοῦτο ἐδέχθη ὁ Ρουφῖνος (Historia Ecclesiastica, X, 18, ἔκδοσις Mommsen, σελῖς 983 καὶ 984). "Ἄν ὀρθὴ εἶναι ἡ τοποθέτησις τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Τύρου, ὁ Ἀρσένιος παρέστη εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἵνα κατηγορήσῃ τὸν Μ. Ἀθανάσιον καὶ τὰ ὄργανα αὐτοῦ διὰ σκληρὰν πρὸς αὐτὸν διαγωγὴν. Ἄλλ' εἰς ἑκατέραν τῶν δύο τούτων περιπτώσεων ὁ Μ. Ἀθανάσιος εὐχαρίστως ἐσκέπτετο καὶ ψυχικὴν ἱκανοποίησιν ἠσθάνετο, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Ἀρσενίου ἐκεῖ ἦτο συγχρόνως τρανὴ καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον πασιφανῆς ἀπόδειξις τοῦ ψεύδους τῆς παλαιᾶς κατηγορίας περὶ τοῦ φόνου τοῦ Ἀρσενίου. « Εἰστήκει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἐκείνων συκοφαντίαν »¹.

I. 30, 1. « Ἀχαάβ δέ, ὁ καὶ Ἰωάννης, ὁ κατηγορὸς τοῦ δικαστηρίου διαδύς ἐν τῷ θορύβῳ διέφυγε ». Πρόκειται περὶ τοῦ κατηγοροῦ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Τύρου (335). Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὀνομάζει αὐτὸν Ἀρχάφ (Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 65. Ἐπιστολὴ τοῦ Θεσσαλονίκης Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, αὐτ., κεφ. 66). Ὁ Ἀρχάφ

¹ Geppert, αὐτόθι, σελ. 13 κ.ξξ. Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, τόμ. I, 2, σελ. 660, σημ. 4. Ed. Schwartz, ἐν Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1911, σελ. 374, σημ. 4 καὶ σελ. 375. K. Holl, Die Bedeutung der neuveröffentlichten melitianischen Urkunden für die Kirchengeschichte, 1925 (Gesammelte Aufsätze, τόμ. II, 1928, σελ. 284, σημ. 4). H. Lietzmann, Kirchengeschichte, τόμ. III, 1938, σελ. 120, 121, 122 κ.ξξ. H. G. Opitz, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου: Apologia Secunda (= Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν), 1938, ὑποσημειώσεις εἰς τὰ κεφάλαια 65, 69 καὶ 72.

ἦτο ἀρχηγὸς τῶν Μελιτιανῶν, διαδεχθεὶς τὸν ἰδρυτὴν τοῦ σχίσματος Μελέτιον καὶ παραμένων ἐν Μέμφιδι τῆς Αἰγύπτου¹.

I. 35, 2. « Ἄλλ' ἐπὶ ἑτέραν χωροῦσι διαβολὴν, διδάξαντες τὸν βασιλέα, ὡς εἶη Ἄθανάσιος ἀπειλήσας κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν σίτον τὸν ἐξ ἔθους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἄθανασίου ἀκηκόεσθαι Ἀδαμάντιον, Ἀνουβίωνα, Ἀρβαθίωνα καὶ Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους ». Ταῦτα ὁ Σωκράτης παρέλαβεν ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν Ἀπολογητικοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (κεφ. 87), ἀλλὰ παρενόησε καὶ διεστρεψε τὸ νόημα αὐτῶν. Ἐν πρώτοις, ἐκεῖ ἀναφέρεται καὶ ἄλλος ἐπίσκοπος, ὁ Ἀγαθάμμων, τὸν ὁποῖον Σωκράτης παρέλειψεν. Ἐκτὸς τούτου, οἱ πέντε οὗτοι ἐπίσκοποι δὲν ἤκουσαν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Μ. Ἀθανασίου τὴν μνημονευθεῖσαν ἀπειλὴν (ὅτι τάχα θὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐξ Αἰγύπτου μεταφορὰν τοῦ σίτου εἰς Κωνσταντινούπολιν) καὶ δὲν κατήγγειλαν αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀρειανούς, ἀλλ' ἀντιθέτως ἤκουσαν τὴν νέαν ταύτην κατὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου συκοφαντίαν ἐκ τοῦ στόματος τῶν Ἀρειανῶν καὶ κατήγγειλαν αὐτὴν εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον. Οἱ Ἀρειανοὶ τὴν κατὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου συκοφαντίαν ταύτην ἔκαμον εἰς τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον, ἔτυχον δὲ ἐκεῖ παρόντες οἱ μνημονευθέντες πέντε ἐπίσκοποι. Τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἔχει ὡς ἑξῆς. « Ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν εἰς βασιλέα φθάνουσαν, εἰρήκασιν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἠπέιλησεν Ἀθανάσιος κωλύσειν τὸν σίτον εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀδαμάντιος καὶ Ἀνουβίων, Ἀγαθάμμων, Ἀρβεθίων, Πέτρος, οἱ ἐπίσκοποι, ἤκουσαν ἔδειξε δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως » (Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 87). Οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι ἦσαν φίλοι τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποῖαν Αἰγύπτιοι, ἐπίσκοποι, ἐλθόντες εἰς Τύρον ἔστειλαν πρὸς τὸν Διονύσιον, ἀντιπρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ συνόδῳ τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ὑπεστήριζον τὸν Μ. Ἀθανάσιον. Ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπογραφῶν ἀναφέρονται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πέντε ἐπισκόπων (αὐτ., κεφ. 79. Migne, τόμος 25, στήλη 392, ἔκδοσις Opitz, σελ. 159)².

I. 37, 4. « Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας πολλὰ διηπείλει αὐτῷ (τῷ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξάνδρῳ), λέγων ὅσον οὐδέπω καθαιρήσειν αὐτόν, εἰ μὴ εἰς

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 161, καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 59. E. d. Schwartz, Kaiser Konstantin und die christliche Kirche, 1936, σελ. 135.

² Annotationes Variorum, παρὰ Migne, τόμ. 67, στήλη 170 κ.ἑξ. καὶ τόμ. 25, στήλη 405 κ.ἑξ. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 102 καὶ Hussey, αὐτόθι.

κοινωνίαν δέξεται τὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν». Ὁ Σωκράτης προτάσσει ἐνταῦθα τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἀπαιτοῦντος παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξάνδρου, νὰ δεχθῆ τὸν Ἄρειον εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, ἐν δὲ τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ ἀναφέρει τὴν συνάντησιν τοῦ αὐτοκράτορος (Μ. Κωνσταντίνου, 336) καὶ τοῦ Ἄρειου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἄρειος ἐκ νέου ἠναγκάσθη νὰ διαβεβαιώσῃ, ὅτι δὲν ἐφρόνει αἰρετικῶς (I. 38, 1 καὶ ἐξῆς). Ὁ Σωκράτης παρέλαβεν ἀμφοτέρω ἐκ τῆς πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῆς τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (Migne, τόμος 25, στήλη 685 καὶ ἐξῆς, ἔκδοσις Oritz, σελὶς 178 καὶ ἐξῆς). Ἐκεῖ ὅμως τηρεῖται ἀντίθετος σειρά. Προηγεῖται ἡ συνάντησις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἄρειου καὶ ἔπεται ἡ ἀνάμιξις τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἀπαιτοῦντος παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξάνδρου νὰ δεχθῆ τὸν Ἄρειον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐλθὼν οὕτως εἰς δύσκολον θέσιν, εἰσηλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ προσηυχῆθη. Τὴν διάρκειαν τῆς προσευχῆς ὁ Σωκράτης ὥρισεν ἐν τῷ ἐπομένῳ χωρίῳ. « Νύκτας τε πολλὰς ἐφεξῆς καὶ ἡμέρας τοῦτο ποιῶν διετέλει » (I. 37, 8). Οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ προσευχὴ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξάνδρου διήρκεσεν ἢ ἐπανελήφθη τόσον πολὺ, ἐξ ἄλλων δὲ ἐνδείξεων φαίνεται, ὅτι ἡ προσευχὴ αὕτη ἔγινεν ἀπαξ μόνον, τὸ Σάββατον (Μ. Ἀθανασίου, αὐτόθι. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, κεφ. 19. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 29, 3). Ὁ Μ. Ἀθανάσιος δὲν ὠνόμασε τὸν ναόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος προσηυχῆθη. Ὁ Σωκράτης ἀνεπλήρωσε τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ὀρθῶς σκεφθεὶς, ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ φυσικὸν λόγον, θὰ κατέφυγεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην¹.

I. 40, 3. « Ἐβασίλευσε (ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος) ἔτη τριάκοντα ἐν' ἐτελεύτησε δε... δεύτερον ἔτος τῆς διακοσιοστῆς ἐβδομηκοστῆς ὀγδόης Ὀλυμπιάδος ». Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς Ὀλυμπιάδος εἶναι ἐσφαλμένος. Ἡ βασιλεία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἤρχισε τῷ 306 μ.Χ., ἤτοι, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶδομεν, τὸ δεύτερον ἔτος τῆς 271 Ὀλυμπιάδος (Διόρθωσις εἰς I. 2, 1). Τὰ 31 ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ ἀποτελοῦσιν ἑπτὰ Ὀλυμπιάδας καὶ τρία ἐπιπλέον ἔτη. Ἐπομένως ἀπέθανε κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς 279 Ὀλυμπιάδος (337 μ.Χ.)².

II. 6. Ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ ἐκλογὴ

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 106 καὶ 107. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 477 κ. ἐξ. Β. Στεφανίδου, Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (περιοδικὸν « Ἐπιστήμη », ἐν Ἀθήναις, 1954, σελ. 122 κ. ἐξ., 145 κ. ἐξ.).

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 180 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 108 κ. ἐξ. Ὁ Valesius ἐσφαλμένως δέχεται, ὅτι τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (337), ἦτο τὸ τέταρτον τῆς 278ης Ὀλυμπιάδος.

τοῦ Παύλου, ὡς διαδόχου αὐτοῦ. Ὁ Σωκράτης τὰ ἐν τῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ γεγονότα ἐτοποθέτησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Κωνσταντίου (337-361) καὶ μάλιστα κατὰ τὸ ἔτος περίπου, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀπέθανεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος (340, ἴδε κεφ. 5ον), αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας, Βρετανίας καὶ Ἰσπανίας. Τὰ γεγονότα τοῦ ἔκτου κεφαλαίου συνέβησαν ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου († 337) ὡς μαρτυρεῖ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος. « Καὶ κατὰ τούτου (τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Παύλου) τοίνυν πρόφασις ἐπλάσθη. Καὶ γὰρ ὁ κατηγορήσας αὐτοῦ Μακεδόνιος, νῦν ἐπίσκοπος ἀντ' αὐτοῦ γενόμενος, παρόντων ἡμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν, κεκοινωνήκεν αὐτῷ καὶ πρεσβύτερος ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν Παῦλον... ἀλλ' ἔμειναν διαβάλλοντες. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Πόντον ἐξωρίσθη (ὁ Παῦλος) παρὰ Κωνσταντίνου » (Πρὸς μοναχοῦς, κεφ. 7ον). Τὸ λάθος τοῦ Σωκράτους προῆλθεν ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ Ρουφίνου, ὁ ὁποῖος ἄλλας τινὰς ἐνεργείας τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μειούσας τὴν αἴγλην αὐτοῦ (ὡς ἡ ἀπαίτησις, ἵνα ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος δεχθῆ τὸν Ἄρειον, *Histor. Ecclesiastica*, X. 12 καὶ 13, ἔκδοσις Mommsen, σελ. 976 καὶ 977) ἀπέδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ὁ Ρουφῖνος περὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Παύλου δὲν κάμει λόγον. Ἐσφαλμένη ἐπίσης εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Σωκράτους, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διετέλεσεν ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ εἴκοσι καὶ τρία ἔτη. Διότι τῷ 325 ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως (Βυζαντίου) ἦτο ὁ Μητροφάνης, τὸν ὁποῖον ἐν τῇ Α' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ἀντιπροσώπευσεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὃν ἀκόμη πρεσβύτερος (Γελασίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 5, 4, 7, 44. 28, 3. Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως, Ἔργα, ἔκδοσις De Boor, σελ. 114). Ἐπομένως ὁ Ἀλέξανδρος ἐπισκόπησε περίπου δέκα ἔτη (326-336). Ὁ Otto Seeck ἐδέχθη, ὅτι ὁ πρεσβύτερος Ἀλέξανδρος παρὰ τῷ γέροντι καὶ ἀσθενεῖ Μητροφάνει ἐξετέλει ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καθήκοντα ἐπισκόπου καὶ ὅτι τὰ ἔτη ταῦτα βραδύτερον προσετέθησαν εἰς τὰ ἔτη τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἐπισκοπεύσεως. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξελέγη ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ὁ Παῦλος, ἐναντίον τοῦ ὁποίου, ὡς εἶδομεν, διευτώθησαν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν κατηγορίαι. Καθηρέθη ὑπὸ συνόδου (336) καὶ ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὸν Πόντον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (337) ἐδόθη ἀμνηστία καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὰ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ ἀναφερόμενα γεγονότα συνέβησαν πράγματι ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου, ἀλλ' εἶναι ἡ δευτέρα ἀπομάκρυνσις τοῦ Παύλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα καταστῇ ἐπίσκοπος αὐτῆς ὁ ἀρειανὸς Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας (τέλη τοῦ ἔτους 338)¹.

¹ Valesius παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 191 κ. ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 112 κ. ἐξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 113. Otto Seeck, ἐν *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1896, σελ. 29 κ. ἐξ. Franz Goppert, αὐτόθι, σελ. 50 κ. ἐξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 22 (στίχος 28), τόμ. 5,

II. 8, 5. « Προειστήκει δὲ τότε τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας Πλάκιτος διαδεξάμενος Εὐφρόνιον ». Ἐντὶ « Πλάκιτος » ὀρθὸν εἶναι τὸ ὄνομα « Φλάκιλλος », ὡς μαρτυρεῖ ἐπιστολὴ τοῦ Ρώμης Ἰουλίου (ἐν τῷ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου Ἀπολογητικῷ κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 20) καὶ ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ Αἰγυπτίων ἐπισκόπων πρὸς τὸν Φλάβιον Διονύσιον (αὐτόθι, κεφ. 79). Ὁ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος τὸ κατὰ Μαρκέλλου σύγγραμμα αὐτοῦ, τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν « Ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία » ἀφείρωσεν εἰς τὸν Φλάκιλλον τοῦτον (ἐκδοσις E. Klostermann, 1906, σελὶς 60)¹.

II. 10, 1 καὶ 2. « Προχειρίζονται Γρηγόριον εἰς τὴν Ἀλεξανδρείας ἐπισκοπὴν καὶ μεταποιοῦσι τὴν πίστιν, οὐδὲν μὲν τῶν ἐν Νικαίᾳ μεμψάμενοι, τὸ δὲ ἀληθές, ἐπὶ καθαιρέσει καὶ παρατροπῇ τῆς ὁμοουσίου πίστεως διὰ τοῦ συνεχεῖς ποιεῖσθαι συνόδους καὶ ἄλλοτε ἄλλως ὑπαγορεύειν τὸν ὅρον τῆς πίστεως, ὥστε κατὰ βραχὺ εἰς τὴν ἄρειανὴν δόξαν παρατρέψωσιν ». Πρόκειται περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου τῶν Ἀρειανῶν (341), τῆς λεγομένης « ἐν ἔγκαινίσι ». Ὁ ἄρειανὸς ὁμοῦ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Γρηγόριος δὲν ἐξελέγη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, ἀλλ' ἐν ἄλλῃ προηγουμένη συνόδῳ τῆς Ἀντιοχείας (339), ἣ ὅποια ἐπίσης ἦτο ἄρειανική. Ἡ ἐν ἔγκαινίσι σύνοδος πράγματι ἐξέδωσε ἄρειανειζόντα σύμβολα (τρία). Μετὰ τινος δὲ μῆνας συνετάχθη καὶ τέταρτον. Ὁ Σωκράτης ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ δέχεται, ὅτι σκοπὸς τῶν συμβόλων τούτων ἦτο, ἵνα δι' αὐτῶν διαδώσῃσι βαθμηδὸν τὸν ἄρειανισμόν. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ὀρθότερον δέχεται ἄλλον σκοπὸν. « Ἐπειδὴ αἰεὶ ὑπὸ πάντων κατηγοροῦντο περὶ τῆς αἰρέσεως, γράφουσι διαφόρως, τὰ μὲν οὕτως, τὰ δὲ ἐκείνως » (Περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμίνῳ καὶ ἐν Σελευκείᾳ συνόδων, κεφ. 22). Ὅτι, δηλαδή, διὰ τῶν συμβόλων τούτων ἐσκόπουν νὰ ἀποκρύψωσι τὰ ἄρειανικά φρονήματα αὐτῶν. Ἡ διάφορος διατύπωσις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ἦτο ἐκδήλωσις τῆς μεταξὺ τῶν Ἀρειανῶν ὑπαρχούσης ἀσταθείας καὶ ἀσυμφωνίας, ἣ ὅποια βραδύτερον ἐξεδηλώθη σαφέστατα. Ὁ Ἀθανάσιος παρέθεσε καὶ τὰ τέσσαρα σύμβολα. Ὁ Σωκράτης κατεχώρισεν ἐνταῦθα μόνον τὰ δύο πρῶτα, παρέλειπεν ὀλοτελῶς τὸ τρίτον, ἵσως διότι ὑπεγράφη μὲν ὑφ' ὅλων, εἶχεν ὁμοῦς προταθῆ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Τυάων Θεοφρονίου, τὸ δὲ τέταρτον σύμβολον ἐτοποθέτησε βραδύτερον (κεφ. 18^{ον}), ὅπου ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἰδιαίτερας ἀφορμῆς, ἣ ὅποια προῦκάλεσεν αὐτό².

1898, σελ. 620 (στίχος 10). J. P. Kirsch, αὐτόθι, τόμ. I. 1930, σελ. 385. E. Seeberg, Die Synode von Antiochien (325), 1913, σελ. 58, σημ. 3. H. G. Opitz, ἐν Zeitschrift f. NTliche Wissenschaft, 1934, σελ. 150, σημ. 90.

¹ Valesius παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλῃ 197 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 118. Hussey, αὐτόθι.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 120 καὶ 222. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 24 καὶ 26.

II. 10, 22. « Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ σεισμοὶ μέγιστοι ἐν τῇ ἐώᾳ ἐγένοντο· μάλιστα δὲ ἡ Ἀντιόχεια ἐπὶ ἐνιαυτὸν ὅλον ἐσειέτο ». Τὴν εἶδσιν ταύτην ὁ Σωκράτης παρέλαβεν ἐκ τοῦ λατινιστὶ γραφέντος Χρονικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ παρενόησεν αὐτήν. Τὸ Χρονικὸν δὲν σώζεται μὲν πλέον ὡς ὅλον, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ πλὴν ἄλλων ἠντλησε καὶ ὁ Ἰσπανὸς ἐπίσκοπος Ὑδάτιος, γράψας περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος συνέχειαν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἱερωνύμου (Migne, λατινικὴ σειρὰ, τόμος 51). Ὁ Ὑδάτιος ἀντέγραψε τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Χρονικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἑξῆς. « Et ipso anno terrae motus fuit ad Orientem per totum annum praeter Antiochiam » (ἔτος 341), ἦτοι « Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο σεισμός ἐγένετο καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πλὴν τῆς Ἀντιοχείας ». Ὅχι μόνον δὲν ἐσειέτο ἡ Ἀντιόχεια ὀλόκληρον ἔτος, ἀλλ' ἀντιθέτως αὕτη μόνη ἔμεινεν ἄσειστος¹.

II. 11. Ὁ διορισμὸς τοῦ ἀρειανοῦ Γρηγορίου ὡς ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἀπομάκρυνσις τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Ὁ Σωκράτης ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ περιέπεσεν εἰς πολλὰ καὶ μεγάλα λάθη. Τὸν διορισμὸν τοῦ Γρηγορίου ὡς Ἀλεξανδρείας ἔθεσε μετὰ τὴν « ἐν ἐγκαινίοις » σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας (341), περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησεν ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἐνῷ ὁ Γρηγόριος διορίσθη ἐπίσκοπος τῆς Αἰγυπτιακῆς πρωτεύουσος τῷ 339, ἄρα, πρὸ τῆς μνημονευθείσης συνόδου (ἴδε διόρθωσιν εἰς τὸ 10, 1 καὶ 2). Τὰ ἐν 11, 1-5 λεγόμενα ὁ Σωκράτης παρέλαβεν ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, κεφ. 24), ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἀναφέρει αὐτὰ εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Γρηγορίου, ὡς ἔπραξεν ὁ Σωκράτης, ἀλλ' εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Γεωργίου (ἔτος 356/357). Οὗτος ἦτο ἐπίσης ἀρειανὸς ἐπίσκοπος καὶ διεδέχθη τὸν Γρηγόριον. Ὁ στρατηγὸς Συριανὸς ὑπεστήριξε τὸν Γεώργιον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἰς τὴν περίστασιν δὲ ἐκίνησεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος, εὐρισκόμενος ἐν ἐκκλησιαστικῇ παννυχίδι, κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ σῶος τοῦ ναοῦ (τοῦ Θεωνᾶ) καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς μοναχοὺς. Ἡ κατὰ τοῦ ναοῦ στρατιωτικὴ ἐπίθεσις ἔγινεν ὄχι τὴν ἑσπέραν, ὡς λέγει ὁ Σωκράτης (« ἑσπέρα δὲ ἦν », 11, 3), ἀλλὰ τὴν νύκτα. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος λέγει, « νῦξ μὲν γὰρ ἦν » (αὐτόθι, πρβλ. καὶ Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορίαν, III, 6, 8). Τὸν Γρηγόριον, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Σωκράτης, ὑπεστήριξεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ ἑπαρχὸς Φιλάργιος (Μ. Ἀθανασίου, Ἐγκύκλιος ἐπιστολή, κεφ. 3). Τὰ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν συνεχείᾳ λεγόμενα (11, 6-7), ἀναφέρονται πράγματι εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Γρηγορίου. Τότε ὁ Μ. Ἀθανάσιος μετέβη εἰς τὴν Ρώμην (Μ. Ἀθανασίου, αὐτόθι, κεφ. 5). Καὶ ἐδῶ ὁ Σωκράτης περιέπεσεν εἰς τινὰ λάθη. Ως

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 204 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 122 κ.ἑξ. Gerpert, αὐτόθι, σελ. 34.

πυρποληθέντα ναὸν κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν δέχεται τὸν ναὸν τοῦ Διονυσίου, ἀλλ' ὁ Μ. Ἀθανάσιος οὐδαμοῦ κάμει λόγον περὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Ἐχομεν εἰδήσεις περὶ δύο ἄλλων ναῶν, τοῦ ναοῦ τοῦ Θεωνᾶ, ὅπου ὁ Μ. Ἀθανάσιος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διέτριβεν, καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Κυρίνου (Κεφάλαιον εἰς τὴν ἑορταστικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τοῦ ἔτους 339, Migne, τόμος 26, στήλη 1, 353. Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογία πρὸς τὸν Κωνσταντίνον, κεφ. 15, Πρὸς μοναχοὺς, κεφ. 10). Ὁ δεῦτερος ἦτο ὁ πυρποληθεὶς. Κατὰ τὸν Σωκράτην, οἱ ὀρθόδοξοι ἀγανακτοῦντες διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Γρηγορίου ἔκαυσαν τὸν ναόν. Ἀλλ' ἐκ τῶν χωρίων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ ὁμιλοῦσι περὶ τῆς πυρπολήσεως τοῦ ναοῦ, δὲν καταφαίνεται εἰς ποῖον ὄφειλετο ἡ πυρπόλησις αὕτη, εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἢ εἰς τοὺς ἀρειανούς, ἢ ἦτο τυχαία, ὀφειλομένη ἴσως εἰς τοῦτο, ὅτι ἐν αὐτῷ οἱ Ἀρειανοὶ ἔκαιον ἐκκλησιαστικὰ βιβλία (Μ. Ἀθανασίου, Ἐγκύκλιος Ἐπιστολή, κεφ. 3). Ἐν τέλει τοῦ 11^{ου} κεφαλαίου ὁ Σωκράτης ἀναφέρει τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Εὐσεβίου (τοῦ γνωστοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου Νικομηδείας), ἥτοι ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἀποστολὴν ἀπεσταλμένων πρὸς τὸν Ρώμης Ἰούλιον, βεβαίως μετὰ σχετικῆς ἐπιστολῆς. Ταῦτα ἔπρεπε νὰ τεθῶσι πρὸ τῆς «ἐν ἐγκαινίοις» συνόδου, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ὡς ἐν τῇ σχετικῇ διορθώσει εἶδομεν, ὁ Σωκράτης συγγείει δύο συνόδους τῆς Ἀντιοχείας, ἀμφοτέρως ἀρειανικάς, ἥτοι τὴν σύνοδον τοῦ ἔτους 339, ἡ ὁποία ἐξέλεξε τὸν Ἀλεξανδρείας Γρηγόριον, καὶ τὴν «ἐν ἐγκαινίοις» (341), ἡ ὁποία συνέταξε τὰ ἀρειανικὰ σύμβολα. Οἱ πρὸς τὸν Ρώμης Ἰούλιον ἀρειανοὶ ἀπεσταλμένοι ἐστάλησαν πρὸ ἀμφοτέρων τῶν συνόδων (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 22 καὶ ἐξῆς, ὅπου παρατίθεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ρώμης Ἰουλίου. Μ. Ἀθανασίου, Πρὸς μοναχοὺς, κεφ. 9 καὶ ἐξῆς). Ἦτο ἡ ἀρχαιότερα ἐπικοινωνία τῶν Ἀρειανῶν μετὰ τοῦ Ρώμης (339) καὶ ἐσκοπεῖ νὰ παρακινήσῃ τὸν Ρώμης Ἰούλιον, ἵνα ἀναγνωρίσῃ τὸν πρῶτον ἀρειανὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας Πιστόν (πρὸ τοῦ Γρηγορίου καὶ Γεωργίου). Ὁ σκοπὸς οὗτος ἀπέτυχεν¹.

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 205 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 123 - 125. Hussey, αὐτόθι. Hefele, Conciliengeschichte, τόμ. I. σελ. 490 κ.ἐξ., 493 κ.ἐξ., πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Leclercq, σελ. 689, σημ. 3, 690, σημ. 4, 693, σημ. 8. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 24. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 200. Ὁ Lietzmann δέχεται ὡς πυρποληθέντα τὸν ναὸν τοῦ Διονυσίου (Kirchengeschichte, τόμ. III. 1938, σελ. 182). Τὸ αὐτὸ δέχεται καὶ ὁ Opitz ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου: Ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος, 1940, ὑπόσημ. εἰς τὸ κεφ. 3, 3. Τίς ἢ σχέσις τοῦ ναοῦ τοῦ Διονυσίου πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίνου; Ἄλλος ναὸς ἢ ἄπλως ἄλλο ὄνομα τοῦ αὐτοῦ ναοῦ;

II. 14. « Οἱ ἀρειανίζοντες μεθιστῶσιν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας Γρηγόριον ». Δὲν εἶναι ἀληθές. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, ἀλλ' ἀπέθανεν (345). Ὅτι ἡ ὀρθόδοξος σύνοδος τῆς Σαρδικῆς (343), ἀποκαταστήσασα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον, εἶχε κηρύξῃ τὸν Γρηγόριον ἀντικανονικὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας, τοῦτο δὲν ἐπηρέασε τὴν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ θέσιν αὐτοῦ¹.

II. 15. Ἡ εἰς τὴν Ρώμην μετάβασις τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ ἄλλων ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν καθαιρεθέντων ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ γεγονότα τοῦ κεφαλαίου τούτου χρονολογικῶς πρέπει νὰ τοποθετηθῶσι μετὰ τὸ 11^{ον} κεφάλαιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπίσης γίνεται λόγος περὶ μεταβάσεως τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἰς τὴν Ρώμην (11, 6). Πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς μεταβάσεως. Ὁ Σωκράτης ἰσχυρίζεται δύο τινὰ πρῶτον, ὅτι οἱ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἐκτοπισθέντες καὶ εἰς τὴν Ρώμην μεταβάντες ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς ἠθρώθησαν ὑπὸ τοῦ Ρώμης Ἰουλίου (ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Ρώμης τοῦ ἔτους 340) καὶ ἐκρίθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἄξιοι νὰ ἐπανακτῆσιν τὰς ἐπισκοπικὰς αὐτῶν θέσεις, δεύτερον, ὅτι ὅλοι οὗτοι, ἐφωδιασμένοι διὰ γραμμάτων τοῦ Ρώμης Ἰουλίου, ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐπισκοπὰς αὐτῶν (15, 3 κ.εξ. 15, 6). Ὁ πρῶτος ἰσχυρισμὸς τοῦ Σωκράτους εἶναι ἀμφίβολος. Τὸ ζήτημα σήμερον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κατανοήσεως τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ρώμης Ἰουλίου, τὴν ὁποίαν διέσωσεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ κατὰ Ἀρειανῶν (κεφ. 21 καὶ ἐξῆς). Συνήθως γίνεται δεκτὸν ὅτι ἡ σύνοδος τῆς Ρώμης τοῦ 340 ἀπεφάσισε μόνον περὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ Ἀγκύρας Μαρκέλλου. Ὁ δεύτερος ἰσχυρισμὸς τοῦ Σωκράτους ὠρισμένως δὲν εἶναι ἀληθής. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀγνοεῖ τὴν ἐπάνοδον ταύτην. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Εὐσεβίου (341/342, τοῦ γνωστοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου Νικομηδείας), οἱ ὀρθόδοξοι τῆς πρωτευούσης ἐπαναφέρον τὸν Παῦλον (Σωκράτους, II. 12, 2). Εἶναι ἐνδεχόμενον, ὅτι καὶ ἄλλοι τινε, ἕνεκα ἰδιαιτέρων ἐπιτοπίων συνθηκῶν, ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁμαδικὴ καὶ ἐπίσημος ἐπάνοδος τῶν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἐκτοπισθέντων ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς ἔγινε μόνον μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς (343). Ὁ Σωκράτης περιέπεσεν εἰς λάθος, διότι ἐνταῦθα εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου τῆς Θρακικῆς Ἡρακλείας Σαβίνου « Συναγωγὴν τῶν συνοδικῶν » (II. 15, 8, πρβλ. καὶ III. 10, 11), εἶδος Ἐκκλ. Ἱστορίας μετ' ἐγγράφων, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 210 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 127. Hussey, αὐτόθι. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I, σελ. 536 καὶ 554, πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Leclercq, σελ. 741, σημ. 1, καὶ 834, σημ. 3, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ θανάτου τοῦ Γρηγορίου (26 Ἰουλίου). Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 28.

Α' Οικουμενικῆς Συνόδου μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος, ἡ ὁποία δὲν σώζεται πλέον σήμερον. Ὁ Σαβίνος εἶχε παραλείψει τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ Ρώμης Ἰουλίου καὶ τὰς προηγηθείσας δύο ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ προσώπου, παρέδωσε δὲ τὴν σχετικὴν ἐπιστολὴν τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντων ἄρειανῶν ἐπισκόπων (Σωκράτους, II. 17, 10). Ὁ Σωκράτης, ἀντλῶν ἐκ τοῦ Σαβίνου, ἐσχημάτισεν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ρώμης Ἰουλίου καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης (II. 15, 3-5). Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπιστολῶν (τῶν δύο πρώτων τοῦ Ρώμης καὶ τῆς τῶν Ἀρειανῶν) δὲν εἶχε γίνῃ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀθροισθέντων ἐπισκόπων εἰς τὰς ἐπισκοπὰς αὐτῶν καὶ ἐπομένως μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Ρώμης τοῦ ἔτους 340, ἀλλὰ διὰ τὸ ζήτημα τῆς συγκλήσεως τῆς συνόδου ταύτης καὶ ἐπομένως πρὸ αὐτῆς (πρβλ. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορίαν, III. 8, 3, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ ἄλλα ἀκολουθεῖ τὸν Σωκράτην). Ἡ σύνοδος αὕτη ἔπειτα ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ρώμης Ἰούλιον νὰ γράψῃ ἐκ τρίτου πρὸς τοὺς ἄρειανοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς, ἵνα ἀπλῶς ἀνασκευάσῃ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν. Ταύτην μόνην διέσωσεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ κατὰ Ἀρειανῶν (κεφ. 21 καὶ ἐξῆς). Ὁ Σωκράτης δέχεται, ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εὗρεν ἐκεῖ τὸν ἄρειανὸν ἐπίσκοπον Γεώργιον (II. 15, 6 καὶ ἐξῆς). Δὲν εἶναι ἀληθές. Ὁ Ἀθανάσιος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν δύο ἔτη μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς, ἤτοι τὸ ἔτος 346. Τότε εἶχε μὲν ἀποθάνει ὁ ἄρειανὸς ἐπίσκοπος αὐτῆς Γρηγόριος, δὲν εἶχεν ὅμως ἀκόμη σταλῆ ἐκεῖ ὁ μνημονευθεὶς Γεώργιος. Οὗτος ἐστάλη βραδύτερον (356/357). Αἱ ταραχαί, ἐπομένως περὶ τῶν ὁποίων ὁ Σωκράτης κάμνει λόγον ἐνταῦθα, δὲν ἔγιναν κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, ἀλλὰ βραδύτερον κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ ἄρειανοῦ ἐπισκόπου Γεωργίου. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς ἐν τῇ διορθώσει τοῦ II. 11 εἶδομεν, τὰ κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Γεωργίου συμβάντα ἐσφαλμένως παρέθεσεν ὡς γενόμενα προηγουμένως, κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ ἄρειανοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου, δὲν ἀποκλείεται, ὅτι ἐνταῦθα, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Γεωργίου, ἔχει ὑπ' ὄψει, κατ' ἀντίστροφον σύγχυσιν, τὰ κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Γρηγορίου συμβάντα. Ἡ συντομία, μετὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζεται, ἐμποδίζει, ἵνα ἀποφανθῇ τις ὀριστικῶς¹.

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 128. Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 212 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 129 κ.ἐξ., πρβλ. καὶ σελ. 564 κ.ἐξ. Gerpert, αὐτόθι, σελ. 89 κ.ἐξ., 118 κ.ἐξ. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 491 κ.ἐξ., 499 κ.ἐξ., πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Leclercq, σελ. 691 κ.ἐξ., 699 κ.ἐξ. καὶ μάλιστα τὰς διορθώσεις τοῦ μεταφραστοῦ ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ προστεθείσαις ὑποσημειώσεις ὑπὸ τὰ ἀρχικά στοιχεῖα αὐτοῦ (H.L.). Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 24 κ.ἐξ. Schwartz, ἐν Zeitschrift f. NTliche Wissenschaft, 1935, σελ. 138 κ.ἐξ. Lietzmann, αὐτόθι, σελ. 203 κ.ἐξ.

II. 16. Ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ Διορθώσει εἶδομεν, τὸ δέκατον πέμπτον κεφάλαιον χρονολογικῶς ἀρμόζει νὰ τεθῆ μετὰ τὸ ἐνδέκατον κεφάλαιον. Οὗτω τὰ κεφάλαια δέκατον τρίτον καὶ δέκατον ἕκτον πλησιάζουσιν ἀλλήλα, παρεμβλλομένου πλέον μόνον τοῦ ὀλιγοστίχου δεκάτου τετάρτου κεφαλαίου. Τὸ 13^{ον} κεφάλαιον περιέχει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπανόδου τοῦ Παύλου εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τῆς ὁποίας ἐγινε λόγος ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ (12, 2). Ὁ στρατηγὸς Ἐρμογένης, κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου, ἐπεχείρησε νὰ ἐκβάλῃ πάλιν τῆς ἐκκλησίας τὸν Παῦλον. Προὐκλήθη στάσις τοῦ λαοῦ καὶ φόνος τοῦ Ἐρμογένους. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντίος ἐλθὼν ἐξέβαλε τὸν Παῦλον τῆς πόλεως. Κατὰ τὸ 16^{ον} κεφάλαιον, ὁ ἑπαρχὸς Φίλιππος, κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, ἐξέβαλε τὸν Παῦλον τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀντεισήγαγε τὸν Μακεδόνιον. Σύγκρουσις στρατοῦ καὶ λαοῦ καὶ φόμος πολλῶν. Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως δέχεται, ὅτι ὁ Ἐρμογένης ἔδρασε μετὰ τὴν ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Εὐσεβίου ἀποκατάστασιν τοῦ Παύλου (12, 1 καὶ 2), ὁ δὲ Φίλιππος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Ρώμης τοῦ ἔτους 340 (15^{ον} κεφάλαιον). Ἐν πρώτοις, ἡ σύνοδος αὕτη τῆς Ρώμης ἦτο κατὰ τι ἀρχαιότερα τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Εὐσεβίου (341/342), ἔπειτα, ὡς ἐν τῇ Διορθώσει τοῦ 15 κεφαλαίου εἶδομεν, ὑπὸ τῆς συνόδου ταύτης τῆς Ρώμης δὲν ἀπεκατεστάθησαν οἱ ἐπίσκοποι, ἀλλ' ἀπλῶς οἱ δοθόδοξοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἔτος μετ' αὐτήν, μετὰ τὸν μνημονευθέντα θάνατον τοῦ Εὐσεβίου, ἐπανάφερον τὸν Παῦλον.

Ὁ Friedrich Loofs καὶ ὁ Louis Duchesne θεωροῦσι τὰ περὶ τοῦ Φιλίππου ὡς συνέχαιαν τῶν περὶ τοῦ Ἐρμογένους. Μετὰ τὸν φόνον, δηλονότι, τοῦ Ἐρμογένους δὲν μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αὐτοπροσώπως ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντίος, ἵνα ἐκβάλῃ τὸν Παῦλον, ὡς λέγει ὁ Σωκράτης (13, 5), ἀλλὰ διέταξε τὸν ἑπαρχὸν Φίλιππον νὰ πράξῃ τοῦτο. Κατὰ τὸν Eduard Schwartz, τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου προκληθέντα γεγονότα πρέπει νὰ τοποθετηθῶσι βραδύτερον, μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς (343) καὶ τὴν ἔνεκα αὐτῆς ἐπάνοδον τοῦ Παύλου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἢ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀπομάκρυνσις τοῦ Παύλου πρέπει νὰ ταυτισθῆ μετὰ τῆς ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους μνημονευομένης (26, 6). Ἐπίσης ὁ Φίλιππος δὲν ἐξώρισε τὸν Παῦλον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὡς λέγει ὁ Σωκράτης (16, 6). Ὁ Παῦλος εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐξωρίσθη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, κατὰ τὴν πρώτην ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐξορίαν (τέλη τοῦ 338. Σωκράτους, II. 7). Ἴσως μάλιστα ἀπλῶς ἐκτοπισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, μετέβη οἰκειοθελῶς εἰς Θεσσαλονίκην, ἢ ὁποία ἦτο πατρὶς αὐτοῦ. Ἐκεῖθεν ἠδυνήθη νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Φίλιππος πάντως ἐξώρισε τὸν Παῦλον διὰ τελευταίαν φορὰν. Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου. «Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς

Πόντον εξωρίσθη παρά Κωνσταντίνου (τοῦ Μεγάλου), τὸ δὲ δεύτερον παρὰ Κωνσταντίου, δεθείς ἀλύσεισι σιδηραῖς, εἰς Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας ἐξωρίσθη καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἔμισαν μετηνέχθη καὶ τὸ τέταρτον εἰς Κουκουσὸν τῆς Καππαδοκίας περὶ τὰ ἔρημα τοῦ Ταύρου ἔνθα καί, ὡς συνόντες ἀπήγγειλαν, ἀποπνιγείς ἐτελεύτησεν... Τοῦ τοιοῦτου θανάτου διάκονον ἔλεγον γεγενῆσθαι Φίλιππον, τὸν γενόμενον ἑπαρχον» (Πρὸς μοναχοῦς, κεφ. 7, πρβλ. καὶ Σωκράτους, II. 26, 6). Τὴν δευτέραν φορὰν τοῦ Παύλου ἐξορισθέντος καὶ μεταβάντος εἰς Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Δύσιν, τὰ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ὡς δευτέρα ἐξορία παρισταθέντα εἶναι ἢ τρίτη ἐξορία, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν λόγων αὐτοῦ. Τὰ περὶ τῆς δολοφονίας αὐτοῦ εἶναι ἀβέβαια¹.

II. 17. Τὸ περιεχόμενον τοῦ κεφαλαίου τούτου ταυτίζεται πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ 15^{ου} κεφαλαίου. Περιέχουσι τὰ ἐπόμενα κοινὰ στοιχεῖα. Φυγὴ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ μετάβασις εἰς τὴν Ρώμην. Ἀποστολὴ ἀπεσταλμένων ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Εὐσεβίου (τοῦ γνωστοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου Νικομηδείας), ἧτοι ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν πρὸς τὸν Ρώμης Ἰούλιον, περὶ τῆς ὁποίας δὲν γίνεται μὲν λόγος ἐν τῷ 15^ῳ κεφαλαίῳ γίνεται ὁμοῦς ἐν τῷ 11^ῳ κεφαλαίῳ (ἴδε τὴν διόρθωσιν τοῦ κεφαλαίου τούτου). Ἐπιστολὴ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντων ἀρειανῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰούλιον. Ἀπάντησις τοῦ Ρώμης Ἰουλίου πρὸς αὐτούς. Ἐν τῷ 15^ῳ κεφαλαίῳ ὁ Σωκράτης, ἀντλῶν ἐκ τοῦ Σαβίνου, εἶχε σχηματίσει ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ρώμης Ἰουλίου πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντας ἀρειανοὺς ἐπισκόπους καὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης (ἴδε τὴν διόρθωσιν τοῦ 15^{ου} κεφαλαίου). Ἐνταῦθα ἀντλῶν ἐκ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ μάλιστα ἐκ τῆς τρίτης ἐπιστολῆς τοῦ Ρώμης Ἰουλίου (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 21 καὶ ἐξῆς), ἐσχημάτισεν ὀρθὴν ἀντίληψιν περὶ αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἐκ παραδρομῆς διειτήρησεν ἀμφοτέρας τὰς ἐκδοχάς, τὴν ὀρθὴν καὶ τὴν ἐσφαλμένην. Ἡ μετάβασις τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Παύλου εἰς τὴν Ἰταλίαν εἶναι ἐπίσης ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν ἐν τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ κεφαλαίῳ μνημονευομένην (15, 2), ὅτε δηλαδὴ πρῶτην φορὰν ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κων-

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 215 καὶ 216 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 131 κ.ἐξ. Fr. Looofs, ἐν Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 12, 1903, σελ. 42 κ.ἐξ. L. Duchesne, Histoire ancienne de l'Eglise, tome II, 1910, σελ. 212 κ.ἐξ. Ed. Schwartz, ἐν Zeitschrift f. NTliche Wissenschaft, 1935 (1936), σελ. 148 κ.ἐξ. H. G. Opitz, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου: Historia Arianorum (= Πρὸς μοναχοῦς), 1940, ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι τοῦ 7^{ου} κεφαλαίου.

σταντίου (Σωκράτους, II. 7). Ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ διορθώσει εἶδομεν, ὁ Παῦλος τότε καὶ ὄχι βραδύτερον, ὡς δέχεται ὁ Σωκράτης (II. 16, 6), ἐξορίσθη ἢ οἰκειοθελῶς μετέβη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Θεσσαλονίκην. Ἐνταῦθα, ἄρα, ὀρθῶς λέγεται, ὅτι ὁ Παῦλος ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν (17, 12). Νέον στοιχεῖον ἐν τῷ δεκάτῳ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ κυρίως εἶναι τὸ ἐπόμενον. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἔνεκα τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἄρειανοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου. Τοῦτο ἐδέχθη καὶ ὁ Σωκράτης προηγουμένως (II. 11, 6). Ἄλλ' ἐν τῷ δεκάτῳ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ, τὸ ὁποῖον ἐξετάζομεν, προσάγει ἄλλην αἰτίαν τῆς φυγῆς, ἐπαυξάνουσαν τὴν σύγχυσιν. Ὅτι, δηλαδή, ὁ Ἀθανάσιος ἐπόλει τὸ διὰ τοῦς πτωχοῦς προωρισμένον αὐτοκρατορικὸν σιτηρέσιον, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ Κωνσταντίος ἠπέιλησεν αὐτῷ θανατικὴν ποινὴν (17, 1-3). Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔνεκα τούτου ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἔφυγεν ἐξ Ἀλεξανδρείας. Τὴν μνημονευθεῖσαν κατ' αὐτοῦ συκοφαντίαν τῶν Ἀρειανῶν ὁ Σωκράτης ἀνεύρεν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ τῆς συνόδου τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦ ἔτους 338 (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 18). Ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων κατὰ τοῦ Ἀθανασίου συκοφαντιῶν ἡ σύνοδος ἐξῆγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἀρειανοὶ ἐζήτουν νὰ προκαλέσωσι τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Μ. Ἀθανασίου (« φονεῦσαι ζητοῦσι τὸν ἄνδρα »). Ὁ Σωκράτης παρεξηγήσας τὴν φράσιν, ὑπέθεσεν ἔσφαλμένως, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ « θάνατον αὐτῷ τὴν ζημίαν ἠπέιλησεν » (17, 3). Ἡ ἐπιστολὴ τῆς συνόδου τῆς Ἀλεξανδρείας ἐγράφη τῷ 338. Ὁ ἄρειανὸς Γρηγόριος διορίσθη ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας τῷ 339. Ἐνεκα τοῦ Γρηγορίου, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐγκατέλειπε τὴν Ἀλεξάνδρειαν, μετὰ ἓνα μῆνα ἐγκατέλειπε καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ μετέβη εἰς τὴν Ρώμην (τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 339). Ὁ Ρώμης Ἰούλιος εἶχε πληροφορήσει αὐτόν, ὅτι πρόκειται νὰ συγκαλέσῃ σύνοδον ἐν μὴ ὀρισθέντι ἀκόμη τόπῳ καὶ χρόνῳ (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 22 καὶ 24, Πρὸς μοναχοῦς, κεφ. 9. Πρὸβλ. καὶ Σωκράτους, II. 17, 4). Ἦδη ἐν ἔτος προηγουμένως ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τῆς συνόδου τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦ 338, περὶ τὸ τέλος ὁμιλοῦσα περὶ τῆς καταχρήσεως τοῦ σιτηρεσίου εἶχε χαρακτηρίσει αὐτὴν ὡς νέαν συκοφαντίαν (« οἷα γὰρ καὶ νῦν κατείρηται ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος ἀναγκαῖον ὑμᾶς εἰδέναι »), ἐν σχέσει πρὸς τὰς προηγηθείσας κατηγορίας, περὶ τῶν ὁποίων ἔκαμε λόγον προηγουμένως. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος, παραθέσας τὴν ἐγκύκλιον ταύτην ἐπιστολὴν ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ κατὰ Ἀρειανῶν (κεφάλαια 3-19), κάμει λόγον μετ' ὀλίγον περὶ τῆς ἐλεύσεως ἑαυτοῦ εἰς τὴν Ρώμην (κεφ. 20), χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διορισμὸν τοῦ ἄρειανοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου, διότι περὶ αὐτοῦ ὠμίλησεν ἄλλοις πολλάκις. Ἐκ τούτου ὁ Σωκράτης, παραπληθεὶς, τὴν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ ἀναφερομένην μὲν ὡς νέαν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ καταστάσαν παλαιὰν συκοφαντίαν, ἐθεώρησεν ἔσφαλμένως ὡς

αίτιαν τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, μὴ ἐνθυμηθεῖς, ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπῆρχεν ἀκόμη μεταγενέστερον γεγονός, ὁ διορισμὸς τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου (339), ὁ ὁποῖος προῦκάλεσε τὴν φυγὴν τοῦ Μ. Ἀθανασίου¹.

II. 18, 1 καὶ 2. « Ὁ δὲ τῶν ἐσπερίων μερῶν βασιλεὺς (Κώνστας)... πρὸς τὸν ἀδελφὸν (Κωνστάντιον) γράμματα διαπέμπεται, δηλῶν τρεῖς ἐπισκόπους πεμφθῆναι πρὸς αὐτόν, τὸν λόγον δώσοντας τῆς Παύλου καὶ Ἀθανασίου καθαιρέσεως. Καὶ πέμπονται Νάρκισσος ὁ Κίλιξ, καὶ Θεόδωρος ὁ Θροῦξ, καὶ Μάρις Χαλκηδόνος, καὶ Μάρκος ὁ Σύρος. Οἱ τινες παραγενόμενοι τοῖς μὲν περὶ Ἀθανάσιον οὐδαμῶς εἰς λόγους ἐλθεῖν κατεδέξαντο, τὴν δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκτεθεῖσαν πίστιν ἀποκρυψάμενοι, ἐτέραν δὲ συγκαττύσαντες ἐπιδεδώκασιν Κώνσταντι ». Ὁ R. Hussey (1853), στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς σχετικῆς διηγήσεως τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἀνεῦρε δύο λάθη εἰς τὸ παρατεθὲν χωρίον τοῦ Σωκράτους. Πρῶτον, ὁ Κώνστας δὲν ἐνδιεφέρθη τόσον περὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Παύλου, ὅσον παρίσταται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους (πρβλ. καὶ 20, 1), οὔτε ἐξήτησε τὴν ἀποστολὴν ἐπισκόπων. Οἱ ἐπίσκοποι ἐστάλησαν πρωτοβουλία τῆς « ἐν ἔγκαινίους » συνόδου τῆς Ἀντιοχείας (341). Δεύτερον, οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπίσκοποι δὲν συνέταξαν αὐτοὶ τὸ εἰς τὸν Κώνσταντα ἐπιδοθὲν σύμβολον, ἀποκρύψαντες δῆθεν τὸ σύμβολον τῆς μνημονευθείσης ἀντιοχειανῆς συνόδου. Ὁ Reading (1720), στηριχθεὶς ἐπίσης εἰς χωρίον τοῦ Μ. Ἀθανασίου, εἶχε προηγουμένως ἀνεύρει ἄλλο λάθος τοῦ Σωκράτους, τρίτον, ὁ Μ. Ἀθανάσιος, δηλονότι, δὲν εὗρισκετο τότε ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Κωνσταντίνου (ἐν Τρεβίροις τῶν Γαλλίων), ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως, τοῦλάχιστον, φαίνεται ὑπονοῶν ὁ Σωκράτης, ἀλλ' εὗρισκετο ἐν Ρώμῃ.

Τὸ χωρίον τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηριχθεὶς ὁ Hussey ἔκαμε τὰς μνημονευθείσας δύο πρώτας παρατηρήσεις, εἶναι τὸ ἐπόμενον. « Ταῦτα πράξαντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῖς Ἐγκαινίους, νομίσαντες δὲ μὴ τελείως γεγραφεῖναι, δευρομένην δὲ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, αὐθις πάλιν συντιθέασιν ἄλλο γράμμα δῆθεν περὶ πίστεως μετὰ μῆνας ὀλίγους, καὶ ἀποστέλλουσιν εἰς τὰς Γαλλίας Νάρκισσον (Νερωσιάδος), Μάριν (Χαλκηδόνος), Θεόδωρον (Ἡρακλείας) καὶ Μάρκον (Ἀρεθούσης). Κάκεινοι ὡς ἀπὸ συνόδου πεμφθέντες ἐπιδεδώκασιν τῷ... Κώνσταντι τῷ Αὐγούστῳ καὶ τοῖς ἐκεῖ πᾶσιν »

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 218 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 133 - 136. Hussey, αὐτόθι. Goppert, αὐτόθι, σελ. 118 κ.ἑξ. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 491 κ.ἑξ., πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Lecclerck, σελ. 691 κ.ἑξ. καὶ μάλιστα τὰς διορθώσεις τοῦ μεταφραστοῦ ἐν ταῖς ὑπὸ τὰ ἀρχικά αὐτοῦ (H.L.) προστεθεισὴν σημειώσεις. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 23 κ.ἑξ. καὶ 26. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 200 κ.ἑξ.

(Περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμίνῳ καὶ ἐν Σελευκείᾳ συνόδων, κεφ. 25). Ἡ πρώτη παρατήρησις τοῦ Hussey εἶναι ἐπισφαλής. Δὲν ἀποκλείεται, δηλονότι, τὸ ἐνδεχόμενον, ὅτι ὁ Κώνστας ἐνδιεφέρθη, ὅχι μὲν ἴσως εἰδικῶς διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον καὶ τὸν Κωνσταντινουπόλεως Παῦλον, ἀφοῦ ἦσαν καὶ ἄλλοι μετ' αὐτῶν καθηρημένοι ἐπίσκοποι καὶ εὗρισκοντο ἐπίσης ἐν τῇ Δύσει, ἀλλὰ γενικῶς διὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο ζήτημα καὶ ἔγραψε σχετικῶς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντίον. Ἡ δευτέρα παρατήρησις τοῦ Hussey εἶναι ὀρθή. Τὸ εἰς τὸν Κώνσταντα ἐπιδοθὲν σύμβολον πίστεως δὲν συνετάχθη ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς «ἐν ἐγκαινίοις» συνόδου τῆς Ἀντιοχείας (341) καὶ εἶναι τὸ λεγόμενον τέταρτον σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης (ἴδε τὴν διόρθωσιν εἰς τὸ Π. 10, 1 καὶ 2).

Τὸ χωρίον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηριχθεὶς ὁ Reading ἔκαμε τὴν ὡς τρίτην ἀνωτέρω τεθεῖσαν παρατήρησιν, ἐμπεριέχεται ἐν τῇ πρὸς τὸν Κωνσταντίον Ἀπολογία τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ ἀποτελεῖ ὀλόκληρον τὸ τέταρτον κεφάλαιον. Τὴν παρατήρησιν αὐτοῦ σαφηνίζει αὐτὸς ὁ Reading. Κατ' αὐτόν, συνέβη ἐν ἑκ τῶν δύο ἐπομένων. Ἡ οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς ἀντιοχειανῆς συνόδου ἠρνήθησαν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου διέτριβεν ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ἢ διελθόντες διὰ τῆς Ρώμης ἠρνήθησαν νὰ ἐπικοινωνήσωσι μετ' αὐτοῦ. Πιθανώτατα ὁμοῦ οὐδὲν ἄλλο συνέβη, εἰ μὴ τὸ γνωστὸν καὶ ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Τρεβίρων Μαξιμῖνος, φίλος καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἠρνήθη νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς ἀντιοχειανῆς συνόδου (Ἐπιστολὴ τῶν ἀνατολικῶν, κεφ. 27, παρ' Ἰλαρίῳ Πικταύων, Fragmentum III. Migne, λατινικὴ σειρὰ, τόμος 10^{ος}, στήλη 674, ἔκδοσις Βιέννης, vol. LXV. pars IV. 1916, σελ. 65 καὶ ἐξῆς). Τοῦτο ὁ Σωκράτης ἐκ μνημονικοῦ λάθους ἀνέφερεν ἀντιστρόφως, ὅτι δηλαδή, οἱ ἀπεσταλμένοι ἠρνήθησαν νὰ ἐπικοινωνήσωσι μετὰ τοὺς περὶ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ὁ ὁποῖος οὕτως ἀνακριβῶς παρεστάθη ὡς διατρίβων τότε ἐν Τρεβίροις¹.

Π. 20, Περὶ τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου. Ὁ Σωκράτης ἔθεσεν αὐτὴν μετὰ τὴν ἀρειανικὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας τοῦ ἔτους 344, ἣ ὁποία συνέταξε τὴν λεγομένην «μακρόστιχον ἔκθεσιν». Περὶ αὐτῆς ὁ Σωκράτης ἐπραγματεύθη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, τὸ δέκατον ἕνατον. Ἡ τοποθέτησις

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 136 κ.ἐξ. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 137. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 26. Schwartz, ἐν Nachrichten der Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen, 1911, σελ. 513 κ.ἐξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 213 κ.ἐξ. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 389. Lietzmann, αὐτόθι, σελ. 194. G. Bardy, Recherches sur Lucien d'Antioche, 1936, σελ. 100, δέχεται τὴν γνώμην τοῦ Σωκράτους περὶ τοῦ τετάρτου συμβόλου τῆς συνόδου τῆς Ἀντιοχείας (341).

αὕτη τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου δὲν προέκυψεν ἀπλῶς ἐκ τῆς οἰκονομίας τοῦ ὄλικοῦ, ἀλλ' εἶναι χρονολογικὴ καὶ ἱστορικὴ κατάταξις αὐτῆς, διότι ὁ Σωκράτης ρητῶς ὡς ἔτος συγκλήσεως τῆς συνόδου ταύτης δέχεται τὸ « ἐνδέκατον ἔτος ἀπὸ τῆς τελευταίας τοῦ πατρὸς τῶν δύο Αὐγουστων » (20, 4), ἤτοι ἀπὸ τῆς τελευταίας τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (337). Οὕτως ὡς ἔτος τῆς συνόδου ταύτης ὁρίσθη τὸ 347. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς χρονολογίας ταύτης διετηρήθη μέχρι τοῦ 1738 καὶ ἐν τινι μέτρῳ μέχρι τοῦ 1852. Ἐκτοτε ἀντεκατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἔτους 343. Τὰ αἴτια, τὰ προκαλέσαντα τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην δύναται τις νὰ ἀνεύρη παρὰ Hefele (Conciliengeschichte, τόμος I. σελ. 533 καὶ ἔξης). Ἡ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, κατὰ ταῦτα, ἔπρεπε νὰ τεθῆ πρὸ τῆς ἀρειανικῆς συνόδου τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 344 καὶ τῆς « μακροστίχου ὁμολογίας » αὐτῆς. Σήμερον, μάλιστα, ἀντὶ τοῦ ἔτους 343 προτιμῶσι τὸ ἔτος 342.

Ἀναφέρομεν τὰ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ ἐπὶ μέρους ἐσφαλμένα τοῦ Σωκράτους. 20, 5. « Ἐκ μὲν τῶν ἐσπερίων μερῶν περὶ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπίσκοποι, ὡς φησιν Ἀθανάσιος ». Ἡ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς συνόδου τῆς Σαρδικῆς εἴδησις αὕτη τοῦ Σωκράτους δὲν εἶναι ἀληθής. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος λέγει περὶ ἑαυτοῦ βεβαίως, ὅτι ἠθρώθη ὑπὸ ἐπισκόπων « πλείους τριακοσίων » (Ἀπολογία κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 1) καὶ παραθέτει τὰ ὀνόματα 282 ἐπισκόπων (αὐτόθι, κεφ. 50), ἀλλὰ σαφηνίζει, ὅτι εἰς αὐτοὺς περιλαμβάνονται καὶ ὅσοι μετὰ ταῦτα ὑπέγραψαν τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου. « Ἡ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυνηθέντας ἀπαντῆσαι καὶ γεγόνασι καὶ αὐτοὶ σύμψηφοι τοῖς κριθεῖσιν » (αὐτόθι, κεφ. 49, ἐν τέλει). Ὁ μέγας Ἀθανάσιος τοὺς πράγματι μετασχόντας τῆς συνόδου καὶ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐκ τῆς Δύσεως ὁρίζει περὶ τοὺς 170 (« πλείον ἢ ἑλαττον ρο' ». Πρὸς μοναχοῦς, κεφ. 17). Ἀφαιρεθέντων τῶν 76 ἀνατολικῶν, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἀρειανίζοντες ἀπεχώρισαν τῆς συνόδου, ὑπολείπονται 94, ἤτοι περίπου ἑκατὸν ἐκ τῆς Δύσεως.

20. 6. « Προὔβαλλοντο δὲ οἱ μὲν ἀσθένειαν σώματος, οἱ δὲ τὸ στενὸν τῆς προθεσμίας ἐμέμφοντο, τὴν αἰτίαν ἐπὶ Ἰουλίον τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης ἀναφέροντες καίτοι ἐνιαυτοῦ καὶ ἕξ μηνῶν διαγενομένων, ἀφ' οὗ ἢ τε σύνοδος ἐκεκήρυκτο καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀθανάσιον ἐν τῇ Ρώμῃ διέτριβον, τὴν σύνοδον περιμένοντες ». Διὰ τούτων ὁ Σωκράτης θέλει νὰ δικαιολογήσῃ, διατὶ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Σαρδικῆς παρευρέθησαν ὀλίγοι ἐπίσκοποι ἐξ Ἀνατολῆς. Ἄλλ' ἂν ἀφαιρέσῃ τις τὴν ἐκ τῆς ἀσθενείας δικαιολογίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Σωκράτης διὰ λογικῆς εἰκασίας ἐδημιούργησεν, τὰ ἄλλα ἐλήφθησαν μὲν ἐξ ἱστορικῆς πηγῆς, δὲν σχετίζονται ὅμως μὲ τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς. Ἀναφέρονται ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειανούς τῆς Ἀνατολῆς ἐπιστολῇ τοῦ Ρώμης Ἰουλίου καὶ σχετίζονται μὲ τὴν σύνοδον τῆς Ρώμης τοῦ ἔτους 340. Παραθέτομεν τὰ σχετικὰ χωρία τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. « Ἐμέμψασθε (σεῖς οἱ ἀρειανοί), ὅτι

στενὴν τὴν προθεσίαν τῆς συνόδου ὠρίσαμεν (ἐγὼ ὁ Ρώμιος Ἰούλιος) » (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογία κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 25), « καὶ γὰρ πρὸς τοῦτοις πᾶσι παρέμεινεν (ὁ Μ. Ἀθανάσιος) ἐνταῦθα ἐνιαυτὸν καὶ ἕξ μῆνας ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν » (αὐτόθι, κεφ. 29). Ταῦτα ὁ Σωκράτης ἀφελῶς μετέφερεν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Σαοδικῆς.

20, 7 καὶ 8. Οἱ μὲν ἀνατολικοὶ (ἀρειανοὶ) ἐπίσκοποι ἠρνήθησαν νὰ μετάσχωσι τῆς συνόδου τῆς Σαοδικῆς, « εἰ μὴ τοὺς περὶ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον ἐξελάσωσι τοῦ συλλόγου », οἱ δὲ ἐσπέριοι (ὀρθόδοξοι) « οὐκ ἠνείχοντο μὴ παρεῖναι τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ». Εἶναι βέβαιον, ὅτι τῆς συνόδου τῆς Σαοδικῆς μετέσχον ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ Ἀγκύρας Μάρκελλος καὶ ὁ Γάζης Ἀσκληπᾶς. Ἀλλ' ἄρα γε μετέσχον καὶ ἄλλοι ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἐκτοπισθέντες ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς; Ὀνόματα τοιούτων παραθέτει ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Μοναχοὺς συγγραφῇ αὐτοῦ (κεφάλαια 5-7). Διὰ τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Σαοδικῆς σχετικαὶ πηγαὶ κυρίως εἶναι δύο ἔγγραφα, ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τῆς ὀρθόδοξου πλειοψηφίας τῆς ἐν Σαοδικῇ συνόδῳ (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογία κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 42 καὶ ἐξῆς) καὶ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τῆς ἀρειανίζουσας μειοψηφίας τῆς αὐτῆς συνόδου (Ἰλαρίου Πικταύων, Fragmentum III. Migne, λατινικὴ σειρὰ, τόμος 10, στήλῃ 647 κ.ἑξ., ἔκδοσις Βιέννης, vol. LXV, pars IV, 1916, σελ. 48 κ.ἑξ.). Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῶσι καὶ ὑπὲρ καὶ ἐναντίον τῆς συμμετοχῆς καὶ ἄλλων τοιούτων ἐπισκόπων ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Σαοδικῆς. Πάντως ὅμως ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως Παῦλος δὲν μετέσχε τῆς συνόδου τῆς Σαοδικῆς, ἐνῶ ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως δέχεται τὸ ἀντίθετον. Ἡ μὲν πρώτη ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ οὐδαμοῦ ἀναφέρει τὸν Παῦλον ρητῶς, ἡ δὲ δευτέρα λέγει περὶ αὐτοῦ τὰ ἐπόμενα. « Asclepas autem... hodieque cum Paulo, cujus causa haec gesta sunt, communicare non cessat, sed et illi, qui per Asclepam Paulo communicant, accipientes ab eodem scripta atque ad illum mittentes » (Migne, 10, στ. 670, ἔκδοσις Βιέννης, σελ. 61). Ὁ Παῦλος, δηλονότι, εὐρίσκετο ἐν ἔξορίᾳ, ἡ δὲ ὀρθόδοξος πλειοψηφία τῆς συνόδου τῆς Σαοδικῆς ἐπικοινωνῶναι μετ' αὐτοῦ μέσον τοῦ Γάζης Ἀσκληπᾶ δι' ἀλληλογραφίας (πρὸβλ. καὶ Θεοδωρήτου, Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 5).

20, 9. « Τὴν τοῦ ἀνομοίου δόξαν ἐπιστολάς συγγράψαντες πανταχοῦ διαπέμπονται (ἡ ἀρειανίζουσα μειοψηφία) ». Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ Σωκράτους δὲν εἶναι ἐπίσης ἀληθής. Αἱ ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ μνημονευόμεναι ἐπιστολαὶ εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσα ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τῆς ἀρειανίζουσας μειοψηφίας τῆς συνόδου τῆς Σαοδικῆς, ἐν τέλει τῆς ὁποίας ἐπιστολῆς ὑπάρχει πράγματι ἑμολογία πίστεως, ἀλλ' αὕτη δὲν διδάσκει, ὅτι ἐν τῇ Ἀγίᾳ

Τριάδι ὁ Υἱὸς εἶναι ἀνόμιος τοῦ Πατρὸς. Ἐπαναλαμβάνει τὸ λεγόμενον τέταρτον σύμβολον τῆς « ἐν ἐγκαινίοις » συνόδου τῆς Ἀντιοχείας (341), μετὰ περισσοτέρων ἐν τέλει ἀναθεματισμῶν. Οὐδεμίαν ὠρισμένην κακοδοξίαν περιέχει, δὲν ἀνταποκρίνεται ὅμως πλήρως εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἡ ὀρθόδοξος πλειοψηφία τῆς συνόδου τῆς Σαρδικῆς, ἐπομένως, δὲν εἶχεν ἐνώπιον αὐτῆς τὴν διδασκαλίαν τοῦ « ἀνομοίου » ἵνα πολεμήσῃ αὐτήν, ὥς ὁ Σωκράτης ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐσφαλμένως ἰσχυρίζεται· « οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ... τὸ ἀνόμιον ἐκβαλόντες κτλ. » (20, 10). Ἡ ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πλειοψηφίας δὲν ὑπάρχει μὲν ἐν τέλει τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου δημοσιευμένης ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς αὐτῶν (Ἀπολογία κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 47, 6), ὑπάρχει ὅμως ἐν τέλει τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρητου δημοσιευμένου κειμένου αὐτῆς (Ἐκκλ. Ἱστορία, II, 8, 37 καὶ ἐξῆς). Δὲν θίγουμεν τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον ἡ ὁμολογία αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς ὀρθοδόξου πλειοψηφίας τῆς συνόδου τῆς Σαρδικῆς¹.

II. 22, 3 καὶ ἐξῆς. « Ὁ τῶν ἑσπερίων μερῶν βασιλεὺς (Κώνστας) τὰ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν γενόμενα γινώριμα τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ καθίστησιν, ἀποδίδοσθαί τε τοῖς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον τοὺς ἰδίους τόπους παρεκελεύτο... Αἴρῃσιν αὐθις προὔτιθει ἢ δέχεσθαί τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει καὶ ἀποδιδόναι αὐτοῖς τὰς ἐκκλησίας ἢ μὴ ποιοῦντα τοῦτο ἐχθρόν τε εἶναι καὶ προσδέχεσθαι πόλεμον ». Ὁ Σωκράτης παραθέτει τὴν σχετικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κώνσταντος, ἐν τῇ ὁποίᾳ μετὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἀναφέρεται καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως Παῦλος. « Ὡδε μὲν ἐσὶ παρ' ἐμοὶ Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος κτλ. » (II. 22, 5-15). Ἡδη ὁ Valesius (1668) ἰσχυρίσθη, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δὲν εἶναι γνησία, ἢ ὅτι ἐγγραφή εἰς προηγουμένην ἐποχὴν. Ἡ περιορισμένη ἀπειλὴ τοῦ Κώνσταντος κατὰ τοῦ Κωνσταντίου καθιστᾷ δύσκολον τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς προηγουμένης. Ὁ Φιλοστόργιος εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν παραθέτει ἄλλην ἐπιστολὴν τοῦ Κώνσταντος, ἢ ὁποία δὲν κάμει λόγον περὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Παύλου, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, καὶ ἡ ὁποία περιέχει σαφεστέραν ἀπειλὴν πολέμου κατὰ τοῦ Κωνσταντίου· « τυγχάνετω τοίνυν (ὁ Μ. Ἀθανάσιος) διὰ σοῦ ταύτης (τῆς ἐπισκοπῆς Ἀλεξανδρείας), ἐπεὶ τοῖς ἐμοῖς γε αὐτὴν ἀνακτῆσθαι ὅπλοις » (Ἐκκλ. Ἱστορία, III. 12). Ὁ Θεοδώρητος εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίσης

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 235 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 146 κ.ἐξ. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 147. Hussey, αὐτόθι, σελ. 147 κ.ἐξ. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 533 κ.ἐξ., 539 κ.ἐξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 25, 26 κ.ἐξ., 28, τόμ. 12, 1903, σελ. 262. Schwartz, ἐν Nachrichten d. G. d. W. z. Göttingen, 1911, σελ. 513 κ.ἐξ. καὶ ἐν ZNTW. 1935, σελ. 137 κ.ἐξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 214 κ.ἐξ., 229 κ.ἐξ. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 389 κ.ἐξ., 393 κ.ἐξ. Lietzmann, αὐτόθι, 194 κ.ἐξ., 204 κ.ἐξ.

περίστασιν κάμει λόγον περὶ ἐπιστολῆς τοῦ Κωνσταντος πρὸς τὸν Κωνσταντιον, δὲν παραθέτει ὅμως αὐτήν, ἀλλὰ δίδει πληροφορίας περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ὀμιλεῖ καὶ αὐτὸς μόνον περὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἡ δὲ κατὰ τοῦ Κωνσταντίου ἀπειλὴ εἶναι μετριοπαθεστέρα. « Εἰ μὴ πεισθῆι (ὁ Κωνσταντιος) καὶ τὰ δίκαια πράξῃ, αὐτὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καταλήψεται καὶ τὸν Ἀθανάσιον ἀποδώσει τοῖς ποθοῦσι προβάτοις » (Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 8, 56). Κατὰ ταῦτα, ὁ Κώνστας ἔγραψε μὲν ἀπειλητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωνσταντιον, ἀλλὰ δὲν διεσώθη ἐπακριβῶς τὸ κείμενον αὐτῆς¹.

II. 23, 3. « Καὶ τῶς μὲν παραχοῆμα τὸν Παῦλον... γράμμασί τε πάλιν τοῖς οἰκείοις ὁ τῶν ἐσπερίων βασιλέων (Κώνστας), ἔτι τε καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς συνόδου, κατοχυρώσας ἀποστέλλει ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ». 23, 39 « Διόπερ ὁ βασιλεὺς (τῆς Ἀνατολῆς Κωνσταντίας) Ἀθανασίῳ καὶ Παύλῳ καὶ Μαρκέλλῳ τοὺς ἰδίους ἀπεδίδου θρόνους· ἔτι μὲν καὶ Ἀσκληπᾶ τῷ Γάζης καὶ Λουκίῳ Ἀδριανουπόλεως. Καὶ γὰρ οὗτοι ὑπὸ τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου ἐδέχθησαν ». Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Παῦλος, ὡς εἶδομεν, δὲν παρέστη μὲν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς, εὗρισκετο ὅμως εἰς ἀλληλογραφίαν μετ' αὐτῆς (ἴδε ἀνωτέρω σελίδα 85), καί, ὡς φαίνεται, ἀποκατεστάθη ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ. Διότι ἐκ τοῦ λατινιστοῦ διασωθέντος ἠκρωτηριασμένου σημειώματος, τοῦ ἀποκληθέντος « Ἀκέφαλος Ἱστορία », ἢ « Ἱστορία Ἀθανασίου », καὶ γραφέντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 384 καὶ 412, ἐξάγεται, ὅτι ὁ Παῦλος περὶ τὸ ἔτος 346 ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (Migne, τόμος 26, στήλη 1443 κ.ἐξ., § 2.) Ὁ Ἀγκύρας Μάρκελλος παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς, ἡθρώθη καὶ ἀποκατεστάθη ὑπ' αὐτῆς, ἀλλὰ τοῦ μὲν μαθητοῦ καὶ διακόνου αὐτοῦ Φωτεινοῦ, ἐπισκόπου Σιρμίου, διδάσκοντος τὰς μοναρχιανικὰς δοξασίας τοῦ Μαρκέλλου καὶ καταδικασθέντος μετ' αὐτοῦ (« μακρόστιχος ἔκθεσις » τῆς συνόδου τῆς Ἀντιοχείας τοῦ ἔτους 344. Σωκράτους, II. 19, 15), τοῦ δὲ Μεγάλου Ἀθανασίου, διακόψαντος τὰς μετὰ τοῦ Μαρκέλλου σχέσεις (345 ἢ 346), ὁ Μάρκελλος ἐν Ἀγκύρᾳ δὲν εἰσήρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ. « Nam negata sibi ab Athanasio cummunione, ingressu sese ecclesiae Marcellus abstinuit » (Ἰλάριος Πικταύων, Fragmentum II. κεφ. 23. Migne, λατινικὴ σειρὰ, τόμος 10, στήλη 651 C, ἔκδοσις Βιέννης, vol. LXV, Pars IV, 1916 σελὶς 147). Ἐθεώρει, δηλονότι, ἑαυτὸν καθηρημένον, ἢ τοῦλάχιστον ἐν ἀργίᾳ;².

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 246 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 154. Hussey, αὐτόθι, σελ. 154 κ.ἐξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 25, Schwartz, ἐν ZNTW. 1935, σελ. 139, σημ. 4.

² Gummerus, Die Homöusianische Partei, 1900, σελ. 26, σημ. 3. Loofs, ἐν Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 12, 1903, σελ. 262 κ.ἐξ. Ed. Schwartz,

II. 25, 5. « Νυκτομαχίας γὰρ περὶ τοὺς ὄρους Ρωμαίων καὶ Περσῶν γενομένης, ἐπικρατέστερα τότε τὰ Περσῶν πρὸς ὀλίγον ἔδοξε γίνεσθαι ». Ὁ Σωκράτης ἐνταῦθα ἔχει ὑπ' ὄψει χωρίον τοῦ Εὐτροπίου, ἀλλὰ παρενόησεν αὐτό. « Nisi quod apud Singaram haud dubiam victoriam ferocia militum amisit, qui pugnam seditiose et stolide contra rationem belli, die jam praecipiti ». (X. 10), ἦτοι « πλὴν ὅτι παρὰ τὰ Σίγγαρα ὄχι λίαν ἀμφίβολον νίκην ἔχασεν (ὁ Κωνσταντῖος) ἕνεκα τῆς θρασύτητος τῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι στασιάσαντες καὶ ἠλιθίως παρὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ πολέμου ἀπήτησαν μάχην, ἥδη ἐπικλινούσης τῆς ἡμέρας ». Ὁ Σωκράτης, ἀντὶ τῆς φράσεως « τὰ Περσῶν », ἔπρεπε νὰ γράψῃ « τὰ Ρωμαίων ».

II. 25, 10. « Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν Ρώμην ταραχὴ κατεῖχεν' τοῦ Κωνσταντίου γὰρ ἀδελφιδοῦς ἦν, φ' Νεποτιανὸς ὄνομα, ὃς ἀντεποιεῖτο τῆς βασιλείας ». Ὁ Νεποτιανὸς δὲν ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Κωνσταντίου, ἀλλὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἡ μήτηρ τοῦ Νεποτιανοῦ Εὐτροπία δὲν ἦτο ἀδελφή, ἀλλὰ θεία τοῦ Κωνσταντίου (M. Ἀθανασίου, Ἀπολογία πρὸς Κωνσταντῖον, κεφ. 6).

II. 26, 2. « Τούτων ἀγγελθέντων, ἐδόκει μὲν εἰς Κωνσταντῖον μόνον περιεληλυθέναι τὰ τῆς βασιλείας. Αὐτοκράτωρ δὲ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς ἀναδειχθεὶς μέρεσι, κατὰ τῶν τυράννων παντοῖος ἦν εὐτρεπίζεσθαι ». Μετὰ τὸν φόνον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Λύσεως Κώνσταντος (350) ὁ Κωνσταντῖος βεβαίως ἔγινε μονοκράτωρ, ἀλλ' αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς εἶχε γίνει πολὺ ἐνωριότερον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (337)¹.

II. 26, 3. « Καιρὸν δὲ εὐκαιρον οἱ πρὸς τὸν Ἀθανάσιον διαφερόμενοι εὐρηκέναι νομίσαντες, αὐθις κατ' αὐτοῦ καὶ μηδέπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιστάντος μεγίστας διαβολὰς ἐξειργάζοντο » (πρβλ. καὶ 26, 4). Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι νέαι κατηγορίαι διευτυπώθησαν, πρὶν ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὡς φρονεῖ ὁ Σωκράτης. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπέστρεψε 21 Ὀκτωβρίου 346. Ὁ σφετεριστὴς τοῦ θρόνου τῆς Λύσεως Μαγνέντιος παρου-

ἐν ZNTW. 1935, σελ. 141 - 143, 145 κ.ἐξ. Σαφηνίζει, ὅτι ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Σαρδικῆς, πιθανῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντος, ἐζητήθη μὲν ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Μαρκελλοῦ, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἐγεθθέντος δογματικοῦ ζητήματος δὲν ἀποκατεστάθη, ἠδυνήθη ὁμως ὁπωσδήποτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀγκυραν. W. Gerike, Marcell von Ancyra, 1940, σελ. 21 κ.ἐξ. Oritz, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου: Historia Arianorum (= Πρὸς μοναχοῦς), 1940, ἐν ταῖς ὑποσημειώσεις τοῦ κεφ. 7, στίχ. 18.

¹ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 163 καὶ 164. L. Jeep, ἐν Jahrbücher für klass. Philologie, 1885, σελ. 125. Gerpert, αὐτόθι, σελ. 120.

σιάσθη 18 Ἰανουαρίου 350 καὶ μετ' ὀλίγον ἐφόρευσε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Κώνσταντα. Μετὰ ταῦτα ἀνεκινήθη τὸ ζήτημα τοῦ Μ. Ἀθανασίου (351/352) καὶ ἐπλάσθησαν κατ' αὐτοῦ αἱ ἐπόμεναι νέαι κατηγορίαι. Πρώτη. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος εἰς τὸν Κώνσταντα ἐκακολόγησε τὸν Κωνσταντίνον. Δευτέρα. Εὐνόησε τὸν σφετεριστὴν τοῦ θρόνου Μαγνέντιον. Τρίτη. Ἐπέτρεψεν ἱερουργίαν ἐν μὴ ἀκόμῃ ἐγκαινιασθέντι ναῶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Τετάρτη. Ἀντέστη εἰς προστάγματα τοῦ Κωνσταντίου καὶ δὲν ἐδέχθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπισκοπὴν (Μ. Ἀθανασίου, Ἀπολογία εἰς Κωνσταντίνον, κεφ. 2 κ.ξξ., 6 κ.ξξ., 14 κ.ξξ., 19 κ.ξξ.). Ἡ πρώτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ ζῶντος τοῦ Κώνσταντος, ἡ δευτέρα προϋποθέτει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μαγνεντίου, ἡ τρίτη καὶ τετάρτη προϋποθέτουσι τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐτοποθέτησε τὴν ἔναρξιν τῆς νέας ἐπιθέσεως τῶν ἐχθρῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἔξοράς (Πρὸς μοναχοὺς, κεφ. 28 καὶ ξξῆς)¹.

II. κεφάλαια 29 - 31. Ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς κεφαλαίοις τούτοις πραγματεύεται περὶ τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου τοῦ ἔτους 351.

29, 2 καὶ 3. Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως ἀναφέρει πρόσωπα ὡς μετασχόντα τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου τοῦ 351, ἐνῶ ταῦτα δὲν μετέσχον αὐτῆς. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὴν σύνοδον ταύτην τοῦ Σιρμίου συγγέει πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ Σιρμίου τοῦ ἔτους 359 καὶ μετέφερεν ἐκεῖ τὰ διὰ τὴν τελευταίαν ἀναφερόμενα ὀνόματα (Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων, κεφ. 73, 22, πρβλ. καὶ 26). Γνωρίζομεν, ὅτι τρεῖς τοὐλάχιστον τῶν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἀναφερομένων ἐπισκόπων ἀναμφιβόλως δὲν μετέσχον τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου τοῦ 351. Οὗτοι εἶναι οἱ ἐπόμενοι. Ὁ Ἀλεξανδρείας Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἐχειροτονήθη βραδύτερον (356). Ὁ Ἡρακλείας Ὑπατιανός, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἐχειροτονήθη μετὰ ταῦτα (μετὰ τὸ 356). Ὁ Κορδοῦης Ὅσιος, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα δὲν ἀπαντᾷ μεταξὺ τῶν μετασχόντων τῆς συνόδου τοῦ 359, διότι ἀπέθανε τῷ 358, καὶ τὸν ὁποῖον ὁ Σωκράτης ἀθαιρέτως προσέθεσεν εἰς τὰ μέλη τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου τοῦ 351. Οὗτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ σφετεριστοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Δύσεως Μαγνεντίου καὶ ἐπομένως δὲν ἠδύνατο νὰ μετάσχῃ τῆς συνόδου ταύτης (πρβλ. κατωτέρω τὴν διόρθωσιν εἰς τὸ 31, 1 καὶ ξξῆς). Ὁ Πικταύων Ἰλάριος (De Synodis, κεφ. 38) καὶ ὁ Θαυοῦντος Βιγίλιος (Contra Eutychem, βιβλ. 5) φρονοῦσιν, ὅτι τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου τοῦ 351 μετέσχον μόνον ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, δὲν παρῆσθη εἰς

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 268 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 165. Herzog - Hauck, αὐτόθι, σελ. 30. Lietzmann, αὐτόθι, σελ. 208 κ.ξξ.

αυτήν ὄχι μόνον ὁ μνημονευθεὶς ἐπίσκοπος Κορδοῦσης Ὅσιος, ἀλλὰ καὶ ὁ Μουρσῶν Οὐάλης, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἀνήκεν εἰς τὴν Δύσιν. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν δύο μνημονευθέντων Λατίνων συγγραφέων, δὲν ἀποκλείεται, ὅτι ὁ Οὐάλης παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Σιριμίου τοῦ 351, διότι ἡ πόλις τῶν Μουρσῶν ἔκειτο πλησίον τοῦ Σιριμίου.

Ἡ ἐπιγραφή τοῦ τριακοστοῦ κεφαλαίου ἔχει ὡς ἑξῆς. « Περὶ τῶν ἐν τῷ Σιριμίῳ ἐκτεθεισῶν πίστεων παρουσία τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου ». Ὁ Κωνστάντιος δὲν παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351, ἀλλ' εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 359. Ἔχομεν, ἄρα, δευτέραν σύγχυσιν τῶν δύο τούτων συνόδων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἐπιγραφή δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ Σωκράτους, ἀλλ' ὁ γράψας αὐτὴν εἶχε τοιαύτην ἐντύπωσιν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Σωκράτους (30, 43 καὶ 48).

30, 1-4. « Ἐτέρας περὶ τῆς πίστεως ἐνομοθέτου ἐκθέσεις· μίαν μὲν ἦν Μάρκος ὁ Ἀρεθούσιος ὑπηγόρευσε ἐπὶ ἑλλάδι φωνῇ· ἄλλας δὲ τῇ Ρωμαίων φωνῇ... Τὴν μὲν οὖν μίαν τῶν Ρωμαϊκῶν ἐκθέσεων τῇ ὑπὸ Μάρκου συντεθείσῃ συζεύξας ἐνταῦθα ὑποτάξω· τὴν δὲ δευτέραν, ἣν ὕστερον ἐν Ἀριμῆνῳ ἀνέγνωσαν, τῷ οἰκείῳ τάξομεν τόπῳ, ὅτε τὰ ἐν Ἀριμῆνῳ γεγόμενα ἐκτιθέμεθα ». Εἶναι, ἄρα γε, ἀληθές, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀρεθούσης Μάρκος ὑπηγόρευσε τὸ σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351; Ὁ Σιριμίου Γερμίνιος, διαδεχθεὶς τὸν κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην καταδικασθέντα Σιριμίου Φωτεινὸν καὶ παρευρεθεὶς εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 359, πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ὁ Μάρκος ὑπηγόρευσε τὸ σύμβολον τῆς τελευταίας ταύτης συνόδου (Ἐπιστολὴ πρὸς Ρουφιανὸν κτλ. παρ' Ἰλαρίῳ Πικταύων, Fragmentum XV. Migne, λατινικὴ σειρὰ, τόμος 10, στήλη 721 καὶ ἑξῆς, ἔκδοσις Βιέννης, vol. LXV, pars IV, σελ. 163). Ὁ Σωκράτης ἐπομένως διὰ τρίτην φορὰν συγγέει τὰς δύο ταύτας συνόδους.

Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παρατεθέντι χωρίῳ (30, 1-4) ὁ Σωκράτης ἐσφαλιμένως δέχεται, ὅτι ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351 ἐνομοθετήθησαν καὶ δύο ἄλλα σύμβολα (ἐν λατινικῇ γλώσσῃ). Καὶ παραθέτει μὲν τὸ ἐν τούτων ἑλληνιστὶ ἀμέσως μετὰ τὸ πραγματικὸν σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης (30, 31 κ.ἑξ.), ἀλλὰ τὸ παρατεθὲν οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ τὸ σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 357, τὸ ὁποῖον πράγματι συνετάχθη ἀρχικῶς λατινιστί. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει συνταύτισις δύο διαφόρων συνόδων. Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ (30, 1-4) ὁ Σωκράτης ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι τὸ ἄλλο λατινιστὶ συνταχθὲν σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351 θὰ παραθέσῃ ἀργότερον (II. 37, 18 καὶ ἑξῆς), ἀλλὰ τὸ ἐκεῖ ἑλληνιστὶ παρατεθὲν οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ τὸ σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ ἔτους 359. Ὁ Σωκράτης, ἄρα, τὴν σύνοδον τοῦ Σιριμίου τοῦ 351 συγγέει διὰ τετάρτην φορὰν πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 359. Ὅτι καὶ τὸ σύμβολον τοῦτο ἐγράφη ἀρχικῶς λατινι-

στί, ἐπολεμήθη ὑπὸ τοῦ Valesius (1668) καὶ ἄλλων, ἀλλὰ δὲν ἐγκατελείφθη ὀλοτελῶς ἢ γνώμη αὕτη μέχρι σήμερον.

Ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν συγχύσεων προέκυψαν τὰ ἐπόμενα ἀποτελέσματα. Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως παρέστησεν, ὅτι οἱ καταδικάσαντες τὸν ἐπίσκοπον Σιριμίου Φωτεινὸν προσεπάθουν νὰ πείσωσιν αὐτὸν νὰ δεχθῆ τὰ περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγίνε λόγος τρία σύμβολα. « Τούτοις τὸν Φωτεινὸν καὶ μετὰ καθάρσεσιν συνθέσθαι καὶ συνυπογράψαι συμπεῖθειν ἐπειρῶντο » (30, 42). Ὁ Φωτεινὸς κατεδικάσθη ὀριστικῶς ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351, ἐπομένως ἐπροτάθη εἰς αὐτὸν νὰ δεχθῆ μόνον τὸ σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης (30, 5-30). Τὰ ἄλλα δύο δὲν εἶχον ἀκόμη συνταχθῆ. — Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως μετέφερε καὶ ἐτοποθέτησεν ἐνταῦθα εἰδήσεις ἐκ συγγράμματος τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (Περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συνόδων, κεφ. 29). Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐκεῖ λέγει, ὅτι οἱ Ἀρειανοὶ δὲν ἐνέμεναν εἰς τὸ συνταχθὲν σύμβολον, ἀλλ' ἀπέσυραν αὐτὸ καὶ διώρθωσαν ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος προηγουμένως ἔκαμε λόγον περὶ τοῦ συμβόλου τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 359 (« ἦν μετὰ τῆς ὑπατείας ἐπιδείξαντες ἡρουθρίασαν », διότι ἐν ἀρχῇ ἀναιδῶς ἔφερε τὴν χρονολογίαν τῶν Ὑπάτων), ἐπομένως αἱ μνημονευθεῖσαι εἰδήσεις ἀναφέρονται εἰς τὸ σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης. Ὁ Σωκράτης ἐν 30, 47 καὶ ἐξῆς δὲν κάμει λόγον περὶ τοῦ συμβόλου τούτου, ἄρα, ὅσα ἐκ τοῦ Μ. Ἀθανασίου παρέλαβεν, ἀποδίδονται ἐσφαλμένως εἰς τὸ ἀμέσως προηγουμένως προταχθὲν σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 357 (30, 31-41). — Ὁ Σωκράτης δὲν ἠδυνήθη νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς τὸ ζήτημα τοῦ Κορδοῦς Ὁσίου. Δέχεται τὸν Ὁσίον παρευρεθέντα εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδει καὶ τὰ σύμβολα τῶν συνόδων τῆς αὐτῆς πόλεως τῶν ἐτῶν 357 καὶ 359. Διὰ τοῦτο ἀποφεύγει νὰ προσδιορίσῃ ποῖον τῶν τριῶν τούτων συμβόλων ὁ Ὁσίος ὑπέγραψεν. « Ταῖς τότε ἐκδοθείσαις ὑπαγορεύεσαι καὶ συνέθετο καὶ ὑπέγραψεν » (31, 4). Ὡς ἐὰν ὁ Ὁσίος ἐδέχθη καὶ ὑπέγραψε καὶ τὰ τρία σύμβολα. Ἀλλ' ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης διορθώσεως εἶδομεν, ὁ Ὁσίος δὲν παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351. Ἀρνηθεὶς μετὰ ταῦτα νὰ καταδικάσῃ τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον (355/356), ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου εἰς Σίριμον. Διατρίβων ἐκεῖ ἀναγκαστικῶς μετέσχε πιθανῶς τῆς συνόδου τοῦ ἔτους 357, πάντως θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι ἐδέχθη καὶ ὑπέγραψε τὸ σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης¹.

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 277 κ.ἐξ., 279 κ.ἐξ., 289, 291 κ.ἐξ., 304 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 174, 194, 199, 200. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 199. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 641 κ.ἐξ., 676 κ.ἐξ., 699 κ.ἐξ., 706 κ.ἐξ., πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Leclercq, σελ.

II. 32. Ἐνταῦθα ὁ Σωκράτης πραγματεύεται περὶ τῆς ἡττης τοῦ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου τῆς Δύσεως Μαγνεντίου, περιπέσας εἰς ἱστορικὰς ἀνακριβείας καὶ λάθη. Ὁ Μαγνέντιος δὲν διέπραξεν φόνους πολλούς, « καταλαβὼν τὴν βασιλεύουσαν Ρώμην » (32, 1). Δὲν μετέβη ὁ ἴδιος ἐκεῖ, ἀλλ' ἔστειλε τὸν μάγιστρον τῶν ὀφφικίων Μαρκελλῖνον ἐναντίον τοῦ ἀνεπιού τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Νεποτιανοῦ, θέλοντος νὰ ἀποσπάσῃ τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τοῦ Μαγνεντίου. Τότε ἔγιναν φόνοι Ρωμαίων πολιτῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης ταύτης ἀνακριβείας τοῦ Σωκράτους εἶναι, ὅτι μετ' ὀλίγον περὶ τοῦ Μαγνεντίου λέγει τὰ ἐπόμενα « ἀναχωρήσας τῆς Ρώμης τὰς Γαλλίας κατέλαβεν ». Ὁ Μαγνέντιος διέτριβεν ἐν Γαλλίαις, « ἔνθα (κατὰ τὸν Σωκράτην) συμβολαὶ συνεχεῖς ἐγίνοντο » (32, 2). Αἱ συγκρούσεις αὗται δὲν ἔγιναν ἐν ταῖς Γαλλίαις, ἀλλ' εἰς τὰς Ἀλπεῖς καὶ τὴν Παννονίαν. Ἡ Μούρσα δὲν ἦτο φρουρίον τῶν Γαλλιῶν, ὡς λέγει ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τῆς Παννονίας. Ὁ Μαγνέντιος, ἡττηθεὶς, δὲν ἐκλείσθη ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Μουρσῶν, ἀλλ' ἔφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖθεν ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Γαλλίας (Ζώσιμος Β', 50-53). — Τὸ ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ὁ Σωκράτης διηγεῖται, ὅτι συνέβη ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Μουρσῶν (32, 3) εἶναι ἄγνωστον ἀλλαγθὲν. Κατ' αὐτόν, ὁ Μαγνέντιος, μετὰ τὴν ἡτταν, ἀνελθὼν ἐπὶ βήματος, ἐνεψύχου τοὺς στρατιώτας. Οὗτοι ἠθέλησαν νὰ ζητωκραγῶσιν αὐτόν, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, μετεχειρίσθησαν ἐκ παραδρομῆς τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτος Κωνσταντίνου. Ὁ Μαγνέντιος, θεωρήσας τοῦτο ὡς δυσμένειαν, ἀνεχώρησεν ἀμέσως. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ ἔν τιμι μέτρω ὁμοίου ἐπεισοδίου, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν Ναϊσσῶ μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίου καὶ τοῦ Βετρανίωτος καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως τοποθετεῖ ἐν Σιρμίῳ (II, 28, 16 κ.ἑξ.). — Ὁ Μαγνέντιος ἠττοκτόνησεν ἐν Λουγδούνῳ (Λυῶνι), κατὰ τὸν Σωκράτην, « περὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην τοῦ Αὐγούστου μηνός » τοῦ ἔτους 353 (32, 8). Ἡ ἀοριστία αὕτη προέκυψεν ἐκ τῆς σχετικῆς μαρτυρίας τοῦ Ὑδατίου περὶ

901, σημ. 3. H a h n, Bibliothek der Symbole κτλ. 1897, σελ. 196, σημ. 184, σελ. 199, σημ. 213, σελ. 204, σημ. 249. L i e t z m a n n, Symbole, 1914, σελ. 31, σημ. H e r z o g - H a u c k, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 30 καὶ 35, τόμ. 8, 1900, σελ. 380 κ.ἑξ. D u c h e s n e, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 251, 282 (σημ.), 284, 289 κ.ἑξ., 295. K. M ü l l e r, Kirchengeschichte, τόμ. I. 1941, σελ. 441 κ.ἑξ., 444 κ.ἑξ. S c h w a r t z, αὐτόθι, σελ. 150, 155 κ.ἑξ. L i e t z m a n n, Kirchengeschichte, τόμ. III. σελ. 210 καὶ 225. Δέχεται, ὅτι ὁ Ἀρεθοῦσης Μάρτιος ὑπηγόρευσε τὸ σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου καὶ τοῦ ἔτους 351 καὶ τοῦ ἔτους 359. K i r s c h, αὐτόθι, σελ. 401 κ.ἑξ. Δέχεται, ὅτι ὁ Ὅσιος ὑπέγραψε τὸ σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου τοῦ ἔτους 358. G u m m e r u s, Die Homöusianische Partei, 1900, σελ. 118, σημ. 2, ἔνθα τὸ ἔτος 357 διορθωτέον εἰς 359. Δέχεται, ὅτι ὁ Σωκράτης, εὐρῶν τὸ σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου τοῦ ἔτους 359 λατινιστῶν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς συνόδου τοῦ Ἀρμίνου (359), ἐσχημάτισε τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ πρωτότυπον.

τῶν συμβάντων τοῦ ἔτους τούτου. Οὗτος τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ Μαγνητίου ἔθεσε τὴν « III. Id. Aug. » (= 11 Αὐγούστου), τὴν δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δεντσεντίου, τὴν « XV. Kal. Sep. » (= 15 πρὸ Καλανδῶν τοῦ Σεπτεμβρίου). Τὴν 15^{ην} πρὸ Καλανδῶν τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου ὁ Σωκράτης ἐξέλαβεν, ὅτι ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν 15^{ην} Αὐγούστου, ἐνῶ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν 18^{ην} Αὐγούστου. Τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν δέχεται, ὅτι ὁ Μαγνέντιος ἠτύοκτόνησε « πρὸ τεσσάρων Ἰδῶν Αὐγούστου », ἧτοι τὴν 10^{ην} Αὐγούστου, ὅπερ πλησιάζει πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ὑδατίου (Migne, τόμ. 92, στήλη 732 B) ¹.

II. 36, 3. « Ὡς δὲ ἦσθοντο Παυλῖνος ὁ τῆς ἐν Γαλλίᾳ Τριβέρεως ἐπίσκοπος, Διονύσιός τε καὶ Εὐσέβιος, ὧν ὁ μὲν Ἄλβας τῆς Ἰταλῶν μητροπόλεως ἐπίσκοπος ἦν, Εὐσέβιος δὲ Βρεκέλλων, πόλις δὲ αὕτη τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Λιγύων, ὡς ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πίστεως τοὺς ἀνατολικοὺς σπεύδειν κρωῶσαι τὸ κατὰ Ἀθανασίου ψήφισμα, ἀναστάντες ἐβόων μακρὰ ». Πρόκειται περὶ τῆς ἐν Μεδιολάνῳ συνόδου τοῦ ἔτους 355. Ὁ Τρεβίρων δὲν παρέστη ἐν αὐτῇ, ὡς ἐσφαλμένως δέχεται ὁ Σωκράτης. Μετέσχε προηγουμένως τῆς ἐν Ἀρελάτῃ συνόδου (353), ἠρνήθη ἐν αὐτῇ νὰ καταδικάσῃ τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον καὶ ἤδη τότε ἐστάλη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνταντίου εἰς ἔξορίαν (εἰς τὴν Φρυγίαν). Ὁ ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Μεδιολάνου παρευρεθεὶς Διονύσιος δὲν ἦτο ἐπίσκοπος Ἄλβας, ὡς ἐσφαλμένως δέχεται ὁ Σωκράτης, ἀλλ' ἦτο ἀκριβῶς ἐπίσκοπος Μεδιολάνου, καὶ ὅχι ἡ Ἄλβα ἀλλ' ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς Βορείου Ἰταλίας. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος σχετικῶς λέγει τὰ ἐπόμενα. « Παυλῖνος ὁ ἀπὸ Τριβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν ἐπίσκοπος καὶ Λουκίφερος ὁ ἀπὸ τῆς μητροπόλεως τῆς Σαρδινίας ἐπίσκοπος Εὐσέβιος τε ὁ ἀπὸ Βρεκέλλων τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Διονύσιος ὁ ἀπὸ Μεδιολάνων, ἔστι δὲ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας » (Πρὸς μοναχοὺς, κεφ. 33, προβλ. καὶ κεφ. 76). Ἀναφέρει καὶ τὸν Τρεβίρων Παυλῖνον, διότι ὁμιλεῖ συγχρόνως καὶ περὶ τῶν δύο συνόδων, τῆς Ἀρελάτης καὶ τῶν Μεδιολιάνων (αὐτόθι, κεφ. 31). Ἐκ τούτου ὁ Σωκράτης παραπλανηθεὶς ἀνέφερε τὸν Τρεβίρων, ἂν καὶ ὁμιλεῖ μόνον περὶ τῆς συνόδου τοῦ Μεδιολάνου. Περὶ τῆς συνόδου τῆς Ἀρελάτης ὁ Σωκράτης οὐδαμοῦ κάμει λόγον. Ἡ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἀναφερομένη Ἄλβα ἦτο ἐπισκοπὴ τῆς ἐπαρχίας Ἀρελάτης τῆς νοτίου Γαλλίας ².

II. 37, 7 - 9. « Εὐδόξιος Γερμανικίας ἐπίσκοπος ὧν, Συρίας δὲ καὶ ἦδε

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 184 κ.ἐξ. Seeck, Geschichte des Untergangs der antiken Welt, τόμ. IV, 1922, σελ. 99 κ.ἐξ., 100 κ.ἐξ., 102 κ.ἐξ., 109 κ.ἐξ., 113 κ.ἐξ., 116 κ.ἐξ. Goppert, αὐτόθι, σελ. 37.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 301 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 191. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I, σελ. 653, 656, 657, 658. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 3, 1897, σελ. 30 κ.ἐξ. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 396.

ἢ πόλις, κατὰ τὴν Ρώμην τότε παρῶν ἐπιείγεται σκέπτεται... Οὐδὲν δὲ ὁ βασιλεὺς προειδόμενος ἀφήσιν αὐτόν». Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως δέχεται, ὅτι ὁ Εὐδόξιος κατ' εὐθείαν ἐκ Ρώμης ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, λαβὼν τὴν ἄδειαν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου. Ὁ Εὐδόξιος ἐνδέχεται βεβαίως νὰ διέτριψεν ἐν Ρώμῃ ἐπὶ τι διάστημα (τέλη τοῦ 355), ἀλλὰ μετέσχε τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 357. Ἀποθανόντος τότε τοῦ Ἀντιοχείας Λεοντίου, ὁ Εὐδόξιος ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἐν Σιριμῷ διατριβόντος αὐτοκράτορος Κωνσταντίου τὴν ἄδειαν, καὶ ἐκεῖθεν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁρθότερον ὁ Σωζόμενος λέγει τὰ ἐλόμενα. « Ἔτι δὲ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ πρὸς δύσιν ἀρχομένη διάγοντος... ἐδεήθη τοῦ βασιλέως Εὐδόξιος ἐπανελθεῖν εἰς Συρίαν » (Ἐκκλ. Ἱστορία, IV. 12, 3). Ποῦ διέτριβεν ὁ Εὐδόξιος κατὰ τὴν προσηγηθεῖσαν διετίαν (355 - 357), εἶναι ἄγνωστον¹.

II. 37, 14. « Συνελαμβάνοντο δὲ τούτοις Γερμάνιος καὶ Αὐξέντιος, Δημόφιλος καὶ Γάϊος ». Ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Γερμάνιος ὀρθὸν εἶναι τὸ Γερμίνιος. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Σιριμίου Γερμίνιου, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν καθαιρεθέντα ἐπίσκοπον τῆς πόλεως ταύτης Φωτεινόν. Οἱ Λατῖνοι ἀναφέρουσιν αὐτὸν πάντοτε ὡς Γερμίνιον (Germinius), π.χ. ὁ Πικταύων Ἰλάριος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ τοῖς ἐν αὐτοῖς παρατιθεμένοις ἐγγράφοις. Ἴδε τὸν πίνακα τῶν ὀνομάτων ἐν τέλει τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ κώδικες τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου καὶ οἱ ἐκδοταὶ αὐτῶν, ὅτε μὲν δέχονται τὴν μίαν, ὅτε δὲ τὴν ἄλλην γραφήν. Τὸ ὄνομα Γερμάνιος ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις τοῦ Σωκράτους (II. 37, 28, 32, 51, 64), ἀλλὰ παρ' αὐτῷ ἀπαντᾷ ἀπαξ μόνον τὸ ὀρθὸν Γερμίνιος (II. 30, 31)².

II. 37, 91 καὶ 94. « Καὶ πρῶτος μὲν Λιβέριος ὁ τῆς Ρώμης ἐπίσκοπος παραιτησάμενος ἐκείνῃ τῇ πίστει συνθέσθαι ἐξόριστος γίνεται... Ὁ Λιβέριος μὲν οὖν μικρὸν ὕστερον τῆς ἐξορίας ἀνακληθεὶς τὸν οἰκεῖον θρόνον ἀπέλαβεν ». Ὁ Σωκράτης ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν Ἀρμίνῳ συνόδου (359). Ἐπομένως κατ' αὐτόν, ὁ Ρώμης Λιβέριος, μὴ δεχθεὶς τὸ σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης ἐξωρίσθη. Τοῦτο ὁμως εἶναι ἐσφαλμένον. Ὁ Λιβέριος δὲν ἐδέχθη τὴν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ Μεδιολάνου (355) καταδίκην τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Ἐξωρίσθη δὲ τότε εἰς τὴν Βέροιαν τῆς Μακεδο-

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 197. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 5, 1898, σελ. 578. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 153.

² Valesius, παρὰ Migne. αὐτόθι, στήλη 1144 καὶ παρὰ Hussey, ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Σωζομένου, τόμ. III. σελ. 118. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. αἱ παραπομπαὶ ἐν τῷ εὐρετηρίῳ τῶν ὀνομάτων, Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 33, 34, 36, 39.

νίας. Μετὰ δύο ἔτη ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου εἰς τὸ Σίριμιον, ὅπου ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὸ σύμβολον τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου (358). Τὸ σύμβολον τοῦτο ἦτο ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς συνόδου τοῦ Σιριμίου τοῦ ἔτους 351 καί, ἄρα, ὅμοιον πρὸς τὸ δεύτερον σύμβολον τῆς συνόδου τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 341. Οὕτως ὁ Λιβέριος ἐπανήλθεν εἰς τὴν Ρώμην¹.

II. 37, 88, 95 καὶ 96. « Ταῦτα γράψαντες... κατὰ πόλεις τὰς ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν (οἱ μετασχόντες τῆς συνόδου τοῦ Ἀριμίνου ἐπίσκοποι). Οἱ δὲ περὶ Οὐρσάκιον... πόλιν τῆς Θράκης, ὄνομα Νίκην, καταλαμβάνουσιν' μικρὸν δὲ ἐπιμειναντες ἐν αὐτῇ χρόνον, ἕτερον ποιοῦνται ἐν αὐτῇ συνέδριον' καὶ τὴν ἀναγνωσθεῖσαν ἐν Ἀριμίνῳ τῆς πίστεως ἔκδοσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν ἐρμηνεύσαντες... εἶτα δημοσιεύσαντες ἐβεβαίωσαν, ἐπιφημίσαντες ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ὑπηγορευῆσθαι τὴν πίστιν τὴν ἐν Νίκῃ τῷ παρομοίῳ τοῦ ὀνόματος συναρπάζει τοὺς ἀπλουστέρους βουλόμενοι ». Ὁ Σωκράτης δέχεται, ὅτι αἱ ἐν τῇ θρακικῇ πόλει Νίκη διαπραγματεύσεις ἔγιναν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συνόδου τοῦ Ἀριμίνου (359). Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν διαπραγματεύσεων τούτων (τὸ σύμβολον τῆς Νίκης) ἀνεκοινώθησαν εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Ἀριμίνου, ἔγιναν κατὰ πλειοψηφίαν δεκτὰ ὑπ' αὐτῆς, τότε δὲ μόλις διελύθη ἡ σύνοδος αὕτη².

II. 39, 3. « Τοῦτο δὲ γέγονεν ὑπατευνόντων Τατιανοῦ καὶ Κερεαλίου περὶ τὴν ὀγδόην εἰκάδα τοῦ Αὐγούστου μηνός ». Πρὸκειται περὶ τοῦ σεισμοῦ τῆς Νικομηδείας, ὃ ὁποῖος ἔγινε τῷ 358. Ὁ ἕτερος τῶν Ὑπάτων δὲν ὠνομάζετο Τατιανός, ὡς λέγει ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ Δατιανός (Datianus). Οὕτως ἀναφέρεται ἐν τοῖς Ὑπατικοῖς Καταλόγοις (Fasti Consulares) καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου. Ὁ Δατιανός ὑπῆρξε φίλος τοῦ Λιβανίου, ὃ ὁποῖος ἔγραψεν εἰς αὐτὸν ἐπιστολάς³.

¹ Valesius, παρὰ Hussey, ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Σωκράτους, τόμ. III. σελ. 207. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 208. Hussey, αὐτόθι, σελ. 193 καὶ 194. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 681 - 697, πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Leclercq, σελ. 908 - 928 καὶ μάλιστα τὰς διορθώσεις τοῦ μεταφραστοῦ ἐν ταῖς ὑπὸ τὰ ἀρχικά αὐτοῦ (H.L.) προστεθεῖσιν ὑποσημειώσεις. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 34, τόμ. 6, 1899. σελ. 25, τόμ. 11, 1902, σελ. 452. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 282, σημ. 1, σελ. 290. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 400. Lietzmann, αὐτόθι, σελ. 223.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 209. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 707 κ.ἑξ., 709 κ.ἑξ. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 35 κ.ἑξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 297 κ.ἑξ., 299 κ.ἑξ. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 402 κ.ἑξ. Lietzmann, αὐτόθι, σελ. 227.

³ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 331, καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 214.

II. 40, 40 και 41. « (Ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος) καθαιρεθεὶς δ' οὖν ὁμῶς ἐκκλήτου βιβλίου τοῖς καθελούσι διαπεμφάμενος, μείζον ἐπεκαλέσατο δικαστήριον¹ οὗ τῇ ἐκκλήτῳ καὶ βασιλεὺς ἐγεγόνει σύμφηφος. Τοῦτο μὲν οὖν μόνος καὶ πρῶτος παρὰ τὸ σύνηθες τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι Κύριλλος ἐποίησεν, ἐκκλήτοις ὡς ἐν δημοσίῳ δικαστηρίῳ χρησάμενος ». Ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος εἶχε καθαιρεθῆ ὑπὸ τοῦ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Ἀκακίου διὰ συνόδου τοῦ ἔτους 358. Αἷτια τούτου ἦσαν δογματικαὶ διαφοραὶ, ἕριδες περὶ τοῦ μητροπολιτικοῦ ἀξιώματος καὶ πώλησις ἀφιερωμάτων τοῦ ναοῦ (πρὸς διατήρησιν τῶν πτωχῶν). Ὁ Κύριλλος ἔκαμεν ἐκκλησίαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίνον. Κατὰ τὸν Σωκράτην, πρῶτος αὐτὸς καὶ μόνος ἐξ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου ἔκαμεν ἐκκλησίαν εἰς πολιτικὸν δικαστήριον. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ἀληθής. Πρὸ αὐτοῦ οἱ Δονατισταὶ καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος εἶχον κάμην τὸ αὐτό, ἀποταθέντες εἰς τὸν Μέγαν Κωνσταντίνον. Μετὰ τὸν Κύριλλον ἔπραξαν τὸ αὐτό καὶ ἄλλοι¹.

II. 42, 6. « Ἐλπίδιον Σατάλων τῆς Μακεδονίας ». Ἐν Μακεδονίᾳ δὲν ὑπῆρχε πόλις Σάταλα. Ἀναφέρονται δύο πόλεις, φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦτο, ἡ μὲν ἐν Ἀρμενίᾳ Πρώτη (Διοικήσις Ποντική), ἡ δὲ ἐν τῇ Λυδίᾳ (Διοικήσις Ἀσιανή). Ἐλπίδιος ἦτο ἐπίσκοπος τῆς πρώτης. Ὡστε ἀντὶ Μακεδονίας πρέπει νὰ γραφῆ Ἀρμενίας².

II. 43. Περὶ τοῦ Σεβαστείας Εὐσταθίου. « Εὐστάθιος δὲ ὁ τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Σεβαστείας οὔτε εἰς ἀπολογίαν ἐδέχθη, διότι ὑπὸ Εὐλαλίου τοῦ ἰδίου πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ ἤδη πρότερον καθήρητο, ἐπειδὴ ἀνάρμοστον τῇ ἱερωσύνῃ στολήν ἠμφίεστο » (43, 1). Ὁ πατήρ αὐτοῦ Εὐλάλιος δὲν ἦτο ἐπίσκοπος Καισαρείας, ἀλλὰ Σεβαστείας, τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ Εὐστάθιον, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀκόμη πρεσβύτερος, δὲν καθήρεσεν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν ἱερατικὴν ἀργίαν (« τῶν εὐχῶν ἀφώρισεν », Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, IV. 24, 9). Ἐπειτα ὁ Εὐστάθιος ἀφωρίσθη (« ἀκοινωνήτος ἐγεγόνει », Σωζομένου, αὐτόθι) ὑπὸ συνόδου συνελθούσης ἐν Νεοκαισαρείᾳ καὶ συγχρόνως καθηρέθη τοῦ ἱερατικοῦ βαθμοῦ τοῦ πρεσβυτέρου ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Εὐσεβίου (Σωζομένου, αὐτόθι). — Ὁ

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 343 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 220. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 198 κ.ἐξ., 200, 218, 471 κ.ἐξ., 703, 713, πρβλ. καὶ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ὑπὸ Leclercq, σελ. 667, σημ. 4. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 21 καὶ 381 κ.ἐξ., τόμ. 4, 1898, σελ. 792 κ.ἐξ.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 351 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 226. Le Quien, Oriens Christianus, τόμ. I. στήλη 431 κ.ἐξ. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 162. Τοῦ ἁὐτοῦ, Über die Bischofslisten der Synoden von Chalcedon, Nicæa und Konstantinopel, 1937, σελ. 28 καὶ 32.

Εὐστάθιος, ὃς ἀνωτέρω ἐλέχθη, δὲν ἦτο ἀκόμη ἐπίσκοπος, ἀλλ' ἀπλοῦς προεσβύτερος. Ἐπομένως τὸ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους λεγόμενον « Ἰστέον δὲ ὅτι εἰς τὸν τόπον τοῦ Εὐσταθίου Μελέτιος κατέστη ἐπίσκοπος » (43, 2), ἀνήκει εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν καὶ ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἀναχρονιστικῶς (πρὸβλ. Σωκράτους, II, 44). Ὁ Εὐστάθιος ἔγινεν ἐπίσκοπος Σεβαστείας ἔτη τινὰ πρὸ τοῦ 356, ἔπειτα καθηρέθη ὑπὸ συνόδου τῆς Μελιτηνῆς (358), ὅποτε ἀντεκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Μελετίου. — « Εὐστάθιος μέντοι καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ δι' αὐτὸν γενομένῃ ἐν Γάγγραις τῆς Παφλαγονίας συνόδῳ κατεκρίθη διότι μετὰ τὸ καθαιρεθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κατὰ Καισάρειαν συνόδῳ, πολλὰ παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς τύπους ἔπραττεν » (43, 2). Δὲν πρόκειται περὶ συνόδου τῆς Καισαρείας, ἀλλὰ τῆς μνημονευθείσης συνόδου τῆς Νεοκαισαρείας (Σωζομένου, αὐτόθι). Μετὰ ταῦτα ὁ Εὐστάθιος κατεδικάσθη καὶ ὑπ' ἄλλης συνόδου, συνελθούσης ἐν Γάγγρα. Τὸ ἔτος τῆς συνόδου ταύτης εἶναι ἀντικείμενον συζητήσεως. Ὁ Σωκράτης θέτει αὐτὴν μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἔτους 360 (II, 41). Ἀλλὰ καὶ ὅτε ὁ Εὐστάθιος κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Γάγγρας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, δὲν ἦτο ἀκόμη ἐπίσκοπος. Ἐπομένως ἡ σύνοδος αὕτη πρέπει νὰ τεθῆ πρὸ τοῦ 350 (περὶ τὸ 340 ; Σωζομένου, Ἑκκλ. Ἱστορία, IV, 24, 9)¹.

II, 44, 1 κ.ξ. « (Ὁ Μελέτιος) τῆς Ἀρμενίων Σεβαστείας ἐπίσκοπος προεβλήθη, Εὐσταθίου καθαιρεθέντος. Ἐκ δὲ Σεβαστείας εἰς Βέροϊαν τῆς Συρίας μετηνέχθη ». Ὁ Σωκράτης, κατὰ ταῦτα, δέχεται, ὅτι ὁ Μελέτιος κατέστη ἐπίσκοπος Βεροίας. Δὲν εἶναι ὅμως τοῦτο ἀληθές. Ὁ Μελέτιος, μὴ δυναθεὶς νὰ διατηρηθῆ ἐν Σεβαστείᾳ, ἔνεκα τῶν ὁπαδῶν τοῦ καθαιρεθέντος Εὐσταθίου, κατέφυγεν εἰς Βέροϊαν, χωρὶς νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης. Τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ χωρίου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Θεοδωρήτου. « Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν Μελέτιος ὁ θεσπέσιος πόλιν τινὰ τῆς Ἀρμενίας ἰθύων, εἶτα τῶν ἀρχομένων τὸ δυσήνιον δυσχεράνας, ἡσυχίαν ἤγεν ἐτέρωθι διατριβῶν » (II, 31, 2)².

II, 45, 9-14. Ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδος τοῦ ἔτους 361, ἡ ὁποία καθή-

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 353 κ.ξ. καὶ στήλη 1192 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 229. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 227 κ.ξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 229 κ.ξ. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I, σελ. 791 κ.ξ. F. Loofs, Eustathius von Sebaste κτλ. 1898, σελ. 80 κ.ξ. Loofs, ἐν Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 5, 1898, σελ. 627 κ.ξ. Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, τόμ. I, 1907, σελ. 1029, σημ. 1. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II, σελ. 38 κ.ξ.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, σελ. 356 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 231. F. Loofs, Eustathius von Sebaste, 1898, σελ. 85. Schwartz, ἐν ZNTW, 1935, σελ. 162.

ρεσε τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐξέλεξε τὸν Εὐζώτιον. « Οἱ δὲ περὶ Ἀκάκιον σπουδῆν πεποίηται αὐθις ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθεῖν, μεταγνόντες ὅτι ὅλως ὅμοιοι εἰρήκασι τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ » (45, 9). Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ὅλοι οἱ περὶ τὸν Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Ἀκάκιον, δηλαδή, δλόκληρος ἢ μερὶς τῶν « Ὁμοίων » τῆς Ἀνατολῆς μετενόησε διὰ τὸ σύμβολον τῆς ἐν Θράκῃ Νίκης (359) καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (360), ὅπου κατέληξαν οἱ σύνοδοι τοῦ Ἀριμίνου καὶ τῆς Σελευκείας. Τὸ σύμβολον ἐκεῖνο προσέκυψεν ἐκ τῶν Ὁμοίων καὶ ἦτο ὁ θρίαμβος τῶν δογματικῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνακρίβειαν διώρθωσεν αὐτὸς ὁ Σωκράτης μετ' ὀλίγον, εἰπὼν, ὅτι μόνον « ὀλίγοι τινὲς ἀνεκίνουν αὐθις τὰ δεδογμένα αὐτοῖς » (45, 10). Ὅσοι, δηλονότι, ἔκκλινον πρὸς τὴν μερίδα τῶν « Ἀνομοίων » καὶ ἔνεκα διαφόρων λόγων ἠναγκάσθησαν νὰ συμφωνήσωσι πρὸς τοὺς ἄλλους (ὁ Ἀντιοχείας Εὐζώτιος, Ἀλεξανδρείας Γεώργιος καὶ ἄλλοι). Οὗτοι ἀναφανδὸν ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀνομοίων (τοῦ Ἀετίου: ὁ Υἱὸς ἀνόμοιος τοῦ Πατρὸς).

« Ἐτι δὲ καὶ ἀνόμοιοι καὶ ἐξουκόντιοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ φρονούντων μὲν τὸ ὁμοούσιον, διηρημένων δὲ τότε διὰ τὴν ἐπὶ Μελετίῳ γενομένην αἰτίαν » (45, 11). Ὁ Σωκράτης περιέπεσεν εἰς ἀνακρίβειαν, τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Ἀντιοχείας (361) κατὰ τῶν ἀριστεριζόντων ὁπαδῶν τοῦ Ἀκακίου (ὁπαδῶν τοῦ ὄρου « ἀνόμοιος ») ἀντεπεξεληθόντας χαρακτηρίσας ὡς Μελετιανούς. Οἱ ἀντεπεξεληθόντες ἦσαν οἱ μείναντες πιστοὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Ὁμοίων, οὗτοι δὲ δικαιότερον ἠδύναντο νὰ ὀνομασθῶσιν « οἱ περὶ τὸν Ἀκάκιον », ἐν τῇ στενοτέρῳ ἐννοίᾳ τῆς φράσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη τῆς Ἀντιοχείας ἦτο σύνοδος τῶν Ὁμοίων καὶ ἡ ἕξις ἦτο ἐνδοκομματικὴ ἕξις, καταλήξασα εἰς ὑποχώρησιν τῶν ἀριστεριζόντων (τῶν ὁπαδῶν τοῦ ὄρου « ἀνόμοιος »), οἱ ὅποιοι ἠναγκάσθησαν νὰ δηλώσωσι πίστιν εἰς τὸ σύμβολον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἔτους 360, ἦτοι τὸ σύμβολον τῶν Ὁμοίων, τὸ ὁποῖον εἶχον ὑπογράψῃ ἐν τῇ πόλει ἐκεῖνῃ (Σωκράτους, II. 45, 14: τὸ δεῦτερον 14). Οἱ κατ' αὐτῶν ἀντεπεξεληθόντες δὲν ἐξηκολούθησαν τὰς ἀντιρρήσεις, θεωρήσαντες τὸ ἀποτέλεσμα ὡς νίκην αὐτῶν. — « Ἐρωτηθέντες δ' οὖν ὅμως παρ' ἐκείνων, διὰ τί, ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἑαυτῶν πίστεως Θεὸν ἐκ Θεοῦ τὸν υἱὸν εἰπόντες, ἀνόμοιοι καὶ ἐξ οὐκ ὄντων τολμῶσιν ὀνομάζειν, τοιοῖσδε σοφίσμασιν ἐπεχείρουν τὴν ἀντίθεσιν ἀποδύεσθαι ὅτι οὗτος, φησὶν, εἴρηται τὸ ἐκ Θεοῦ, ὡς εἴρηται παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, Τὰ δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ ἐν οὖν τῶν πάντων, καὶ ὁ υἱὸς ἐστιν ἐκ Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο πρόσκειται ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τό, κατὰ γραφὰς » (45, 12 καὶ 13). Ὁ Σωκράτης παριστᾷ, ὅτι ἡ συζήτησις διεξήχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συμβόλων « τῆς ἑαυτῶν πίστεως », ἦτοι τῶν Ἀνομοίων. Ἀλλὰ σύμβολα τῶν Ἀνομοίων περιέχοντα τὰς φράσεις « Θεὸν ἐκ Θεοῦ » καὶ « κατὰ τὰς γραφὰς », σήμερον τοῦλάχιστον δὲν εἶναι γνωστά. Αἱ φράσεις αὗται ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς συμβόλοις τῶν Ὁμοίων, ἀκόμη

καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἔτους 360, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπογράψει ὁ Εὐζώϊος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν (Σωκράτους, Π. 45, 14: τὸ δευτέρον 14). Ἐξ αὐτῶν, ἄρα, ἦντλον οἱ ἀντεπεξελθόντες κατὰ τῶν ἀριστεριζόντων, φέροντες αὐτοὺς εἰς ἀντίφρασιν πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα δεκτὰ σύμβολα. Ἐκεῖνοι ἀπήντησαν, ὅτι τὸ « ἐκ Θεοῦ » ἐκλαμβάνουσιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶπε « πάντα δὲ ἐκ Θεοῦ » (I Κορινθίους 11, 12), ἥτοι ἐν μεταφορικῇ καὶ γενικῇ ἐννοίᾳ, καὶ ὅτι ἡ ἀποστολικὴ αὕτη ῥησις νοεῖται ὑπὸ τὴν φράσιν « κατὰ τὰς γραφάς ».

Τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὁ Σωκράτης χαρακτηρίζει ὡς σοφίσμα (« τοιοῖσδε σοφίσμασιν ἐπεχείρουν τὴν ἀντίθεσιν ἀποδύεσθαι » 45, 12), καὶ ὡς ἐφευρέτην αὐτοῦ θεωρεῖ τὸν Λαοδικεῖας Γεώργιον. « Τούτου τοῦ σοφίσματος ἀρχηγὸς ἦτο Γεώργιος ὁ Λαοδικεῖας ἐπίσκοπος » (45, 14). Ἡ γνώμη αὕτη συμφωνεῖ πρὸς ὅσα λέγει ὁ Μέγας Ἀθανάσιος. « Ἐξ ἐκείνου (τοῦ Λαοδικεῖας Γεωργίου) γοῦν ἔμαθον οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες ὑποκρίνεσθαι τὴν λέξιν, μὴ φρονεῖν δὲ καλῶς » (Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίῳ καὶ Σελευκείᾳ συνόδων, κεφ. 17), καὶ μάλιστα παραθέτει σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Λαοδικεῖας Γεωργίου πρὸς τοὺς Ἀρειανούς. Ἐν τούτοις ὁ Hussey (1853) δὲν θεωρεῖ τὴν γνώμην ταύτην πιθανήν, ἔνεκα τῶν ἐπομένων αἰτίων. Ὅτε ὁ Λαοδικεῖας Γεώργιος, διαμένων ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἔγραψε τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν (ἤδη πρὸ τῆς συνόδου τῆς Νικαίας 325), ἦτο ἀκόμη πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοιοῦτος παρέμεινε μέχρι τῶν ἐτῶν 331/335. Ἐκτὸς τούτου, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἐν ἄλλῳ χωρίῳ ἀνάγει τὸ σοφίσμα μᾶλλον εἰς τὸν Νικομηδεῖας Εὐσέβιον. « Οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον... διελάλουν ἀλλήλοις συνθώμεθα, καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ Θεοῦ ἐσμέν, εἷς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα » (Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ ἐπισκόπους, κεφ. 5. Ἐπιστολὴ περὶ τῶν ὀρισθέντων ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, κεφ. 19). Ἄλλ' ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ δὲν ἰσχυρίζεται, ὅτι οἱ Εὐσεβιανοὶ ἐπίσκοποι ἦσαν οἱ ἐφευρέται τοῦ σοφίσματος. Ἡ προτεραιότης, ἄρα, τῆς χρησιμοποίησεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Λαοδικεῖας Γεωργίου, ἤδη ὡς πρεσβυτέρου, πρέπει νὰ θεωρηθῇ βεβαία. Ἡ διαφορὰ εἶναι ἡ ἑξῆς. Ὁ Λαοδικεῖας Γεώργιος ἐθεώρει τὸ σοφίσμα ὡς μέσον, ἵνα οἱ Ἀρειανοὶ ἄνευ συγκαλύψεως τῶν ἑαυτῶν φρονημάτων ἀνέχωνται τοὺς Ὀρθοδόξους, συμβουλευόντων αὐτοὺς νὰ ἐννοῶσι τοὺς λόγους τῶν ὀρθοδόξων συμφώνως πρὸς τὰς ἀτομικὰς αὐτῶν ἰδέας. Ὁ Νικομηδεῖας Εὐσέβιος ἐθεώρει αὐτὸ ὡς μέσον συγκαλύψεως τῶν αἰρετικῶν φρονημάτων αὐτοῦ, συμβουλευόντων τὴν χρῆσιν ὀρθοδόξων λέξεων μετ' ἀρειανικὸν φρόνημα. Ἀλλὰ τίς ἦτο ὁ ἐκ μέρους τῶν περὶ τὸν Εὐζώϊον ἀπαντήσας εἰς τὴν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Ἀντιοχείας (361) ἐρώτησιν καὶ μεταχειρισθεὶς τὸ σοφίσμα ἐπίσης ὡς μέσον συγκαλύψεως τῶν ἀντιφάσεων, εἰς τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον περιπέσει (Σωκράτους 45, 13); Ὁ Σωκράτης, ὡς φαίνεται, τὸν ἀπαντήσαντα τοῦτον ταυτίζει πρὸς τὸν Λαοδικεῖας Γεώργιον (45, 14), ὑποπεσὼν εἰς τὸ λάθος, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέπεσε

καὶ ὁ Θεοδώρητος, προκειμένου περὶ τοῦ πρώτου ρήτορος κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Μελετίου ὡς ἐπισκόπου Ἀντιοχείας, γενομένην ἕνα μῆνα πρὸ τῆς συνόδου τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 361 (Ἐκκλ. Ἱστορία, II. 31, 7). Πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι καὶ ὁ ὁμιλήσας κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Μελετίου καὶ ὁ δοὺς τὴν ἀπάντησιν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 361 εἶναι ὅχι ὁ Λαοδικεὺς Γεώργιος, ἀλλ' ὁ Ἀλεξανδρεὺς Γεώργιος, ὡς φαίνεται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Σωκράτους, ὁ ὁποῖος ἀμέσως μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας λέγει· « Γεώργιος μὲν οὖν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁρμήσας κτλ. (45, 15) »¹.

II. 45, 16. « Ἐν δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἀντὶ Κυρίλλου προεχειρίσθη Ἀρρήγιος ». Τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν δευτέραν καθάρισιν τοῦ Κυρίλλου (360). Ὁ Σωζόμενος ὀνομάζει αὐτὸν Ἐρέννιον (Ἐκκλ. Ἱστορία, IV. 30). Ὁ Ἐπιφάνιος, Παλαιστίνος καὶ γράφας ἀρχαιότερον (374/377) ἀναφέρει τὸ ὄνομα Ἐρέννης (60, 20, 3, ἔκδοσις K. Holl, τόμος III, 1933, σελ. 47). Ἡ ὕπαρξις τοῦ ὀνόματος Ἐρέννιος (Herennius) ὑποστηρίζεται διὰ δύο μαρτυριῶν. Ὁ εἷς τῶν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀνατολῇ διατρίβοντος ἐπισκόπου Καλάρεως τῆς Σαρδηνίας Λουκίφερ εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀλεξανδρείας (362) ἀποσταλέντων δύο διακόνων ὀνομάζετο Ἐρέννιος (M. Ἀθανασίου, Τόμος πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς, Migne, τόμ. 26, στήλη 808). Εἰς τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς (342) ὑπέγραψεν ἐπίσκοπος τῆς Βορείου Ἀφρικῆς Ἐρεννιανός, τὸ ὁποῖον προϋποθέτει τὸ ὄνομα Ἐρέννιος (M. Ἀθανασίου, Ἀπολογητικός, Migne, τόμ. 26, στήλη 337). Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων δύναται νὰ ἐξαχθῆ ὅτι τὸ ὄνομα Ἐρέννιος ἦτο λατινικόν. Ἄλλ' ὑπῆρχε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Εἰρηνίων. Ἐπίσκοπός τις Γάζης ὀνομάζετο Εἰρηνίων (Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία, III. 25, 18. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VI. 4, 6). Οὗτος παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας τοῦ ἔτους 363 (Σωκράτους, αὐτόθι. Σωζομένου, αὐτόθι. Mansi, τόμος 3ος, στήλη 372) καὶ ἀναφέρεται ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ Μαρτυρολογίῳ, τὴν 16ῃν Δεκεμβρίου: « Gazae in Palaestina sancti Irenionis episcopi » (Le Quien, Oriens Christianus, τόμος 3ος,

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 234 κ.ἐξ. Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 1205 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, Sozomeni Historia Ecclesiastica, τόμ. III. σελ. 137. Reading, αὐτόθι. Hussey, αὐτόθι. Geppert, Die Quellen des Kirchenhistorikers Socrates, 1898, σελ. 121, θεωρεῖ τὸν Σωκράτην ἐν τῷ II. 45, 14 ἀνεξάρτητον τῶν πηγῶν αὐτοῦ. Loofs, ἐν Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 6, 1899, σελ. 539 (στίχ. 51 κ.ἐξ.) δέχεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἐξάρτησιν ἐκ τοῦ M. Ἀθανασίου. Adolf Harnack, Dogmengeschichte, τόμ. II. 1909, σελ. 200, σημ. 1. Schwartz, ἐν ZNTW, 1935, σελ. 162 καὶ σημ. 58. Lietzmann, Kirchengeschichte, τόμ. III. 1938, σελ. 269. Oritz, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ M. Ἀθανασίου: Περὶ τῶν Ἀρμίνω καὶ Σελευκεῖα συνόδων, 1941, ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι τοῦ ἐκδότου εἰς τὸ κεφ. 31.

στήλη 609 κ.ξξ.). Τὰ καλύτερα χειρόγραφα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἱερωνύμου, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ἐν Συρίᾳ, βραδύτερον ἐν Παλαιστίνῃ, καὶ ἔγραψε τὸ μνημονευθὲν ἔργον περίπου τῷ 380, ἐσχέτισαν τὸ ὄνομα Ἐρέννιος πρὸς τὸ ὄνομα Εἰρηνίων καὶ Εἰρήνιος. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων δνομάζεται ὑπὸ τῶν χειρογράφων τούτων Irenius ἢτοι Εἰρήνιος (πρβλ. καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Jo. Miraëi), τὸ ὁποῖον ὑπ' ἄλλων χειρογράφων τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος μεταβλήθη εἰς Hirenaeus (Irenaeus), ἢτοι τὸ γνωστὸν καὶ σύνηθες ὄνομα Εἰρηναῖος (πρβλ. τὴν ἔκδοσιν R. Helm, 1913, σελ. 237). Τὸ ὄνομα Ἐρέννιος εἶναι ἡ λατινικὴ μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος Εἰρηνίων, ἢ Εἰρήνιος¹.

III. 7. Ὁ Σωκράτης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Μεγάλου Ἀθανασίου συνόδου (362) καὶ ἐν παρόδῳ περὶ ἄλλων προηγουμένων συνόδων, περιπεσὼν εἰς ἀνακριθείας καὶ λάθη. « Ἡ διὰ Βήρυλλον τὸν Φιλαδελφείας τῆς ἐν Ἀραβίᾳ ἐπίσκοπον γενομένη σύνοδος » (7, 6). Ὁ Βήρυλλος δὲν ἦτο ἐπίσκοπος Φιλαδελφείας τῆς Ἀραβίας, ἀλλὰ Βόστρον τῆς αὐτῆς χώρας (Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VI. 20 καὶ 33). « Ἡ ἐν Νικαίᾳ ἐπιγενομένη σύνοδος τὴν περὶ τούτου ζήτησιν οὐδὲ λόγου ἠξίωσεν » (7, 13). Πρόκειται περὶ τῶν ὄρων « οὐσίας » καὶ « ὑποστάσεως ». Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος (325) παρεμέρισεν ὀλοτελῶς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ὁ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος ἐν τῇ πρὸς τοὺς χριστιανούς αὐτοῦ ἐπιστολῇ γράφει τὰ ἐπόμενα. « Καὶ δὴ ταύτης τῆς γραφῆς ὑπ' αὐτῶν ὑπαγορευθείσης, ὅπως εἴρηται αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ τῷ πατρὶ ὁμοούσιον, οὐκ ἀνεξέταστον αὐτοῖς καταλιμπάνομεν. Ἐπερωτήσεις τοιγαροῦν καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινουῦντο, ἐβασάνιζέ τε ὁ λόγος τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων » (Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία, I. 8, 46 καὶ ἔξῃς). Ὁ Μ. Ἀθανάσιος δέχεται τὰ αὐτὰ (Ἐπιστολὴ περὶ τῶν ὀρισθέντων ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, κεφ. 19 καὶ 20. Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐπισκόπους, κεφ. 5 καὶ 6).

Τῆς συνόδου τῆς Ἀλεξανδρείας (362) δὲν ἐσώθησαν τὰ πρακτικά, ἀλλὰ μόνον ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἔξ ὀνόματος τῆς συνόδου πρὸς τοὺς Ἀντιοχείς (Migne, τόμος 26, στήλη 796 κ.ξξ.). Ἐξ αὐτῆς ἔξάγεται, ὅτι ἡ σύνοδος

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη, 361 κ.ξξ. καὶ παρὰ Hussey, ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Σωκράτους, τόμ. 3ος, σελ. 235. Hussey, αὐτόθι, Le Quien, Oriens Christianus, τόμ. 3ος, στήλη 157. H. Gregoire καὶ M. A. Kugener, Marc le Diacre, Vie de Porphyre, 1930, σελ. 10 κ.ξξ., σμ. 2, ὅπου γίνεται δεκτόν, ὅτι ὁ Γάζης Εἰρηνίων τῆς βιογραφίας, ἀποθανὼν περὶ τὸ 392, δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν Γάζης Εἰρηναῖον, ὁ ὁποῖος παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας (363). Ἀλλὰ καὶ τούτου τὸ ὄνομα ἦτο Εἰρηνίων, ἢ δὲ συνταύτισις ἔγενεν ἤδη ὑπὸ τοῦ Valesius (1668, Migne, τόμ. 67, στ. 456 καὶ 1302).

αὕτη δὲν ἀπηγόρευσε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν λέξεων « οὐσίας » καὶ « ὑποστάσεως » ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς φρονεῖ ὁ Σωκράτης. « Ἐν ταύτῃ τῇ συνόδῳ περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως τάδε ἀπεφάνητο. Οὐκ ἐπὶ Θεοῦ δεῖν ἔφασαν ταύταις χορηῆσθαι ταῖς λέξεσιν » (Σωκράτους, 7, 13 κ.εξ.). Ἄπλῶς συνέστησε νὰ ἀρκεῖται τις εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Παραθέτομεν τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Ἀθανασίου. « Τῶν τοιούτων λέξεων βελτίονα καὶ ἀκριβεστέραν εἶναι τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν καὶ τοῦ λοιποῦ τοῖς ταύτης ἀρκεῖσθαι μᾶλλον καὶ χορηῆσθαι ῥήμασιν » (κεφ. 6. Migne, αὐτ., στήλη 804)¹.

III. 14, 6. « Καὶ ἐκεῖ (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ) λανθάνων διήγεν (ὁ Μέγας Ἀθανάσιος), ἕως οὗ ὁ διωγμὸς ἐπαύσατο », ἦτοι μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (26 Ἰουνίου 363). Καθ' ὅλον τὸ ὀκτάμηνον τοῦτο διάστημα ὁ Μ. Ἀθανάσιος δὲν παρέμεινε κρυπτόμενος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον (τὴν Θηβαίδα)².

III. 21. Ἡ κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατεία τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου. « Περιστοιχίσας δὲ Κτησιφῶντα, τὴν μεγάλην πόλιν, τοσοῦτον ἐπολιόρκει τὸν βασιλέα (τῆς Περσίας), ὥστε ἐκεῖνον πρὸς βίαιαν χρήσασθαι συγκαῖς, ἰκευτεύειν τε ζημιωθῆναι μέρος τι τῆς αὐτοῦ πατρίδος, εἰ καταλύσας τὸν πόλεμον ἀποχωρήσῃ » (21, 4). Ὁ Σωκράτης περιέπεσεν εἰς ἀνακριβείας. Δὲν πρόκειται περὶ πραγματικῆς πολιορκίας τῆς πόλεως Κτησιφῶντος ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ δὲ Πέρσης βασιλεὺς Σαπῶρ πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐξήτησε δι' εἰρηνικῶν προτάσεων νὰ προλάβῃ τὸν πόλεμον. — « Καὶ τῇ ἐχομένη μετὰ τὴν πρὸς βίαιαν ἡμέρᾳ πᾶσαν ἦν εἶχε δύναμιν (ὁ Σαπῶρ) ἀντιτάττει τῷ Ῥωμαίῳ στρατῷ » (21, 9). Ὁ Σωκράτης ἐνταῦθα τοποθετεῖ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Ἡ προσέγγις τῶν δύο ἀντιπάλων βασιλέων ἔγινε τὴν 16 Ἰουνίου 363 (Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος, 24, 8). Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐπῆλθε δέκα ἡμέρας βραδύτερον (πρὸς βλ. καὶ Σωκράτους, III. 21, 17). — « Ἐβδομον δὲ (ἔτος) ἀφ' οὗ Καῖσαρ ἀπὸ Κωνσταντίου προεβλήθη (ὁ Ἰουλιανὸς) » (21, 18). Ἄλλη ἀνακριβεία. Ὁ Ἰουλιανὸς ἔγινε καῖσαρ 6 Νοεμβρίου 355 (πρὸς βλ. καὶ

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 392 κ.εξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 253, 254 κ.εξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 255. Harnack, αὐτόθι, σελ. 232 κ.εξ., 262. C. Bernoulli, Das Konzil von Nicäa, 1921, σελ. 19 κ.εξ. Ὁ αὐτὸς ἐν Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 14, 1904, σελ. 13 κ.εξ.

² Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 269. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 40. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 351, Kirsch, αὐτόθι, σελ. 406.

Σωκράτους, II. 34, 5) ἀπέθανε δὲ 26 Ἰουνίου 363, ἄρα, ἐντὸς τοῦ ὀγδοῦντος, ἀφότου εἶχε γίνῃ καῖσαρ¹.

III. 22, 7. « Ζημιωθείς γὰρ τοὺς Σύρους τῆς ἀρχῆς καὶ παραδοὺς τοῖς Πέρσαις τὴν ἐν Μεσοποταμίᾳ Νίσιβιν πόλιν ἐξήλυνεν ἐκεῖθεν (ὁ Ἰοβιανός) ». Ὁ Ἰοβιανὸς διὰ τῆς συνθήκης τοῦ ἔτους 363 παρεχώρησεν εἰς τοὺς Πέρσας μέρος τῆς βυζαντινῆς Μεσοποταμίας μὲ τὰς πόλεις Σίγγαρα καὶ Νίσιβιν, ἄνευ τῶν κατοίκων αὐτῶν. Τοὺς Σύρους, ἤτοι τὴν Συρίαν, δὲν παρεχώρησεν εἰς τοὺς Πέρσας. Ὁ Valesius (1668) τὴν λέξιν Σύρους διορθοῖ εἰς « ὄρους », στηριζόμενος εἰς τὴν φράσιν « καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ζημίας τῶν ὄρων εἰς αὐτοὺς ἀνέφερον » (Σωκράτους, III. 22, 9)².

III. 23, 60. « Καίτοι καὶ τοὺς χρησμούς καὶ τὸ μονόβιβλον, δὲ Ἀδρίας εἰς τὸν Ἀλεξάνδρου βίον ἐπέγραψεν ». Ἐκ λάθους μνήμης τοῦ Σωκράτους, ἢ ἐκ λάθους τοῦ ἀντιγραφῶς ἐγράφη Ἀδρίας (Ἀδριανός;) ἀντὶ Λουκιανός. Ἐνταῦθα νοεῖται τὸ ἔργον αὐτοῦ « Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδόμαντης »³.

III. 24, 3 καὶ 25, 2-4. Ὁ Σωκράτης ἰσχυρίζεται, ὅτι μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲν συνηντήθη ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ἀλλ' οἱ Μακεδονιοὶ ἐπίσκοποι. Ὁ Σωζόμενος λέγει τὰ ἀντίθετα (VI. 5, 1), τὰ ὅποια γίνονται δεκτά, ὡς σύμφωνα πρὸς τὰς ἐπομένας πηγὰς Διήγησις (Μεγάλου Ἀθανασίου;) περὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συναντήσεων τῶν Ἀρειανῶν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ (Migne, τόμος 26, στήλη 821 B: « καὶ ὁ Ἀθανάσιος ὧδε ἔστιν »), Κεφάλαιον εἰς τὴν ἑορταστικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μ. Ἀθανασίου τοῦ ἔτους 363 (Migne, αὐτ., στήλη 1358) καὶ Ἱστορία τοῦ Μ. Ἀθανασίου (κεφ. 13, Migne, αὐτ., στήλη 1446)⁴.

III. 25, 18. « Μάγνος Χαλκηδόνης ». Διορθοῦται κατὰ δύο τρόπους:

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 278 καὶ 879. Seeck, αὐτόθι, τόμ. IV. 1922, σελ. 341 κ.ἑξ., 348 κ.ἑξ., 350 κ.ἑξ., 353 κ.ἑξ. I. G e f f c k e n, Kaiser Julianus, 1914, σελ. 117 κ.ἑξ. I. B i d e z, La vie de l'empereur Julien, 1930, σελ. 315, 326 κ.ἑξ., 327 κ.ἑξ. G e r p e r t, αὐτόθι, σελ. 43 κ.ἑξ.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 435 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 281. Seeck, αὐτόθι, τόμ. IV. 1922, σελ. 362. E r n s t S t e i n, Geschichte des spätrömischen Reiches, τόμ. I. 1928, σελ. 264.

³ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 449 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 287.

⁴ Hussey, Sozomeni, Historia Eccl., τόμ. III. σελ. 162, σημ. εἰς 4, 5 καὶ 5, 1. D u c h e s n e, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 351 κ.ἑξ. H e r z o g - H a u c k, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 40, στίχ. 28 κ.ἑξ., τόμ. 9, 1901, σελ. 397. S c h w a r t z, ἐν ZNTW. 1935, σελ. 166 κ.ἑξ.

« Μάρις Χαλκηδόνος » (Mansi, 3, 371), ἢ « Μάγνος Χαλκίδος » (Ἐπιφάνιος Σχολαστικὸς ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Σωκράτους). Ἡ Χαλκίς ἔκειτο εἰς τὰ ΝΑ. τῆς Ἀντιοχείας. « Πέτρος Σίπων ». Τὸ ὄρθιν ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης εἶναι Ἴππων ἢ Ἴππου. Ἡ Ἴππος ἦτο πόλις τῆς Παλαιστίνης (Ἰωσήπου Αὐτοβιογραφία). Ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Σελευκείας (359) ὁ μνημονευθεὶς ἐπίσκοπος ὑπέγραψεν οὕτως « Πέτρος ἐπίσκοπος Ἴππου τῆς Παλαιστίνης », ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τῆς μερίδος τοῦ Καισαρείας Ἀκακίου (Ἐπιφάνιου, Κατὰ αἰρέσεων, 73, 26, 4, ἔκδοσις Κ. Holl, 1933, σελ. 300, στίχος 16)¹.

III. 26, 5 καὶ ἐξῆς. « Ὁ Ἰοβιανὸς) ἐτελεύτησεν... βασιλεύσας μῆνας ἑπτὰ, ζήσας ἔτη τριάκοντα τρία. Περιέχει δὲ ἡ βίβλος χρόνον ἐτῶν δύο, μηνῶν πέντε ». Ὁ Ἰοβιανὸς ἐβασίλευσε μῆνας ἑπτὰ καὶ ἡμέρας εἴκοσιν (27 Ἰουνίου - 17 Φεβρουαρίου). Τὸ τρίτον βιβλίον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Σωκράτους περιέχει χρόνον ἐτῶν δύο, μηνῶν τριῶν καὶ ἡμερῶν δέκα τεσσάρων (3 Νοεμβρίου 361 - 17 Φεβρουαρίου 364)².

IV. κεφάλαια 2ον, 3ον καὶ 5ον. Περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος καὶ τοῦ ἐπαναστάτου Προκοπίου. « Οὐάλης δὲ ἦ τάχος ἐπὶ τὴν Συρίαν Ἀντιόχειαν ὄρμησεν... (ἐκεῖ) δὲ τῇ ἡσυχίᾳ καταχρόμενος κατὰ τῶν τὸ δημοῦσιαν φρονούντων ἄσπονδον ἤγειρε πόλεμον » (2, 4 καὶ ἐξῆς). Ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης ἀνεχώρησε μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 365 διὰ τὴν Ἀντιόχειαν, ἀλλὰ δὲν ἔφθασεν ἐκεῖ. Ἡ ἐπανάστασις ἀκριβῶς τοῦ Προκοπίου ἐσταμάτησεν αὐτὸν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Μετὰ τὴν καταστολὴν αὐτῆς ἠναγκάσθη νὰ διατρίψῃ εἰς τὴν Θράκην ἕνεκα τῶν Γόθων, συμμάχων τοῦ Προκοπίου, καὶ ἔκλεισε μετ' αὐτῶν εἰρήνην τῷ 369. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἔφθασε τῷ 371. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ τοῦ Ζωσίμου (Δ, 4 καὶ ἐξῆς. Δ, 13) καὶ Ἀμμιανοῦ Μαροκελλίνου (26 καὶ 27). — « Ταῦτα δὲ αὐτοῦ κατὰ τὴν Συρίαν ποιούντος, ἐπανάστατο ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τύραννος Προκόπιος ὄνομα αὐτῷ » (3, 1). Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων κατεφάνη τὸ ἀντίθετον, ὅτι, δηλαδή, ἡ ἐπανάστασις τοῦ Προκοπίου προηγήθη τῆς ἐν Συρίᾳ δράσεως τοῦ Οὐάλεντος. — « Πυθόμενος ὁ Οὐάλης φθάνει ἐκ τῆς Ἀντιοχείας ἐλάσας καὶ συμβάλλει τῷ Προκοπίῳ περὶ πόλιν τῆς Φρυγίας, ἣ προσωνυμία Νακώλεια » (5, 2). Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ ἐπανάστασις τοῦ Προκοπίου ἠμπόδισε τὸν Οὐάλεντα νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 455 καὶ παρὰ Hussey, ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Σωκράτους, τόμ. 3ος, σελ. 291. Hussey, αὐτόθι, τόμ. 1. σελ. 464, ἐν τῇ διορθώσει τοῦ χωρίου δέχεται τὸ ὄνομα Μάγνος Χαλκίδος.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 293,

νὰ διατρέψῃ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. — « Ἀγέλωνος καὶ Γομαρίου τῶν στρατηγῶν προδεδωκῶτων αὐτῶν (τὸν Προκόπιον)... τοὺς μὲν προδότας... πρῶσι διελὼν ἀπέκτεινε (ὁ Οὐάλης) τοῦ δὲ τυράννου, δύο δένδρων καμψθέντων γειννιάζοντων ἀλλήλοις, ἑκάτερον σκέλος ἐκδήσας, ἐπικαμψθέντων ἀφῆκεν ὀρθοῦσαι· τὰ δὲ ἀνεγειρόμενα διέσπασε τὸν Προκόπιον » (5, 3 καὶ ἐξῆς). Ὁ Ἀγέλων καὶ ὁ Γομοάριος (αὕτη εἶναι ἡ ὀρθὴ μορφὴ τοῦ ὀνόματος) δὲν παρέδωσαν τὸν Προκόπιον, ἀλλ' ἀπλῶς προσεχώρησαν εἰς τὸν Οὐάλεντα. Τὸν Προκόπιον παρέδωσαν εἰς τὸν Οὐάλεντα οἱ τριβοῦνοι Φλωρέντιος καὶ Βαρκάβα. Ὁ Προκόπιος ἀμέσως ἀπεκεφαλίσθη, τὸ αὐτὸ δὲ ἔπαθον μετ' ὀλίγον καὶ οἱ παραδόντες αὐτόν. Οὕτω διηγεῖται τὰ γεγονότα ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος (26, 9, πρβλ. καὶ Ζώσιμον, Δ, 8 καὶ Φιλοστοργίον ΙΧ, 5)¹.

IV. 7, 1 καὶ 11. « Ταῦτα ἀκούσας ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος (Εὐδόξιος) προβάλλεται πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Κυζικίου Εὐνόμιον... Μὴ ἐνεγκόντες οὖν αὐτοῦ τὸν λεξικὸν τύπον οἱ Κυζικηνοὶ τῆς πόλεως ἐξελαύνουσιν ». Ὁ Σωκράτης ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ τετάρτου βιβλίου πραγματεύεται τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος (364-378). Ἐπομένως εἰς αὐτὴν τάσσει τὴν χειροτονίαν καὶ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Κυζικίου Εὐνομίου. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀληθές. Τὰ Μνημονευθέντα γεγονότα συνέβησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου (337-361. Φιλοστοργίου, Ἑκκλ. Ἱστορία, V. 3. Θεοδορήτου, Ἑκκλ. Ἱστορία, II, 27, 21 καὶ ἐξῆς) καὶ ἀκριβέστερον τὸ ἔτος 360².

IV. 8, 2. « Τὸ μὲν οὖν τεῖχος (τῆς Χαλκηδόνος) κελεύσει τοῦ βασιλέως ἐλύετο· καὶ οἱ λίθοι εἰς τὸ δημόσιον λουτρόν μετεφέροντο, ᾧ προσωνυμία Κωνσταντιαναί ». Πρόκειται περὶ κατασκευῆς νέου λουτροῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος (364-378. Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, 31, 1). Κωνσταντιαναὶ ὅμως θέρμαι ὀνομάσθησαν αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου (337-361) κτισθεῖσαι, ἐνῶ αἱ ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος κτισθεῖσαι ὀνομάσθησαν Καρωσιαναί, πρὸς τιμὴν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Καρῶσης (Σωκράτους, Ἑκκλ. Ἱστορία, IV. 9, 5. Σωζομένου, Ἑκκλ. Ἱστορία, VI. 9, 3). Θέρμαι Ἀναστασιαναί, πρὸς τιμὴν τῆς ἄλλης θυγατρὸς τοῦ Οὐάλεντος, εἶναι ἄγνωστοι³.

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 296. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 388 κ.ἐξ., Schwartz, αὐτόθι, σελ. 168 κ.ἐξ., σελ. 169, σημ. 75. Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 469 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 298.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 475 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 299 καὶ 300. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 298 κ.ἐξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 300. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 5, 1898, σελ. 598. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II, σελ. 372. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 404.

³ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 475 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 301. Hussey, αὐτόθι,

IV. 9, 3. « Ἀγέλιος ὄνομα αὐτῷ ἀνὴρ ἤδη πάλαι ἐκ τῶν Κωνσταντίνου χρόνων τῶν ἐκκλησιῶν (τῶν Ναυατιανῶν) προεστώς ». Ὁ σύγχρονος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ναυατιανὸς ἐπίσκοπος ὀνομάζετο Ἀκέσιος (Σωκράτους, αὐτ., I. 10, 1). Ὁ Ἀγέλιος ἦτο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου (αὐτ., V. 21, 1)¹.

IV. 9, 5. « Ἀναστασίαν καὶ Κάρωσαν τὰς τοῦ βασιλέως (Οὐάλεντος) θυγατέρας ἐδίδασκεν (ὁ ναυατιανὸς πρεσβύτερος Μαρκιανός), ὃν ἐπ' ὀνόματι καὶ δημόσια λουτρὰ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει κατεσκευασμένα ὑπὸ Οὐάλεντος ». Περὶ τῶν Καρωσιανῶν θερμῶν εἶδομεν ἐν τῇ διορθώσει εἰς τὸ IV. 8, 2, Ὑπῆρχον βεβαίως καὶ « Ἀναστασιανὰ θέρμα », ἀλλ' αὐταὶ δὲν ἔφερον τὸ ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὐάλεντος, ὡς ὁ Σωκράτης δέχεται, ἀλλὰ τῆς ἑτεροθαλοῦς ἀδελφῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου Ἀναστασίας (Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος, 26, 6)².

IV. 10. « Κατὰ τὴν ὑπατείαν (Γρατιανοῦ καὶ Δαγαλαίφου, IV. 9, 8) Οὐαλεντιανῷ τῷ βασιλεῖ ἐν ταῖς ἑσπερίοις μέρεσιν ἐτέχθη υἱὸς ὀμώνυμος αὐτῷ ». Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (366) ἐγεννήθη πράγματι Βαλεντινιανὸς τις. Οὗτος ὅμως δὲν ἦτο, ὡς ὁ Σωκράτης δέχεται, ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Βαλεντιανοῦ τοῦ Α', ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ὡς Βαλεντιανὸς Β', ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Οὐάλεντος. Ὁ Βαλεντιανὸς Β' ἐγεννήθη τῷ 371³.

IV. 11, 8 καὶ ἑξῆς. « Ἐγίνοντο οὖν, ὡς ἔφην, ἐξόριστοι πολλοὶ τῶν ἱερομένων ἀνδρῶν ἄλλοι δὲ... οὐχ ὑπεβλήθησαν ἐξορίας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὅν ὁ μὲν Καισαρείας τῆς ἐν Καπαδοκίᾳ ἐπίσκοπος ἦν ὁ Γρηγόριος δὲ Ναζιανζοῦ πόλεως εὐτελοῦς γειτνιαζούσης τῇ Καισαρείᾳ ». Ὁ Σωκράτης ἀνάγει ταῦτα εἰς τὸ 368. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς δὲν εἶχον γίνῃ ἀκόμη ἐπίσκοποι. Ὁ Μ. Βασίλειος ἔγινεν ἐπίσκοπος τῷ 370. Ὁ Γρηγόριος ἔγινεν ἐπίσκοπος τῷ 372, ὅχι βεβαίως τῆς πόλεως Ναζιανζοῦ, ὡς ὁ Σωκράτης δέχεται, ἀλλὰ τῶν Σασίμων. Ἴδε τὰς διορθώσεις εἰς IV. 26, 13. V. 6, 1 καὶ 7, 1. VII. 36, 10⁴.

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 303.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 479 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 303 κ.ἑξ.

³ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 480 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 304 κ.ἑξ.

⁴ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 483 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 306 κ.ἑξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 438, τόμ. 7, 1899, σελ. 142 κ.ἑξ.

IV. 12, 3. « Πέμπουσιν οὖν (οἱ Μακεδονιανοὶ) Εὐστάθιον τὸν ἐκ Σεβαστείας... Σιλβανὸν Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας καὶ Θεόφιλον Κασταβάλων, Κιλικίας καὶ ἦδε πόλεις, ἐντειλάμενοι μὴ διακριθῆναι πρὸς Λιβέριον περὶ πίστεως ». Διὰ τῆς συνεχείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρίσκεται τὸ δωδέκατον κεφάλαιον ὁ Σωκράτης ἀνάγει τὴν πρὸς τὸν Ρώμης Λιβέριον ἀποστολὴν τῶν μνημονευθέντων ἐπισκόπων εἰς τὸ ἔτος 368 (IV. 11, 4, ἔνθα ἀναφέρει τὴν δευτέραν ὑπατείαν Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος = 368), ἐνῶ ἡ πρεσβεία εἶχε σταλεῖ ἐνωρίτερον (τῷ 366)¹.

IV. 14, 3 καὶ ἐξῆς, 15, 3. « Καὶ χειροτονεῖ τοῦτον (τὸν Εὐάγριον) Εὐστάθιος ὁ πάλαι ποτὲ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. Ὅς πρότερον μὲν ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τῆς ἑξορίας ἀνακέκλητο· τότε δὲ παρῆν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν... καὶ κατ' αὐτὴν λανθάνων διέτριβεν... Εὐστάθιος μὲν οὖν ἐν Βιζύῃ τῆς Θράκης πόλει περὶορίζετο, Εὐάγριος δὲ εἰς ἄλλον τόπον ἀπήχθη ». Ἡ χειροτονία τοῦ Ἀντιοχείας Εὐαγρίου ἔγινε τῷ 370. Ὁ Εὐστάθιος δὲν ἔζη τότε πλέον καὶ ἐπομένως δὲν ἐχειροτόνησεν αὐτόν, ὥς ὁ Σωκράτης δέχεται. Εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῇ ἑξορίᾳ πρὸ τοῦ 362, ἴσως μάλιστα πρὸ τοῦ 337. Ὅτι ὁ Εὐστάθιος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ (363/364), ὅτι διέτριβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἔπειτα περὶορίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος (364-378) ἐν Βιζύῃ τῆς Θράκης, εἶναι μεταγενέστερα ἐσφαλμένα πληροφoρία².

IV. 20, 2. « Ὁ δὲ Ἀθανάσιος ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ τὸ δεύτερον καὶ Πρόβου... τὸν τῆδε βίον κατέλειπεν ». Ὁ περιεχόμενος χρονικὸς προσδιορισμὸς ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἔτος 371, ἀλλ' ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἀπέθανε δύο ἔτη βραδύτερον, ἤτοι τῷ 373³.

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στ. 483 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 307 κ.ἐξ. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 308 καὶ 310. Hussey, αὐτόθι, σελ. 308. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 736-738, γαλλικὴ μετάφρασις Leclercq, σελ. 976-979. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 5, 1898, σελ. 629. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 172. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 407 κ.ἐξ.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στ. 497 κ.ἐξ., 499 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 314 κ.ἐξ., 415 κ.ἐξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 315. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 5, 1928, σελ. 627. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 165 κ.ἐξ. Schwartz, ἐν Nachrichten d. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1908, σελ. 357, σημ. 1 καὶ ἐν ZNTW. 1935, σελ. 160. Lietzmann, αὐτόθι, σελ. 113.

³ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 319 κ.ἐξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 197. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II, σελ. 389. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 408. Schwartz, αὐτόθι, 1935, σελ. 181.

IV. 21, 4. « Διὸ τὸν μὲν Πέτρον συλλαβόντες κατάκλειστον πεποιήκα-
σιν ». Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Πέτρου τοῦ Β', διαδεχθέντος τὸν
Μέγαν Ἀθανάσιον. Ἦδη ὁ Tillemont (+ 1698) παρατήρησεν, ὅτι εἶναι
ἄγνωστον ἀλλαχόθεν, ὅτι ὁ Πέτρος οὗτος ἐτέθη εἰς εἰρκτὴν (Memoires,
τόμος, 6ος σελ. 585). Πιθανῶς ὁ Σωκράτης ἔκαμε σύγχυσιν μεταξύ Πέτρου
τοῦ Β' καὶ Πέτρου τοῦ Α', ὁ ὁποῖος ἀναμφιβόλως ἐφυλακίσθη¹.

IV. 23, 9. « Οὐ πολλοῦ δὲ παραδραμόντος καιροῦ, ἡ νεόνυμφος καὶ
ἀμόλυντος τοιάδε πρὸς τὸν Ἀμμοῦν ἔλεξεν ». Τὴν περὶ τοῦ πνευματικοῦ
γάμου τοῦ Ἀμμοῦν ἱστορίαν ὁ Σωκράτης παρέλαβεν ἐκ τοῦ « Λαυσιακοῦ »
τοῦ Παλλάδιου (κεφ. 8). Κατὰ τὸν Παλλάδιον ὅμως ἡ τοιαύτη συμβίωσις
δὲν διήρκεσεν ὀλίγον διάστημα, ἀλλὰ δέκα ὀκτὼ ἔτη².

IV. 23, 18. « Ἀρσίνιος ἄλλος τοὺς τῶν νέων παισάντας οὐκ ἀφώρι-
ζεν, ἀλλὰ τοὺς προκόφραντας (προβεβηκυίας ἡλικίας) ». Ὁ Παλλάδιος, ὁ
ὁποῖος ἐν πολλοῖς εἶναι ἡ πηγή τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ἀνα-
φέρει τὸ ὄνομα « Ἀρσίσιος » (Λαυσιακόν, κεφ. 7). Πρέπει νὰ προτιμηθῇ τὸ
ὄνομα τοῦτο »³.

IV. 23, 34. « Ὁς (Εὐάγριος) ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ Γρηγορίου
τοῦ Ναζιανζηνοῦ εἰς τὴν τοῦ διακόνου προχειρισθεὶς τάξιν, εἶτα ἅμα αὐτῷ
εἰς τὴν Αἴγυπτον κατελθὼν κτλ. ». Περὶ τούτων πραγματεύεται ὁ Παλλάδιος
ἐν τῷ Λαυσιακῷ (κεφ. 38). Ἐν τισὶ χειρογράφοις τοῦ Λαυσιακοῦ ἀντὶ
Ναζιανζηνός κεῖται Νυσσεὺς ἢ Νύσσης καὶ νοεῖται βεβαίως ὁ ἀδελφὸς τοῦ
Μεγάλου Βασιλείου, Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Ἄλλ' ὁ νεώτερος ἐκδότης τοῦ
Λαυσιακοῦ C. Butler (1904) προὔτιμησε τὴν γραφὴν Ναζιανζηνός. Ὁ Γρη-
γόριος, οἷοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι οὗτος, δὲν συνάδευσε τὸν Εὐάγριον εἰς τὴν
Αἴγυπτον. Βραδύτερον ὁ Εὐάγριος μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἔπειτα εἰς
τὴν Αἴγυπτον (Λαυσιακόν, κεφ. 38)⁴.

IV. 26. Περὶ Βασιλείου τοῦ Καισαρείας καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζη-
νοῦ. « Νεοὶ γὰρ δὴ ὄντες οὗτοι, ἐν ταῖς Ἀθήναις γενόμενοι, τῶν τότε ἀκμα-
σάντων σοφιστῶν Ἱμερίου καὶ Προαιρεσίου ἀκροαταὶ γενόμενοι, καὶ μετὰ
ταῦτα ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας Λιβανίῳ ἄκρωσ τὴν ἠθορικὴν ἐξεπόνη-
σαν... Ἀψάμενοι οὖν φιλοσόφων λόγων παρὰ τῷ τηνικαῦτα ἐν Ἀντιοχείᾳ

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 321.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 323.

³ Hussey, αὐτόθι, σελ. 324.

⁴ Hussey, αὐτόθι, σελ. 325 κ.εξ. Ἰουστίνου Μωϋσέσκου, Εὐάγριος
Ποντικός, 1937, σελ. 27, σημ. 1.

συμπράττοντι τὰ φιλόσοφα... Βασίλειος μὲν ὑπὸ Μελετίου τοῦ Ἀντιοχείας ἐπισκόπου εἰς τὴν τοῦ διακόνου τάξιν προχειρισθεὶς, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐπίσκοπος τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος... προβληθεὶς φροντίδα τῶν ἐκκλησιῶν ἐποιεῖτο » (26, 6, 8 καὶ 11). Ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐμαθήτευσαν ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ τῷ Λιβανίῳ εἶναι ἄγνωστον ἄλλοθεν. Πιθανῶς ὁ Μ. Βασίλειος ἐγνώρισε τὸν Λιβανίον προηγουμένως ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐσφαλμένα ἐπίσης εἶναι τὰ περὶ φιλοσοφικῶν σπουδῶν ἀμφοτέρων ἐν Ἀντιοχείᾳ λεγόμενα καὶ ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἐχειροτονήθη διάκονος ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείας Μελετίου. Διάκονος καὶ πρεσβύτερος ὁ Μ. Βασίλειος ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Καισαρείας Εὐσεβίου (Ἴδε διόρθωσιν εἰς VI. 3, 8). — « Δεδιῶς γὰρ (ὁ Μέγας Βασίλειος) μὴ πως Ἀρειανὴ καινοτομία καὶ τὰς κατὰ τὸν Πόντον ἐπινημηθῆ ἑπαρχίας, δρομαῖος ἐπὶ τὰ ἐκεῖ μέρη διέβαινεν' ἐκεῖ τε ἀσκητήρια συστησάμενος καὶ κατηγήσας τοὺς ἄνδρας ταῖς αὐτοῦ διδασκαλίαις τοὺς σαλευομένους ἐστήριξεν » (26, 12). Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως θέτει ταῦτα μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Μ. Βασιλείου ὡς ἐπισκόπου Καισαρείας (370. IV. 26, 11), ἐσφαλμένως ἐπίσης ὡς αἰτίαν τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Πόντον ἀναφέρει τὸν κίνδυνον τῆς διαδόσεως τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν αὐτοῦ παριστᾷ ὡς δρᾶσιν κατὰ τῆς αἰρέσεως ταύτης. Ὁ Μ. Βασίλειος μετέβη εἰς τὸν Πόντον, ὅτε ἀκόμη ἦτο πρεσβύτερος, αἰτία τούτου ὑπῆρξεν ἡ διάστασις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ, τὸν Καισαρείας Εὐσεβίον, ἣ δὲ ἐν τῷ Πόντῳ διαμονὴ αὐτοῦ δὲν ἔφερεν ἀντιαρειανικὸν χαρακτήρα. Ἐνεκα τοῦ ἀρειανισμοῦ ἀκριβῶς συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Καισαρείαν, ἵνα δράσῃ κατὰ τῆς αἰρέσεως ταύτης (Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VI. 15 καὶ 16). — « Γρηγόριος δὲ τῆς Ναζιανζοῦ πόλεως ἐν Καππαδοκίᾳ, ἧς καὶ ὁ αὐτοῦ πατὴρ πρότερον ἐκκλησίας προέστη, κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ Βασιλείῳ διεπράττετο » (26, 13). Ὁ Γρηγόριος δὲν ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ, ἀλλὰ Σασίμων. Εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐπισκοπῆς Ναζιανζοῦ ἀνεμίχθη δις, πρὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δράσεως αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτήν. Ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ τοῦ Σωκράτους πρόκειται βεβαίως περὶ τῆς πρώτης. Ἀλλὰ τότε ἔζη ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐπίσκοπος τῆς Ναζιανζοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος, ὢν ἀκόμη πρεσβύτερος, ἐργάσθη ὡς βοηθὸς αὐτοῦ. Ἐπειτα ἔγινεν, ὡς ἐλέχθη ἐπίσκοπος Σασίμων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν μετέβη καὶ ἐκ τῶν ὁποίων μετετέθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν, ἀνεμίχθη καὶ ἄλλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐπισκοπῆς Ναζιανζοῦ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, ἣ δὲ ἐπισκοπὴ ἦτο ἄνευ ἐπισκόπου. Ὁ Σωκράτης συγγείει τὰς δύο ἀναμίξεις τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην. Ἴδε τὰς διορθώσεις εἰς IV. 11, 8 καὶ ἐξῆς. V. 6, 1 καὶ 7, 1. VII. 36, 10. — « Μάλιστα δὲ τὰ πολλὰ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπιδημῶν (Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς) τοὺς ἐν αὐτῇ ὁμόφρονας ταῖς διδασκαλίαις ἐστήριξε διὸ μικρὸν ὕστερον ψήφω πολλῶν ἐπισκόπων προέστη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει

λαοῦ. Ὡς οὖν τὰ παρ' ἀμφοτέρων (τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ) γινόμενα εἰς ἀκοὰς ἦκει τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος, αὐτίκα Βασιλείον ἀπὸ τῆς Καισαρείας ἀγώγιμον ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν γενέσθαι ἐκέλευσεν» (26, 15 καὶ 16). Ὁ Σωκράτης τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει δρᾶσιν τοῦ Γρηγορίου ἀνάγει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Οὐάλεντος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Ὁ Γρηγόριος ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 379, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος (9 Αὐγούστου 378). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδόσιος ὁ Μέγας (19 Ἰανουαρίου 379), ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν (24 Νοεμβρίου 380) ὅπου ἤξηκολούθουν ἀκόμη αἱ προηγούμεναι συνθῆκαι. Ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης δὲν ἐκάλεσε τὸν Μ. Βασιλείον εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὡς λέγει ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ μετέβη αὐτὸς εἰς Καππαδοκίαν, προαπέστειλε δὲ εἰς Καισάρειαν τὸν Ὑπαρχον τοῦ Πραιτωρίου Μόδεστον¹.

IV. 27, 2, 3 καὶ 5. « Περὶ τούτου τοῦ Γρηγορίου (τοῦ Νεοκαισαρείας καὶ Θαυματουργοῦ) πολὺς ὁ λόγος ἔν τε Ἀθήναις καὶ Βηρυτῶ... Οὗτος γὰρ ὡς τῶν Ἀθήνησι παιδευτηρίων ἀναχωρήσας, ἐν τῇ Βηρυτῶ νόμους ἐμάνθανεν... Κάκει (ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Νεοκαισαρεία) πρῶτον μὲν λαϊκὸς ὢν πολλὰ σημεῖα ἐποίησε νοσοῦντας θεραπεύων καὶ δαίμονας δι' ἐπιστολῶν φυγαδεύων, καὶ τοὺς ἑλληνίζοντας τοῖς τε λόγοις καὶ πλέον τοῖς γινομένοις ὑπ' αὐτοῦ προσαγόμενος». Ταῦτα εἶναι ἐσφαλμένα. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις καὶ Βηρυτῶ. Εἶχε μὲν σκοπὸν νὰ μεταβῇ εἰς Βηρυτόν, ἵνα τελειοποιηθῇ εἰς τὰ νομικά, ἀλλ' εὗρεθεῖς ἐν Καισαρεία τῆς Παλαιστίνης ἔγινε μαθητὴς τοῦ Ὠριγένους καὶ ἐγκατέλειπε τὰ ἄλλα σχέδια αὐτοῦ. Τὴν θαυματουργὸν καὶ προσηλυτιστικὴν δρᾶσιν δὲν ἀνέπτυξεν ἤδη ὡς λαϊκός· ἀλλ' ἀφότου ἔγινεν ἐπίσκοπος τῆς Νεοκαισαρείας².

IV. 28, 1 καὶ 16 κ.ἑξ. « Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τόνδε καὶ Ναυατιανῶν οἱ περὶ Φρυγίαν οἰκοῦντες τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα μετέθεσαν». Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως δέχεται, ὅτι οἱ Ναυατιανοὶ μετέθεσαν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἠκολού-

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 531 κ.ἑξ., 532, 533, 599 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 331, 335 κ.ἑξ., 337. Hussey, αὐτόθι, σελ. 330 κ.ἑξ., 331 κ.ἑξ., 333, 335 κ.ἑξ., 336 κ.ἑξ., 337. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 336. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 436, 437, 438, τόμ. 7, 1899, σελ. 143, τόμ. 19, 1907, 616. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 386 κ.ἑξ. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 169, σημ. 78.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 339. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 7, 1899, σελ. 156 κ.ἑξ. O. Bardenhewer, Patrologie, 1910, σελ. 149. Δ. Μπαλάγου, Πατρολογία, 1930, σελ. 172 κ.ἑξ.

θουν τοὺς Ἰουδαίους. Ἐώραζον τὴν δεκάτην τετάρτην τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μηνὸς Νισάν (οἱ Τεσσαρεσκαίδεκατίται τῆς Μικρᾶς Ἀσίας) ἢ τὴν Κυριακὴν μετὰ τὴν δεκάτην τετάρτην τοῦ μηνὸς Νισάν (αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι). Ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἔπαυσε νὰ ἀκολουθῇ τοὺς Ἰουδαίους. Οἱ Πρωτοπασχίται διετήρησαν τὸ παλαιὸν πάσχα, ἔώραζον, δηλονότι, τὴν Κυριακὴν μετὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν πάσχα (πρβλ. Σωκράτους, V. 22, 18). Οἱ Ναυατιανοὶ ἦσαν πρωτοπασχίται. Ἡ ἐν Πάζῳ σύνοδος τῶν Ναυατιανῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος (364-378) δὲν εἰσήγαγεν νέον τι, ἀλλ' ἐνέμεινεν εἰς τὸ μνημονευθὲν καθεστῶς (Σωκράτους, IV. 28, 17. Σωζομένου, VII. 18, 6)¹.

IV. 29, 4 καὶ 6. « Καὶ χειροτονεῖται (ὁ Ρώμης Οὐρσίνος) οὐκ ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀποκρύφῳ τόπῳ τῆς βασιλικῆς τῆς ἐπικαλουμένης Σικίνης... Καὶ οὕτω τὸν τε Οὐρσίνον παύσασθαι τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ κατασταλῆναι τοὺς βουληθέντας ἀκολουθῆναι αὐτῷ ». Ὁ Σωκράτης ἐν ἀρχῇ τοῦ παρατεθέντος χωρίου εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν φράσιν τοῦ Ρουφίνου, « in basilica, quae Sicinini appellatur, episcopum se fieri extorqueret » (Historia Ecclesiastica, XI, 10, ἔκδοσις Mommsen, σελ. 1017), τὴν ὁποίαν παρεξήγησεν. Ἡ βασιλικὴ ἦτο ἀκριβῶς ἐκκλησία. Ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος λέγει τοῦτο ρητῶς· « in basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum » (27, 3). Ὠνομάζετο καὶ βασιλικὴ τοῦ Ἰουλίου. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν τέλει μνημονευομένην κατάπαυσιν τῶν ἐριδῶν συνετέλεσε καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Ρώμης Οὐρσίνου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντιανοῦ τοῦ Α' (367)².

IV. 31. Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντιανοῦ (τοῦ Α'). Ὁ Σωκράτης θετεὶ τὴν τελευτὴν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου κατὰ τὴν ἔλευσιν τῆς πρεσβείας τῶν Σαυροματῶν, τὴν ὁποίαν παριστᾷ ἐλθοῦσαν ὅτε ὁ Βαλεντιανὸς εὗρίσκετο εἰς τὸ φρούριον Βεργιτίων (31, 1-6). Ταῦτα δὲν εἶναι ἀληθῆ. Μετὰ τὴν πρεσβείαν τῶν Σαυροματῶν ἐμεσολάβησε πολὺμηνον διάστημα, ὅτε δὲ εὗρίσκετο εἰς τὸ μνημονευθὲν φρούριον (τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὄρηδον Bregition), ἦλθε πρεσβεία Κουάδων. Αὕτη ἠθέλησε νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν τῆς ἐνοχῆς τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ ἐπιρρίψῃ αὐτὴν εἰς ἀλήτας καὶ τὰ στρατιωτικὰ μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντιανοῦ. Οὗτος ὀργισθεὶς ὑπέστη συμφύρῃσιν καὶ ἀπέθανεν (Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, 30, 5 καὶ 6

¹ Schwartz, Christliche und Jüdische Ostertafeln, 1905, σελ. 104-121, κυρίως 119 κ.ἑξ. Ὁ αὐτὸς ἐν Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft, 1906, σελ. 10 κ.ἑξ.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 342 καὶ 343. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 20, 1908, σελ. 346 κ.ἑξ.

Ζώσιμος, Δ, 17). Ὁ Βαλεντινιανὸς ἀπέθανε « μετὰ τὴν ὑπατείαν Γρατιανοῦ τὸ τρίτον καὶ Ἐκοιτίου (ἔτος 375), περὶ τὴν ἑπτακαιδεκάτην τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς ζήσας ἔτη νδ' (54), βασιλεύσας ἔτη δεκατρία » (IV. 31, 6). Ἐσφαλέμενα. Εἰς τὸν θρόνον εἶχεν ἀνελθῆ τὴν 25 Φεβρουαρίου τοῦ 364 (IV. 1, 1). Ἐπομένως ἐβασίλευσε δώδεκα ἔτη, πλὴν ἑκατὸν ἡμερῶν. — « (Βαλεντινιανὸν τὸν Β') βασιλέα ἀνηγόρευσαν ἐν Ἀκίνκῳ πόλει τῆς Ἰταλίας » (31, 7). Ἡ πόλις αὕτη (Aquincum) δὲν ἦτο τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ τῆς Παννονίας. — « Ἡ δὲ αὐτοῦ (τοῦ Ἰούστου) θυγάτηρ Ἰουστίνη ἀπορφανισθεῖσα τοῦ πατρὸς ἔμεινε, παρθένος οὔσα » (31, 12). Ἐγινε σύζυγος τοῦ στασιαστοῦ Μαγνητίου καὶ ἔπειτα τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντινιανοῦ τοῦ Α' (Ζώσιμος, Δ. 43). — « Νόμον οὖν ὑπαγορεύσας δημοσίᾳ προτίθησι κατὰ πόλεις, ὥστε ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ δύο νομίμους ἔχειν γυναῖκας » (31, 16). Τοιοῦτος νόμος Βαλεντινιανοῦ τοῦ Α' εἶναι ἄγνωστος καὶ ἀπίθανος¹.

IV. 36. Περὶ τῆς χειροτονίας ἐρημίτου τινὸς Μωϋσεῶς ὡς ἐπισκόπου Σαρακηνῶν χριστιανῶν. Ὁ Σωκράτης θέτει ταῦτα μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν Θράκῃ Γότθων (IV. 35) καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος ἐκ τῆς Ἀντιοχείας (IV. 36, 1), ἧτοι εἰς τὸ ἔτος 378. Ὁ Σωκράτης τὰ τῆς μνημονευθείσης χειροτονίας παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ρουφίνου (Historia Ecclesiastica, XI. 6, ἔκδοσις Mommsen, σελ. 1010 καὶ ἐξῆς), ἀλλ' οὗτος θέτει αὐτὴν ἔτη τινὰ ἀρχαιότερον, πρὸ τοῦ θανάτου Βαλεντινιανοῦ τοῦ Α' (375) κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐν Ἀλεξανδείᾳ ἐπισκοπῆς τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Λουκίου (373/374)².

IV. 38, 7. « Ἐκεῖ τε συμβαλὼν (ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης) τοῖς βαρβάροις, ἀπέθανε τῇ ἐνάτῃ τοῦ Αὐγούστου μηνός, ἐν τῇ αὐτῇ ὑπατείᾳ (« ἐν τῇ ἕκτη ἑαυτοῦ ὑπατείᾳ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ νέου τὸ δεύτερον », 38, 1) τοῦτο δὲ ἦν τέταρτον ἔτος τῆς διακοσιοστῆς ὀγδοηκοστῆς ἐνάτης Ὀλυμπιάδος ». Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς Ὀλυμπιάδος εἶναι ἐσφαλέμενος. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Οὐάλεντος (378) δὲν ἦτο τὸ τέταρτον, ἀλλὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς μνημονευθείσης Ὀλυμπιάδος³.

¹ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 345. Hussey, αὐτόθι, σελ. 344 κ.εξ. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 36. Stein, αὐτόθι, σελ. 282. Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 545 κ.εξ., 547 κ.εξ., καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 345 κ.εξ. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 346.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 555 κ.εξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 351. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 2, 1897, σελ. 41 καὶ 42, τόμ. 17, 1906, σελ. 198. Stein, αὐτόθι, σελ. 291.

³ Hussey, αὐτόθι, σελ. 352, ὁ ὁποῖος ἐσφαλέμενος δέχεται αὐτὸ ὡς τὸ τρίτον τῆς Ὀλυμπιάδος ἐκείνης. Gerpert, αὐτόθι, σελ. 45.

V. 2, 3. « Ἀναγορεύσας (ὁ Γρατιανὸς) οὖν αὐτὸν (τὸν Μέγαν Θεοδόσιον) ἐν τῷ Σιρμίῳ, πόλις δὲ Ἰλλυριῶν αὕτη, ἐν ὑπατεία Αὐσονίου καὶ Ὀλυβρίου, τῇ ἐκκαιδεκάτῃ τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, μερίζεται αὐτῷ τοὺς κατὰ βαρβάρων ἀγῶνας ». Ὁ Μ. Θεοδόσιος δὲν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τὴν 16 Ἰανουρίου, ἀλλὰ τὴν 16 Αὐγούστου (τοῦ ἔτους 379). Κατὰ τὸν Otto Seeck, πρόκειται περὶ λάθους τῶν ἀντιγραφῶν¹.

V. 4, 3. (Οἱ Μακεδονιανοὶ) συναθρόντες δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας αὐθις ἐδογματίσαν ἐκτρέπεσθαι τὴν τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν καὶ τοῖς ἀσπαζομένοις τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν μηδαμῶς ἐπιμίγνυσθαι ». Οἱ Μακεδονιανοὶ δὲν συνῆλθον ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, ἀλλ' ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Καρίας 378 (Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VII. 2, 3, πρβλ. καὶ VI. 12, 4)².

V. 5. Ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῶν ἐπισκόπων Μελιτίου καὶ Παυλίνου συμφωνία. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας δὲν ὠνομάζετο Μελίτιος, ἀλλὰ Μελέτιος. Τὸ ὀρθὸν ὄνομα αὐτοῦ ἀπαντᾷ παρὰ Σωκράτει μόνον ἐν II. 43, 44, 45. IV. 26. VI. 3, παντοῦ δὲ ἄλλοῦ τὸ ἐσφαλμένον Μελίτιος. Ἡ μετὰ τοῦ Παυλίνου συμφωνία ἔγινε μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἔξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Μελιτίου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Γρατιανοῦ (378). Κατὰ τὸν Σωκράτην, οἱ Μελετιανοὶ ἐζήτησαν, ἵνα ἀμφότεροι οἱ μνημονευθέντες ἐπίσκοποι καταστῶσι « σύνθρονοι ». Ἀρνηθέντος τοῦ Παυλίνου, ὁ Μελέτιος ἐνεθρονίσθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ « ἐν μιᾷ τῶν πρὸ τῆς πόλεως ἐκκλησιῶν » (5, 4). Ἐκ τούτου προέκυψε φιλονικία. Αἱ δύο μερίδες κατώρθωσαν νὰ συμβιβασθῶσιν. Ὑπεχρέωσαν τοὺς διὰ τὴν ἐπισκοπὴν ὑποψηφίους πρεσβυτέρους τῆς Ἀντιοχείας νὰ ὀρκισθῶσιν, ὅτι δὲν θὰ δεχθῶσι τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν, ἀλλ' ἀποθανόντος ἐνὸς τῶν δύο ὑπαρχόντων ἐπισκόπων μείνῃ ὁ ἄλλος. Κατὰ τὸν Θεοδώρητον (Ἐκκλ. Ἱστορία, V. 3, 13-16), ὅχι οἱ Μελετιανοί, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μελέτιος ἐπρότεινεν εἰς τὸν Παυλῖνον ἀμφοτέρας τὰς λύσεις, ἥτοι νὰ καταστῶσι σύνθρονοι καὶ ὅταν ὁ εἰς ἀποθάνῃ, νὰ παραμείνῃ ὁ ἄλλος. Περὶ τῆς σχετικῆς ὑποχρέωσης τῶν πρεσβυτέρων τῆς Ἀντιοχείας οὐδένα λόγον κάμει. Ὁ Παυλῖνος ἠρνήθη, ὁ δὲ ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος στρατηγὸς Σαπῶρ παρέδωκεν εἰς τὸν Μελέτιον τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Ὁ Παυλῖνος παρέμεινεν ἐπίσκοπος τῶν ὀλίγων αὐτοῦ ὀπαδῶν. Ἦδη ὁ R. Hussey (1853) ἐξέφρασεν ἀμφιβολίας περὶ τῶν γεγονότων τούτων. Ὁ L. Duchesne (1910;) ἔπραξε τοῦτο ἐντονώτερον. Κατὰ τὸν Ed. Schwartz (1935), ἡ συμφωνία τοῦ

¹ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 355. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 125 καὶ 479. Stein, αὐτόθι, σελ. 293.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 356. Hefele, αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 742 κ.ἐξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 430, σημ. 1.

Μελετίου και τοῦ Παυλίνου (τοῦ ἔτους 378) ἦτο τὸ status quo ante, ὑποστηρικθὲν, ὡς φαίνεται, και ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σαπῶρ. Ἡ συμφωνία, κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἑνός, θὰ παρέμεινεν ἐπίσκοπος ὁ ἄλλος, ἀναμφιβόλως δὲν συνήφθη ποτέ. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἀγνοεῖ αὐτὴν (« Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον », στίχος 1591 και ἐξῆς, 1624 και ἐξῆς). Εἶναι ἀπλῆ πρότασις τῆς συνόδου τῆς Ἀκυλητίας (381), ὡς δεικνύει ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ αὐτῆς (Μετιολάνου Ἀμβροσίου, Ἐπιστολὴ 21η)¹.

V. 6, 1. « Ὅτε κοινῶ δόγματι πολλῶν ἐπισκόπων Γρηγόριος ἀπὸ τῆς Ναζιανζοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκοπὴν μετετίθητο ». Ἐσφαλμένως ὁ Σωκράτης θεωρεῖ τὸν Γρηγόριον ἐπίσκοπον Ναζιανζοῦ. Ὁ Γρηγόριος, ὢν ἀκόμη πρεσβύτερος, ἐβοήθει τὸν γέροντα πατέρα αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ. Ὁ Γρηγόριος βραδύτερον ἐγένεν ἐπίσκοπος Σασιμῶν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μάλιστα δὲν ἦλθεν ἐκ τῆς Ναζιανζοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς Σελευκείας, ὅπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπὶ τι διάστημα διέτριψεν (« Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον », στίχοι 526, 547 και 551). Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπίσης δὲν ἦλθε κοινῶ δόγματι πολλῶν ἐπισκόπων ὡς ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης, ὁ Σωκράτης ἰσχυρίζεται (πρβλ. και V. 7, 1), ἀλλ' ἐκλήθη ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων αὐτῆς, ἵνα ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν Ἀρειανῶν (« Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον », στίχοι 597, 608-651). Ἴδε τὰς διορθώσεις εἰς IV. 11, 8 και ἐξῆς, 26, 13. V. 7, 1. VII. 36, 10².

V. 7, 1. « Τότε δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ μετατεθεὶς ἔνδον τῆς πόλεως ἐν μικρῶ εὐκτηρίῳ τὰς συναγωγὰς ἐποιεῖτο ὅτινι ὕστερον οἱ βασιλεῖς μέγιστον οἶκον εὐκτηρίον προσσυνάψαντες Ἀναστασίαν ὠνόμασαν ». Ἐπαναλαμβάνομεν και ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Γρηγόριος δὲν ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ, ἀλλ' ὡς πρεσβύτερος ἐβοήθει τὸν γέροντα πατέρα αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης. Δὲν ἦλθεν ἐπισημῶς ὡς ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ βραδύτερον ἐγένε τοιοῦτος. Ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 379, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδόσιος ὁ Μέγας ἦλθεν τὴν 24ην Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 380, ἡ δὲ μετάθεσις τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγένεν ὑπὸ τῆς δευτέρας οἰκουμένης συνόδου τῆς 381. « Ἀγία Ἀναστασία » δὲν ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν βασιλέων ὁ ὑπ' αὐτῶν πλησίον τοῦ μικροῦ εὐκτηρίου κτισθεὶς μέγας ναός, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὠνομάσθη οὕτω προηγουμένως ὁ μνημονευθεὶς

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 357 κ.ἐξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 433. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 198 κ.ἐξ., 200 κ.ἐξ.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 358. Herzog-Hauck, τόμ. 7, 1899, σελ. 143.

μικρὸς εὐκτήριος. Ἴδε τὰς διορθώσεις εἰς IV. 11, 8 καὶ ἐξῆς, 26, 13. 26, 15 καὶ 16. V. 6, 1. VII. 36, 10¹.

V. 8, 11. « Γρηγόριος γάρ, ὡς μικρὸν ἔμπροσθεν ἔφην, παραιτησάμενος ἐπὶ τὴν Ναζιανζὸν ἀπαίρειν ἐπέλλετο ». Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, παραιτηθεὶς τῆς ἐπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν μετέβη εἰς Ναζιανζόν, ὡς ὁ Σωκράτης δέχεται, ἀλλ' εἰς τὴν Ἀριανζόν. Ἐκεῖ εἶχεν ἀποκτήσει ἀγρὸν ἐκ κληρονομίας².

V. 8, 14-18. Ὁ Σωκράτης διέστρεψε τὴν ἔννοιαν διατάξεώς τινος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (Codex Theodosianus, XVI. 1, 3. 30 Ἰουλίου 381). Τὸ διάταγμα τοῦτο ὑπέδειξεν εἰς ἐκάστην διοίκησιν ἓνα, δύο ἢ τρεῖς ἐγνωσμένων ὀρθοδόξων φρονημάτων ἐπισκόπους. Οἱ μετ' αὐτῶν εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἐπικοινωνίαν εὐρισκόμενοι ἐπίσκοποι θὰ ἐθεωροῦντο ὡς ὀρθόδοξοι καὶ εἰς αὐτοὺς θὰ παρεδίδοντο οἱ χριστιανικοὶ ναοί. Ὁ Σωκράτης ἀντεκατέστησε τὸν σκοπὸν τοῦτον διὰ τοῦ δευτέρου κανόνος τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου (381), κατὰ τὸν ὅποιον οἱ ἐπίσκοποι ἐκάστης διοικήσεως θὰ περιορίζοντο εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς οἰκείας διοικήσεως. Οὕτω διέτύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι δῆθεν τὰ μέλη τῆς συνόδου ἐκείνης « πατριάρχας κατέστησαν διανεμιάμενοι τὰς ἐπαρχίας, ὥστε τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους ταῖς ὑπερορίαις ἐκκλησίαις μὴ ἐπεμβαίνειν » (V. 8, 14). Ἐπειτα παρέθεσε τὰ ὀνόματα τῶν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου εἰς ἐκάστην διοίκησιν ὑποδειχθέντων προτύπων ὀρθοδόξων ἐπισκόπων³, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ἐπανήλθεν εἰς τὸν δεῦτερον κανόνα τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου. « Φυλάξαντες τὰ πρεσβεία τῇ Ἀντιοχείῳ ἐκκλησίᾳ... τὰ καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν, ἵνα ἡ τῆς ἐπαρχίας σύνοδος διοικεῖ » (V. 8, 18 καὶ 19). Ἡ μεσολαβοῦσα φράσις « ἅπερ (πρεσβεία τῆς Ἀντιοχείῳ ἐκκλησίᾳ) τότε παρόντι Μελιτίῳ (Μελετίῳ) ἔδοσαν » εἶναι βεβαίως ἐσφαλμένον συμπέρασμα τοῦ Σωκράτους. Ὁ Μελέτιος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἐν ἀρχῇ τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου⁴.

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 573, κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 360 κ.ἐξ. Hussey, αὐτόθι. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 7, 1899, σελ. 143, τόμ. 19, 1907, σελ. 616. C. Ullmann, Gregorius von Nazianz, 1867, σελ. 153 κ.ἐξ., 166 κ.ἐξ. Lietzmann, αὐτόθι, τόμ. IV. 1944 (1953), σελ. 31 κ.ἐξ.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 363 κ.ἐξ. Δ. Μπαλάνοῦ, αὐτόθι, σελ. 310.

³ Παρέλειψε δύο τὸν Τερέντιον (Τερέντιον, ἔκδ. Mommsen) Σκυθίας καὶ τὸν Μαρτύριον (Μαρμάριον, ἔκδ. Mommsen) Μαρκιανουπόλεως.

⁴ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 578 κ.ἐξ., 580 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 364 κ.ἐξ., 367 κ.ἐξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 365 κ.ἐξ., 369 κ.ἐξ. Hefele, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 29 κ.ἐξ. G. Rauschen, Jahrbücher der christlichen Kirche, 1897, σελ. 92 κ.ἐξ., 479 κ.ἐξ. K. Lübbeck, Reichseinteilung und Kirchliche Hierarchie des Orients, 1901, σελ. 213-216.

V. 9, 1-3. Ὁ Σωκράτης τὴν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου μετακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Παύλου ἐκ τῆς Ἀγκύρας καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιοχείας Μελετίου συνδέει μετὰ τῶν προηγουμένων διὰ τοῦ « τότε » καὶ οὕτως, ἐκ πρώτης τοῦλάχιστον ὄψεως, φαίνεται, ὅτι θέτει ἀμφότερα μετὰ τὸ τέλος τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου (Ἰούλιον τοῦ ἔτους 381). Ἐνῶ τὸ μὲν πρῶτον γεγονὸς συνέβη κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μ. Θεοδοσίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (24 Νοεμβρίου 380), τὸ δὲ δεύτερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου (Μάϊον τοῦ 381)¹.

V. 10, 2. « Αὐθις σύνοδον πασῶν τῶν αἰρέσεων συγκροτηθῆναι παρεσκεύασεν (ὁ Μ. Θεοδόσιος) ». Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως κάμει ἐνταῦθα λόγον περὶ συνόδου. Προόκειται περὶ ἀπλοῦ συνεδρίου, εἰς τὸ ὅποιον ἔξ ἑκάστης αἰρέσεως προσῆλθεν εἰς ἐπίσκοπος (ἔτος 383). Τὰ περὶ αὐτοῦ ὁ Σωκράτης πραγματεύεται ἐν V. 10, 23 καὶ ἐξῆς².

V. 10, 5. « Τότε δὴ καὶ ὁ βασιλεὺς τὸν υἱὸν Ἀρκάδιον Αὔγουστον ἀνηγόρευσε κατὰ τὴν ὑπατεῖαν Μερογαύδου τὸ δεύτερον καὶ Σατορνίλου, τῆ ἑκκαιδεκάτῃ τοῦ Ἰανουαρίου μηνός ». Ὁ Μ. Θεοδόσιος δὲν ἀνηγόρευσε τὸν Ἀρκάδιον τὴν 16^{ην} Ἰανουαρίου (383), ἀλλὰ τὴν 19^{ην} Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους τούτου³.

V. 11, 6. « Ἐν τοσοῦτῳ ἀγγέλλεται, ὅτι Γρατιανὸς δόλω τοῦ τυράννου Μαξίμου ἀνήρητο ». Ὁ αὐτοκράτωρ Γρατιανὸς ἐφονεύθη 25 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 383. Ὁ Σωκράτης προτάσσει τοῦ φόνου τοῦ Γρατιανοῦ τὴν ἀρειανικὴν πολιτικὴν τῆς αὐτοκρατείας Ἰουστίνης (11, 4-6), ἐνῶ ἡ πολιτικὴ αὕτη ἤρχισε δύο ἔτη μετὰ τὸν φόνον τοῦ συζύγου αὐτῆς (385)⁴.

V. 12, 11. « Ἀναλαβὼν δὲ (ὁ Μέγας Θεοδόσιος) τὰς δυνάμεις τῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων ἐπὶ τὴν Μεδιόλανον ἐχώρει· ἐκεῖ γὰρ ἐφθάκει ὁ Μάξιμος ». Τέρμα τῆς πορείας τοῦ Μ. Θεοδοσίου δὲν ἦτο τὸ Μεδιόλανον, ἀλλ' ἡ Ἀκυληῖα. Ἐκεῖ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἐφονεύθη ὁ στασιαστὴς Μάξιμος⁵.

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 370. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 145 κ.ἐξ.

² Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 374. Hussey, αὐτόθι, σελ. 382 κ.ἐξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 576 κ.ἐξ.

³ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 374. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V, σελ. 265 καὶ 545. Stein, αὐτόθι, σελ. 319.

⁴ Hussey, αὐτόθι, σελ. 386. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V. σελίδες 168, 183, 201 κ.ἐξ., 516. Stein, αὐτόθι, σελ. 311 καὶ 314.

⁵ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 598 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 389. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 214 κ.ἐξ. Stein, αὐτόθι, σελ. 319 κ.ἐξ.

V. 14, 1. « Ὁς (Μάξιμος) ἀνηρέθη ἐν τῇ αὐτῇ ὑπατείᾳ (« Θεοδοσίου τὸ δεύτερον καὶ Κυρηγίου », V. 13, 7), ἑβδόμη καὶ εἰκάδι τοῦ Αὐγούστου μηνός ». Ὁ στασιαστὴς Μάξιμος δὲν ἐφρονεύθη τὴν 27^{ην} Αὐγούστου (388). Οὔτε ὁμοῦ τὴν 28^{ην} Ἰουλίου, ὡς δέχεται ὁ Valesius καὶ ἄλλοι, ἀλλὰ τὴν 28^{ην} Αὐγούστου τοῦ ἔτους ἐκείνου¹.

V. 14, 2 καὶ 4. « Ἀνδραγάθιος δὲ ὁ τοῦ βασιλέως Γρατιανοῦ φονεὺς τῆς ἥτις αἰσθανόμενος, εἰς τὸν παρακείμενον ποταμὸν ῥίψας ἑαυτὸν ἀπεπνίγη... Ἦσαν οὖν ἐν τῇ Ρώμῃ ἐπινικίους εορτὰς ἐπιτελοῦντες ὅτε καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα ἐπὶ Συμμαχου τοῦ ἀπὸ ὑπάτων ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος ἐπεδείξατο ». Ὁ ἀρχιστάτηγος τοῦ στασιαστοῦ Μαξίμου Ἀνδραγάθιος δὲν ἐρρίφθη εἰς ποταμόν. ἀλλ' εἰς τὴν θάλασσαν (Ζώσιμος, Δ. 47). Ὁ Μ. Θεοδόσιος ἀπένευε χάριν κατὰ τὸ ἔτος 389 εἰς τὸν ἐνοχοποιηθέντα Σύμμαχον (V. 14, 5 καὶ 8ξῆς), ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε γίνοι τότε ἀκόμη ὕπατος, ἀλλ' ἔγινε μετὰ τριετίαν (391. V. 18, 14)².

V. 15, 4 καὶ 6. « Φλαβιανὸς (ὁ Ἀντιοχείας) ... τὴν ὁργὴν θεραπεύσας Θεοφίλου τότε τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου, δι' οὗ καὶ κατήλλαξε Δάμασον τὸν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον. Ἀμφοτέροι γὰρ πρὸς Φλαβιανὸν ἐχάλεπαινον... Θεραπευθεὶς οὖν τὴν ὁργὴν Θεοφίλος... καταλλάσσει λυπούμενον Δάμασον ». Δὲν πρόκειται περὶ τοῦ Ρώμης Δαμάσου (366-384), ἀλλὰ περὶ τοῦ Ρώμης Σιρκίου (384-399, Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VIII. 3. Θεοδωρήτου, Ἐκκλ. Ἱστορία, V. 23)³.

V. 18, 9 καὶ 8ξῆς. Αἱ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου τιμωρίαι μοιχευομένων γυναικῶν ἐν Ρώμῃ. Ὁ Valesius (1668) ἠρνήθη τὸ ἀξιόπιστον τῆς διηγήσεως ταύτης τοῦ Σωκράτους, στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι αὐταὶ ἤδη ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου (Codex Theodosianus, IX. t. VII. Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, 28, 1). Ὁ Valesius

---

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 599 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 389 κ.ἑξ. G e r p e r t, αὐτόθι, σελ. 35 κ.ἑξ. S e e c k, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 216 καὶ μάλιστα 525. S t e i n, αὐτόθι, σελ. 320.

² H u s s e y, αὐτόθι, σελ. 390. S e e c k, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 216 καὶ μάλιστα 526. Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 601 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 390. R a u s c h e n, αὐτόθι, σελ. 2. S e e c k, αὐτόθι, σελ. 226. S t e i n, αὐτόθι, σελ. 321.

³ R a u s c h e n, αὐτόθι, σελ. 2. D u c h e s n e, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 608 κ.ἑξ., 609 κ.ἑξ. καὶ μάλιστα σημ. 1 τῆς σελ. 610. K i r s c h, αὐτόθι, σελ. 424. S c h w a r t z, ἐν ZNTW. 1935, σελ. 212 καὶ_σημ. 189.

εφρόνει, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις κωδῶνων δὲν ἦτο τιμωρία, ἀλλ' ἐκούσιον μέσον προσκλήσεως πελατῶν¹.

V. 21, 1. « Τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίας ἐπὶ ἔτη τεσσαράκοντα προέστη Ἀγέλιος, ἀπὸ τῶν Κωνσταντίνου χρόνων ἕως εἰς τὸ ἕκτον ἔτος τῆς βασιλείας Θεοδοσίου, ὡς πού καὶ πρότερον ἐμνημόνευσα (IV. 9, 3) ». Ἐκτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ἦτο τὸ 384. Ἐξ αὐτοῦ ἀφαιροῦντες 40 ἔτη, φθάνομεν μέχρι τοῦ 344, ἦτοι ἐπὶ τὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ Ἀγέλιος, ἐπομένως, δὲν ἦτο ναυατιανὸς ἐπίσκοπος ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὡς ὁ Σωκράτης δέχεται, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου. Ἴδε διόρθωσιν εἰς IV. 9, 3².

V. 21, 7, 15 καὶ 17. Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως καὶ ἐνταῦθα δέχεται, ὅτι οἱ Ναυατιανοὶ μετέθεσαν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα (ἴδε διόρθωσιν εἰς τὸ IV. 28, 1 καὶ 16 καὶ ἐξῆς). Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ναυατιανοὶ ἠκολούθησαν τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰσαχθεῖσαν μεταβολὴν (ἑορτασμός τοῦ Πάσχα πάντοτε μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν). Ἴσως τὸ αὐτὸ ἔπραξαν οἱ Ναυατιανοὶ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν. Οἱ ἄλλοι ὅμως Ναυατιανοὶ ἐνέμειναν εἰς τὸ ἀρχαῖον χριστιανικὸν ἔθιμον. ἠκολούθουν τοὺς Ἰουδαίους. Ἐώρταζον, δηλονότι, Πάσχα τὴν Κυριακὴν μετὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν πάσχα, ἦτοι μετὰ τὴν δεκάτην τετάρτην τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μηνὸς Νισάν (ἐνίοτε πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας. « Πρωτοπασχίται »). Κατὰ τὸ πρὸ τῆς Κυριακῆς ταύτης Σάββατον ἐτέλουν τὴν παννυχίδα τοῦ Πάσχα (Σωκράτους, V. 22, 18). Ὁ πρεσβύτερος Σαββάτιος, ὡς Ναυατιανός, ἔπρατε τὸ αὐτὸ (« Πρωτοπασχίτης »), ἀλλ' εἰσήγαγε καὶ τινα καινοτομίαν. Ὅσάκις τὸ Πάσχα τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτεν εἰς ἄλλην ἡμερομηνίαν, ἐώρταζε καὶ τὸ Πάσχα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Σάββατον ἐτέλει πάλιν παννυχίδα καὶ τὴν Κυριακὴν ἐώρταζε πάλιν τὸ Πάσχα. Δηλαδή, ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐώρταζε δύο πάσχα, ἀμφοτέρω εἰς ἡμέραν Κυριακὴν. Περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Σαββατίου ὁ Σωκράτης λέγει τὰ ἐπόμενα. « Εἴποτε διαπεφωνημένη, ἐγένετο ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτὴ, αὐτὸς (ὁ Σαββάτιος) καθ' ἑαυτὸν προλαμβάνων ἐνήστευε, καὶ νυκτερεύων τὴν νενομισμένην τοῦ Σαββάτου ἡμέραν ἐπετέλει τοῦ Πάσχα· καὶ πάλιν τῇ ἐξῆς ἅμα πᾶσι κατὰ τὴν ἐκκλησιαν συνήγετο καὶ τῶν μυστηρίων μετελάμβανεν » (21, 17). Συνοψίζει καὶ συγγείει τὰ καθέκαστα τῶν δύο ἑορτασμῶν τοῦ Πάσχα, ἦτοι τὰς δύο παννυχίδας κατὰ δύο διάφορα Σάββατα καὶ τὰ δύο πάσχα κατὰ δύο διαφόρους Κυριακάς. Ὁ Σωζόμενος (VII. 18, 5 καὶ ἐξῆς) διώρθωσε καὶ ἐσαφηνίσε τὰ τοῦ Σωκρά-

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 611 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 400. Rauschen, αὐτόθι, σελ. 2.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 413 κ.ἐξ.

τους, ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν κατέστησε φανερόν, ὅτι καὶ τὸ ἰδιαίτερον Πάσχα αὐτοῦ ἐτέλει Σάββατον καὶ Κυριακὴν. Τοῦτο ὑποδηλοῦται διὰ τῆς ἐπομένης φράσεως τοῦ Σωζομένου· «ὡς ἔθος ἐνήστευε καὶ καθ' ἑαυτὸν διὰ τῶν νενομισμένων ἐτέλει τὸ πάσχα»¹.

V. 22, 17. «Καὶ ὅτι Πολύκαρπος ὁ τῆς Σμύρνης ἐπίσκοπος, ὁ ὕστερον ἐπὶ Γορδιανοῦ μαρτυρήσας, Ἄνικῆτῳ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς Ρώμης ἐκοινώνει». Ὁ Σμύρνης Πολύκαρπος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μαρτυρήσῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Γορδιανοῦ (238), ἀλλὰ πολὺ ἐνωρίτερον. Ἡ σχετικὴ ἀσυμφωνία τῶν ἀρχαιότερων κριτικῶν ἔχει ὑποχωρήσει. Ὁ Πολύκαρπος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου Πίου, τῷ 156².

V. 22, 32. «Οἱ ἐν Ρώμῃ, τρεῖς πρὸ τοῦ Πάσχα ἐβδομάδας, πλὴν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς, συνημμένως νηστεύουσιν». Ἡ προσθήκη «πλὴν Σαββάτου» δὲν εἶναι ὀρθή. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶχεν ἤδη τὴν νηστείαν τοῦ Σαββάτου. Τοῦτο δέχεται αὐτὸς ὁ Σωκράτης κατωτέρω (V. 22, 58)³.

V. 25, 3. «Ἄλλὰ συνεργὸν λαβὼν (ὁ Εὐγένιος) Ἀρβογάστην... εἰς τυραννίδα ἀπέκλινεν». Ὁ Ἀρβογάστης ἦτο τὸ πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον. Ὁ Εὐγένιος ἦτο ὄργανον αὐτοῦ⁴.

V. 26, 5. «Τοῦτο δὲν ἦν πρῶτον ἔτος τῆς διακοστῆς ἐνενηνηκοστῆς τετάρ-

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 623 κ.έξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 414 κ.έξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 416. Schwartz, Christliche und jüdische Ostertafeln, σελ. 119 κ.έξ. Ὁ αὐτὸς ἐν ZNTW. 1906, σελ. 10 κ.έξ.

² Valesius παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 627 κ.έξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 417. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 417. Hussey, αὐτόθι, σελ. 418. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 15, 1904, σελ. 536 κ.έξ. Schwartz, Christl. u. jüd. Ostertafeln, σελ. 125 κ.έξ. Ὁ αὐτὸς ἐν ZNTW. 1906, σελ. 9, σημ. 1, ἐνθα ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Πολύκαρπος δὲν ἐμαρτύρησε τὴν 23ην, ἀλλὰ τὴν 22 Φεβρουαρίου. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 150, σημ. 141. Lietzmann, αὐτόθι, τόμ. II, σελ. 159.

³ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 631 κ.έξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 419 κ.έξ., 428 κ.έξ. Ὁ Valesius ὑποστηρίζει τὰς ἀντιφατικὰς πληροφορίες τοῦ Σωκράτους, δεχόμενος, ὅτι οἱ ἐν Ρώμῃ ἐνήστευον ὅλα τὰ Σάββατα, πλὴν τῶν Σαββάτων τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα νηστείας. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 420. Hussey, αὐτόθι, σελ. 420 καὶ 429. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 5, 1898, σελ. 771 κ.έξ. F. Funk, Kirchengeschichtliche Abhandlungen, τόμ. 1, 1897, σελ. 265. Duchesne, Origines du culte chretien, ἐκδ. 5η, 1925, σελ. 256, σημ. 1.

⁴ Hussey, αὐτόθι, σελ. 433. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V, σελ. 243 κ.έξ. Stein, αὐτόθι, σελ. 326.

της Ὀλυμπιάδος». Ἐσφαλμένον. Ἦτο τὸ τρίτον ἔτος τῆς διακοσιοστῆς ἐννενηκοστῆς τρίτης Ὀλυμπιάδος¹.

VI. 1, 2. « Ἀρχάδιος μὲν τῶν ἐώων Ὀνώριος δὲ τῶν ἐσπερίων εἶχε τὸ κράτος. Τῶν ἐκκλησιῶν δὲ κατὰ τοὺςδε τοὺς χρόνους προειστήκεισαν ἐν μὲν τῇ βασιλευσίᾳ Ρώμῃ Δάμασος». Ὁ Μέγας Θεοδόσιος ἀπέθανε τῷ 395, ἔκτοτε δὲ διεδέχθησαν αὐτὸν οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ Ἀρχάδιος καὶ Ὀνώριος. Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 384 ἐπίσκοπος Ρώμης δὲν ἦτο πλέον ὁ Δάμασος. ἀλλ' ὁ Σιρίκιος (Σωζομένον, Ἐκκλ. Ἱστορία, VIII, 1, 1)².

VI. 3, 8. « Ἰωάννην δὲ ἄμα Βασιλείῳ, τῷ τότε μὲν διακόνῳ ὑπὸ Μελετίου κατασταθέντι, μετὰ ταῦτα δὲ γενομένης Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας ἐπισκόπῳ, τὰ πολλὰ συνδιάγοντα». Προφανῶς ὁ Σωκράτης τὸν φίλον Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Βασίλειον ἐταῦτισεν ἐνταῦθα ἐσφαλμένως μετὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ὅχι οὖτος, ἀλλ' ὁ φίλος τοῦ Χρυσοστόμου Βασίλειος θὰ εἶχε χειροτονηθῆ διάκονος ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείας Μελετίου. Ὁ Μ. Βασίλειος ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ Καισαρείας Καππαδοκίας Εὐσεβίου. Ἴδε διόρθωσιν εἰς IV. 26, 6, 8 καὶ 11³.

VI. 3, 9, 10 καὶ 12. « Ἐν τῇ τοῦ ἀναγνώστου οὖν τάξει καθεστὼς (Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος) τὸν κατὰ Ἰουδαίων λόγον συνέταξεν. Μετ' οὗ πολὺ δὲ καὶ τῆς τοῦ διακόνου ἀξίας παρὰ Μελετίου τυχὼν τοὺς περὶ ἱερωσύνης λόγους συνέταξεν, καὶ τοὺς πρὸς Σταγείριον ἔτι μὴν καὶ τοὺς περὶ ἀκαταλήπτου καὶ τοὺς περὶ τῶν συνεισάκτων... Ὑστερον δὲ Παυλίνου τελευτήσαντος ὑπὸ Εὐαργίου τοῦ διαδεξαμένου Παυλῖνον χειροτονεῖται πρεσβύτερος». Τοὺς κατὰ Ἰουδαίων λόγους συνέταξεν ὁ Χρυσόστομος, ὅτε ἦτο ἤδη πρεσβύτερος, τοὺς περὶ ἀκαταλήπτου καὶ τοὺς περὶ συνεισάκτων λόγους συνέταξεν ὄχι ὡς διάκονος, ἀλλὰ βραδύτερον. Δηλαδή, τὰς μὲν δέκα πρώτας ὁμιλίας περὶ ἀκαταλήπτου συνέταξεν ὡς πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ (386-378), τὰς δὲ δύο περὶ συνεισάκτων πραγματείας συνέταξεν ὡς ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ (397 καὶ ἔξῃς). Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείας Εὐαργίου, ἀλλὰ τοῦ Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ (Παλλαδίου, Διάλογος περὶ τοῦ βίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, κεφ. 5, ἔκδοσις Coleman - Norton, 1928, σελ. 29)⁴.

¹ Hussey, αὐτόθι, σελ. 435, ὁ ὁποῖος ἐσφαλμένως δέχεται αὐτὸ ὡς δεῦτερον ἔτος τῆς 293ης Ὀλυμπιάδος. Goppert, αὐτόθι, σελ. 45.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 436.

³ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 667 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 444. Hussey, αὐτόθι, σελ. 444 κ.ἑξ.

⁴ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 446. O. Bardenhewer, Patro-

VI. 6. Περὶ τοῦ Γότθου Γαῖνᾶ. « Ὑποκρινόμενος γὰρ (Γαῖνᾶς) δαιμονᾶν ὡς εὐξόμενος τὸ μαρτύριον τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, ἑπτὰ δὲ σημείοις ἀπέχει τοῦτο τῆς πόλεως, καταλαμβάνει » (6, 23). Ὁ Γαῖνᾶς δὲν κατέφυγεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου, ἀλλὰ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου (Σωζομένου, Ἑκκλ. Ἱστορία, VIII. 4, 14). — « Περιπίπτει (ὁ Γαῖνᾶς) ἑτέροα δυνάμει Ρωμαίων καὶ ἀναιρεῖται ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ βαρβάροις » (6, 34). Ὁ Γαῖνᾶς ἐφορέυθη ὑπὸ τῶν Οὐννων (Ζώσιμος, Ε. 22)¹.

VI. 7. Αἱ Ὠριγενιστικαὶ ἔριδες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (περὶ τὸ 400). Ὁ Σωκράτης συνεκέντρωσε τὴν ἔριδα εἰς τὰ περὶ τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ τῶν ἀντιωριγενιστῶν, ἐνῶ ἦτο γενικωτέρα, περὶ τῶν κακοδοξιῶν τοῦ Ὠριγένους (Mansi, τόμος 3ος, στ. 971. Ἱερωνύμου, Ἐπιστολὴ 96η). Περίωρισε τὴν ἔριδα μέχρι τέλους μεταξὺ τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου καὶ τῶν τεσσάρων μοναχῶν, τῶν λεγομένων Μακρῶν ἀδελφῶν, ἐνῶ αὕτη συμπεριέλαβε καὶ ἄλλους μοναχοὺς τῆς Νιτρίας (Παλλαδίου, Διάλογος περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, κεφ. 7, ἔκδοσις Coleman - Norton, σελ. 39)².

VI. 9. Ἡ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας μεταφορὰ τῆς ἔριδος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. « Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ οἱ ἀπὸ τῆς ἐρήμου μοναχοὶ ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔρχονται ἅμα Διοσκόρῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς. Συνῆν δὲ αὐτοῖς καὶ (πρεσβύτερος) Ἰσίδωρος, ὁ πάλαι Θεοφίλῳ τῷ ἐπισκόπῳ (Ἀλεξανδρείας) φιλαίτατος... Αὕτη πρόφασις γέγονε τοῦ καὶ Ἰσίδωρον ἅμα τοῖς περὶ Διόσκορον ἐλθεῖν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ὅπως ἂν παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰωάννῃ τὰ κατ' αὐτῶν ἐσκευωρημένα ἐξελεγχθῆσεται » (9, 1 καὶ 9). Κατὰ τὸν Duchesne, δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ πρεσβύτερος Ἰσίδωρος καὶ ὁ Ἐρμουπόλεως Διόσκορος, εἷς τῶν τεσσάρων Μακρῶν ἀδελφῶν, ἐξ ἀρχῆς εἶχον ἀναχωρήσει ἐξ Αἰγύπτου, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων μοναχῶν τῆς Νιτρίας εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὴν γνώμην

---

logie, 1910, σελ. 305 καὶ 308. Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 670 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 446. Rauschen, αὐτόθι, σελ. 2 κ.ἐξ.

¹ Reading, παρὰ Hussey, σελ. 452 κ.ἐξ., 453. Hussey, αὐτόθι, σελ. 453. Seeck, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 322 καὶ 325. Stein, αὐτόθι, σελ. 361 κ.ἐξ.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 687 κ.ἐξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 456 κ.ἐξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 457 κ.ἐξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 14, 1904, σελ. 419 ἔνθα εὐρίσκει τις ἐξήγησίν τινα, διατί ὁ Σωκράτης συνεκέντρωσε τὴν ὠριγενιστικὴν ἔριδα εἰς τὰ περὶ ἀνθρωπομορφισμοῦ. Ἀπετέλει τὴν συμβολικὴν λέξιν τοῦ ἀγῶνος τῶν Ὠριγενιστῶν κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. I. Kurtz, Kirchengeschichte, τόμ. I. 1906, σελ. 235. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. III. σελ. 54 κ.ἐξ. K. Müller, Kirchengeschichte, τόμ. I. 1941, σελ. 935 κ.ἐξ. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 539. Schwartz, ἐν ZNTW. 1937, σελ. 169 κ.ἐξ.

αὐτοῦ ταύτην ὁ Duchesne ἐστήριξεν ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, γραφείσης τέλη τοῦ 401 ἢ ἀρχὰς τοῦ 402 πρὸς τὸν Κωνσταντίας Ἐπιφάνιον καὶ εὐρισκομένης ἐν λατινικῇ μεταφράσει ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἱερωνύμου (ὑπ' ἀριθμὸν 90). Ἐν αὐτῇ ὁ Θεόφιλος, ὡς ἀρχηγούς τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν φυγόντων μοναχῶν ἀναφέρει μόνον τοὺς τρεῖς ἄλλους Μακροὺς ἀδελφούς, Ἀμμώνιον, Εὐσέβιον καὶ Εὐθύμιον. Ὁ Ed. Schwartz δέχεται, ὅτι ὁ πρεσβύτερος Ἰσίδωρος ἀνεχώρησεν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων, ὃχι ὅμως καὶ ὁ Ἐρμουπόλεως Διόσκορος, ὁ ὁποῖος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν βραδύτερον. Ἡ καθυστέρησις αὕτη τοῦ Διοσκόρου διαφωτίζεται ἐκ τῶν δύο ἐπομένων χωρίων τοῦ Διαλόγου τοῦ Παλλαδίου. « Καὶ πρῶτον μὲν τὸν τούτων ἀδελφὸν Διόσκορον, ἅγιον ἐπίσκοπον ὄντα τοῦ ὄρους (τῆς Νιτρίας) κελεύει (ὁ Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος) τοῦ θρόνου ῥιφῆναι, συρέντα δι' οἰκειῶν Αἰθιοπῶν, λαβὼν αὐτοῦ τὴν παροικίαν... Ἐπὶ τούτοις διαπυρωθεὶς ὄλος ὁ Θεόφιλος εἶργει καὶ τὸν ἀδελφὸν τῶν μοναχῶν τῆς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας, Διόσκορον τὸν ἐπίσκοπον, γεγηρακότα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ » (κεφ. 7ον, ἔκδοσις Colleman-Norton, σελ. 39 καὶ 42). Κατὰ τὸν Duchesne, ὁ Θεόφιλος μάλιστα κατὰ τὸ δεύτερον χωρίον ἐξεδίωξε τὸν Διόσκορον τῆς ἐπισκοπῆς Ἐρμουπόλεως¹.

VI. 10. Ὁ Σωκράτης ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ περιέπεσεν εἰς τὰ ἐπόμενα λάθη. Πρῶτον, ἐδέχθη, ὅτι ὁ Κωνσταντίας τῆς Κύπρου Ἐπιφάνιος ἦτο δπαδὸς τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ καὶ ὅτι ὁ Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος παρουσιάσθη ἐπίσης ὡς τοιοῦτος (πρβλ. καὶ VI. 7, 22 καὶ ἐξῆς). Δεύτερον, ἐδέχθη, ὅτι προηγουμένως συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου σύνοδος ἐν Κύπρῳ κατὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους (10, 3 καὶ ἐξῆς) καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (10, 7 κ.ἐξ.), ἐνῶ συνέβη τὸ ἀντίθετον. Χρόνος συγκλήσεως ἀμφοτέρων τῶν συνόδων περὶ τὸ 400. Τρίτον, ἐδέχθη, ὅτι ἡ καταδίκη αὕτη τοῦ Ὠριγένους ἔγινε διακόσια περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (10, 8), ἐνῶ εἶχον παρέλθει 145 ἢ 146 ἔτη. Ὁ Ὠριγένης ἀπέθανε 254 ἢ 255².

¹ Duchesne, αὐτόθι, τόμ. III. σελ. 59, σημ. 3, καὶ σελ. 83, σημ. 1. Schwartz, ἐν ZNTW. 1937, σελ. 170 κ.ἐξ. Chr. Baur, Johannes Chrysostomus und seine Zeit, τόμ. II. 1930, σελ. 166 κ.ἐξ., 172 καὶ 178. Δέχεται, ὅτι ὁ Ἐρμουπόλεως Διόσκορος ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀναχωρήσει μετὰ τῶν ἄλλων εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατ' αὐτόν, ὁ Θεόφιλος ἤδη εἰς τὸ πρῶτον χωρίον τοῦ Παλλαδίου καθήρσε τὸν Διόσκορον καὶ κατήργησε τὴν ἐπισκοπὴν Ἐρμουπόλεως, εἰς δὲ τὸ δεύτερον χωρίον ἀφώρισεν αὐτὸν ἐν γένει τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας (Αἰγύπτου). Πάντως τώρα ἔφυγεν ἐξ Αἰγύπτου.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλῃ 693 κ.ἐξ., 695 κ.ἐξ., 696 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 462 καὶ 463. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 463. Hussey, αὐτόθι, σελ. 462 καὶ 463. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 14, 1904, σελ. 491, τόμ. 5, 1898, σελ. 419. Kurtz, αὐτόθι, σελ. 235. Duchesne, αὐτόθι,

VI. 11. Παραλλαγή τοῦ ἑνδεκάτου τούτου κεφαλαίου εὐρίσκεται ἐν τέλει τοῦ VI βιβλίου (μετὰ τὸ 23, 7). Ἀμφότερα προέρχονται ἐκ τοῦ Σωκράτους, ἀλλ' ἡ παραλλαγή εἶναι ἀρχαιότερα (Gepperts, αὐτ., σελ. 130). — « Καὶ οὕτω ἀμφότερα τὰ μέρη παυσάμενα τῆς πρὸς σφᾶς φιλονεικίας ἠσύχασαν » (11, 10). Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν Ἐφέσῳ ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον τὸν διάκονον αὐτοῦ Ἡρακλείδην. Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ μνημονευομένη κατάπαυσις τῶν ἐρίδων τῶν δύο μερίδων τῆς Ἐφέσου. Ἡ παραλλαγή παριστᾷ ἄλλως τὰ πράγματα. « Γενομένης ἐπὶ τούτῳ στάσεως ἐν τῇ Ἐφέσῳ, ὡς οὐκ ἀξίου τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Ἡρακλείδου, ἀνάγκη γέγονε χρονίζειν τὸν Ἰωάννην κατὰ τὴν Ἐφεσον » (23, 3). Ταῦτα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἐν Μικροῦ Ἀσίας δρᾶσις τοῦ Χρυσοστόμου προὐκάλεσεν ἐν γένει ἀντίδρασιν (Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VIII, 6). — « Πολλὰς ἐκκλησίας Ναυατιανῶν καὶ Τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν ἀφελὼν (Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος) ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔρχεται (11, 13, πρβλ. καὶ VI. 19, 7). Λεῖπει ὀλοτελῶς ἐκ τῆς παραλλαγῆς. Οἱ ναοὶ τῶν Ναυατιανῶν ἦσαν διὰ νόμου ἀνεγνωρισμένοι καὶ ἐπομένως ὁ Χρυσόστομος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτούς. — « Ὡς καὶ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία ἐν τῇ ἐπωνύμῳ τῶν ἀποστόλων ἐκκλησίᾳ τὸν υἱὸν Θεοδόσιον... κομιδῇ τότε νήπιον ὄντα, εἰς τὰ γόνατα τοῦ Ἰωάννου (Χρυσοστόμου) ἐμβαλοῦσα καὶ ὄρκους κατ' αὐτοῦ πολλοὺς καθορκώσασα, μόλις τὴν πρὸς Σεβηριανὸν ἐπίσκοπον Γαβάλων ἔπεισε φιλίαν ἀσπάσασθαι » (11, 20). Ὑπάρχει μὲν καὶ ἐν τῇ παραλλαγῇ (23, 20), ἀλλὰ καὶ ἡ εἶδησις αὕτη δὲν θεωρεῖται ἀληθής¹.

VI. 12, 3. « Οὐκ ἔχων μὲν (ὁ Κωνσταντίας Ἐπιφάνιος) τι λέγειν πρὸς αὐτὰ (τὰ βιβλία τοῦ Ὠριγένους), δοκεῖν δὲ αὐτῷ καὶ Θεοφίλῳ ἐκβαλεῖν αὐτὰ ». Ἐσφαλμένως ὁ Σωκράτης παριστᾷ τὸν Ἐπιφάνιον μὴ δυνάμενον νὰ δικαιολογήσῃ τὴν καταδίκην τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους. Ὁ Ἐπιφάνιος ἐν τῷ κατὰ αἱρέσεων συγγράματι αὐτοῦ ἐν ἐκτάσει ἐπολέμησεν τὸν Ὠριγένην (κεφ. 64)².

VI. 15, 1-6. « Πυνθάνεται παρὰ τινων ὁ Ἰωάννης (Χρυσόστομος), ὡς

τόμ. III. 1929, σελ. 54 κ.ἑξ. Müller, αὐτόθι, σελ. 635 κ.ἑξ. Kirsch, αὐτόθι, σελ. 539. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 169 κ.ἑξ.

¹ Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 4, 1948, σελ. 104 κ.ἑξ. Chr. Baur, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 131, σημ. 23, ἔνθα περὶ τοῦ χωρίου 11, 10 ἀποφαίνεται ἀντιθέτως τῶν ὡς ἀνωτέρω περὶ αὐτοῦ ἐδέχθημεν, σελ. 133 καὶ 141. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 178 κ.ἑξ.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 467 κ.ἑξ. B. Eberhard, Die Beteiligung des Eriphanus am Streite Origenes, 1859, σελ. 5 κ.ἑξ. Κ. Δυοβουνιώτου, Συμμετοχὴ τοῦ Ἐπιφανίου εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Χρυσοστόμου, 1926, σελ. 73.

ἡ βασίλισσα Εὐδοξία τὸν Ἐπιφάνιον ἐξώπλισε κατ' αὐτοῦ... Παρασκευάζει οὖν (ἡ Εὐδοξία) τὸν Θεόφιλον ταχεῖαν ποιεῖσθαι σύνοδον κατ' αὐτοῦ» (15, 1 καὶ 5). Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως παρέστησε τὸν Κωνσταντίας Ἐπιφάνιον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ὄργανον τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοξίας καὶ ἀπέδωσε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συγκλήσεως συνόδου κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου εἰς αὐτήν. Ἡ πρωτοβουλία αὕτη ὀφείλετο εἰς τὸν Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον (Παλλαδίου, Διάλογος κτλ., κεφ. Β' καὶ Η', ἔκδοσις Coleman-Norton, σελ. 9, 44 καὶ 49). «Ὁὐ πολὺς ἐν μέσῳ χρόνος καὶ παρῆν Θεόφιλος πολλοὺς ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπισκόπους κινήσας· τοῦτο δὲ καὶ βασιλέως ἐκέλευε πρόσταγμα» (15, 6). Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος ἐκάλεσε τὸν Θεόφιλον νὰ ἔλθῃ μόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ὑπόδικος, καλέσας καὶ ἀριθμὸν τινα ἐπισκόπων, ἵνα δικάσωσιν αὐτὸν (Παλλαδίου, αὐτ., κεφ. Β' καὶ Η', ἔκδοσις Coleman-Norton, σελ. 8, 43, 45 καὶ ἐξῆς). Ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως συνεδύασε τὴν ἐπίσημον ταύτην πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος μὲ τὰς ἰδιωτικὰς καὶ ἐξ ἄλλων ἐλατηρίων προερχομένας ἐνεργείας τοῦ Θεοφίλου (Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VIII, 16, 3)¹.

VI. 17, 4 - 6. Δίκη τοῦ ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν Ἐφέσῳ κατασταθέντος μητροπολίτου Ἡρακλείδου. Ὁ Σωκράτης θέτει μὲν ταύτην μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπιστροφὴν τοῦ Χρυσοστόμου (κεφ. 16), ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐν ἀρχῇ χρονικοῦ προσδιορισμοῦ «πρότερον» δεικνύει, ὅτι ἡ δίκη τοῦ Ἡρακλείδου ἔγινε προηγουμένως, ἤτοι ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Δρυὸς (Ἰούλιον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 403). Ἡ μνημονευομένη στάσις τοῦ λαοῦ δὲν προέκυψε ἐκ ζητήματος τῆς δίκης τοῦ Ἡρακλείδου, ὡς ὁ Σωκράτης δέχεται («στάσις οὖν ἐντεῦθεν καὶ διαπληκτισμὸς μεταξὺ τῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐγένετο σύντονος», 17, 4 καὶ 5), ἀλλ' ἐκ τῶν ἀποφάσεων ἐν γένει τῆς συνόδου τῆς Δρυὸς καὶ τῆς ἐξορίας τοῦ Χρυσοστόμου καὶ πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ 16^{ου} κεφαλαίου μνημονευομένην στάσιν («ὁ δὲ λαὸς ἀφόρητα ἐστασίαζεν»)².

VI. 17, 11. «Διόσκορος δὲ εἰς τῶν Μακρῶν, ὁ τῆς Ἐρμουπόλεως ἐπίσκοπος, ὀλίγον ὕστερον μετὰ τὴν Θεοφίλου φυγὴν ἐτελεύτησε· καὶ ταφῆς ἠξιώθη λαμπρᾶς, ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῷ ἐν Δρυὶ κηδευθείς, ἔνθα διὰ Ἰωάννην γέγονεν ἡ σύνοδος». Ταῦτα εἶναι ἐσφαλμένα. Ὁ Διόσκορος εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τῆς συνόδου τῆς Δρυὸς καὶ ἐτάφη ἐν τῷ πρὸ τῆς πύλης μαρτυρίῳ μάρ-

¹ Ch r. B a u r, τόμ. II, σελίδες 191 κ.ἐξ., 193, 195, σημ. 4, 196, 197, 206. S c h w a r t z, αὐτόθι, σελ. 188 κ.ἐξ., 190 κ.ἐξ.

² Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 477 κ.ἐξ. Hussey, αὐτόθι, σελ. 478. B a u r, αὐτόθι, τόμ. II, σελ. 215, σημ. 29, σελ. 231, σημ. 30.

τυρός τινος γυναικὸς (Παλλαδίου, Διάλογος κτλ., κεφ. 17, ἔκδοσις Coleman-Norton, σελ. 105). Ἦτο τὸ τῆς Ἀγίας Εὐφημίας; Μετὰ ταῦτα, ὡς φαίνεται, ὁ Διόσκορος ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Μάρτυρος Μωκίου (Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, VIII. 17, 5). Ἐν Δρυϊ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου, ἀπέθανεν ὁ ἄλλος ἀδελφὸς Ἀμμώνιος καὶ ἐτάφη ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῶν Ἀποστόλων (Παλλαδίου, αὐτόθι, Σωζομένου, αὐτ., VIII. 17, 6)¹.

VI. 18, 6 καὶ 19. « Βρίσων (ἐπίσκοπος) Φιλίππων τῶν ἐν Θράκῃ... Ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπαρχος, ᾧ ὄνομα Ὀπιάτος ». Οἱ Φίλιπποι ἦσαν ἐν Μακεδονίᾳ, ἢ Φιλιππούπολις ἦτο ἐν Θράκῃ. Ὁ Βρίσων ἦτο, ἄρα γε, ἐπίσκοπος Φιλιππουπόλεως; Ἐν τῶν δύο πρέπει νὰ διορθωθῇ, ἢ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἢ τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας. Τῷ 404 ὑπαρχος Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Στουδῖος. Ὁ Ὀπιάτος ἔγινεν ὑπαρχος αὐτῆς τῷ 405. Προηγουμένως θὰ εἶχεν ἄλλο ἀξίωμα καὶ ὡς τοιοῦτος θὰ ἀνemieχθῆ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Σωκράτης ἀναχρονιστικῶς ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ μεταγενέστερον καὶ ἀνώτερον ἀξίωμα αὐτοῦ².

VI. 19, 6. « Τετάρτη γὰρ ἡμέρα μετὰ τὸ κατενεχθῆναι τὴν χάλαζαν ἐτελεύτησεν (ἢ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία) ». Κατὰ τὸν Σωκράτην, ἡ χάλαζα ἔπεσε τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου τοῦ 404 (VI. 19, 5). Ἄρα, ἡ Εὐδοξία ἀπέθανε 4 Ὀκτωβρίου. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον. Ἡ Εὐδοξία ἀπέθανε 6 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου (Μαρκελλίνου Κόμητος, γραμματέως τοῦ Μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, Χρονικόν, ἔκδοσις Th. Mommsen, Monumenta Germ. Auctores XI. Chron. min., II. 1894, 68)³.

VI. 20, 1. « Ἀρσάκιος δὲ οὐ πολὺν ἐπεβίω τῇ ἐπισκοπῇ χρόνον· τῇ γὰρ ἑξῆς ὑπατεία, ἣτις ἦν Στελίχωνος τὸ δεύτερον καὶ Ἀνθεμίου, περὶ τὴν ἐνδεκάτην τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς ἐτελεύτησεν ». Ἐννοεῖται βεβαίως τὸ ἔτος 405, ἀλλ' ἡ ἡμερομηνία εἶναι ἐσφαλμένη. Ὁ Ἀρσάκιος ἔγινεν ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως τὸν Ἰούνιον τοῦ 404. Ἐπεσκόπευσε δέκα τέσσαρας μῆνας (Παλλαδίου, Διάλογος κτλ., κεφ. 11, ἔκδ. Coleman-Norton, σελ. 64). Ἄρα, ἀπέθανεν Ἰούλιον ἢ Αὐγούστον τοῦ 405. Ἀπόδειξις καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 715 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 478 κ.ἑξ. Duchesne, αὐτόθι, τόμ. III. σελ. 93. Baug, αὐτόθι, σελ. 221. Schwartz, αὐτόθι, σελ. 190 καὶ μάλιστα σημ. 54.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 718, καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 480. Baug, αὐτόθι, τόμ. II. σελ. 264.

³ Baug, αὐτόθι, σελ. 301 κ.ἑξ. Seec, αὐτόθι, τόμ. V. σελ. 370. Stein, αὐτόθι, σελ. 375.

Σωκράτους περί τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ λεγόμενα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε διάδοχος τοῦ Ἀρσακίου· « ἐν γὰρ τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐπισκοπῆς ἑαυτοῦ, τῇ δεκάτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς ἐτελεύτησεν » (VII. 25, 21)¹.

VI. 23, 7. « (Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος) ἐτελεύτησεν ἐν ὑπατεία Βάσσου καὶ Φιλίππου, τῇ πρώτῃ Μαΐου μηνός· τοῦτο δὲ ἦν ἔτος δεύτερον τῆς διακοσιοστῆς ἐνενηκοστῆς ἐβδόμης Ὀλυμπιάδος, συμβασιλεύσας μὲν τῷ πατρὶ Θεοδοσίῳ ἔτη δεκατρία, μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρὸς ἔτη δεκατέσσαρα ». Οἱ χρονικοὶ προσδιορισμοὶ τοῦ ἔτους τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τῶν ἐτῶν τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶναι ἐσφαλμένοι. Ἦτο τὸ τέταρτον ἔτος τῆς 296^{ης} Ὀλυμπιάδος. Ὁ Ἀρκάδιος ἐβασίλευσεν μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δώδεκα ἔτη (19 Ἰανουαρίου 283 - 17 Ἰανουαρίου 395) καὶ μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσε δεκατρία ἔτη, τρεῖς μῆνας καὶ δεκαπέντε ἡμέρας. Ἀπέθανε τὴν πρώτην Μαΐου τοῦ ἔτους 408².

VII. 6, 10. « Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ Σισινίου τοῦ Ναυατιανῶν ἐπισκόπου τελευτήσαντος, ἐν τῇ αὐτῇ ὑπατεία χειροτονεῖται Χρυσάνθος ». Ὁ Σωκράτης, λέγων « ἐν τῇ ὑπατεία » ἐννοεῖ βεβαίως τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀμέσως προηγουμένως μνημονευθεῖσαν ὑπατείαν Ὀνωρίου τὸ ἔβδομον καὶ Θεοδοσίου Αὐγούστου τὸ δεύτερον (VII. 6, 1), ἧτοι τὸ ἔτος 407. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς Σωκράτης, ἐν ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου κεφαλαίου, ὡς ἔτος θανάτου τοῦ Χρυσάνθου δέχεται τὴν ὑπατείαν Μοναξίου καὶ Πλίνθα (ἧτοι τὸ ἔτος 419), ἔκτη καὶ εἰκάδι Αὐγούστου μηνός, τὴν δὲ διάρκειαν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἑπταετῆ. Κατὰ ταῦτα ὁ Χρυσάνθος, ἐπίσκοπος τῶν Ναυατιανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (VII. 12, 3), δὲν ἐχειροτονήθη τῷ 407, ἀλλὰ τῷ 412. Ὁ Σωκράτης, ἄρα, τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον ἐσφαλμένως ἔθεσεν ἐν τέλει τοῦ ἔκτου κεφαλαίου (6, 10). Ἔπρεπε νὰ θέσῃ αὐτὸ μετὰ τὸ ἔβδομον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ἐν ἀρχῇ ἀναφέρει τὴν διὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Χρυσάνθου ἀρμόζουσαν ὑπατείαν (Ὀνωρίου τὸ ἕνατον καὶ Θεοδοσίου τὸ πέμπτον) διὰ τῆς ὁποίας ὀρίζεται τὸ ἔτος 412. Ὁ Σωκράτης ἐπανέλαβε τὸ χωρίον ἐν ἀρχῇ τοῦ δωδεκάτου κεφαλαίου (« Σισινίου δὲ τελευτήσαντος, Χρυσάνθος καθελκύσθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν »), ἵνα διηγηθῇ ἐκεῖ τὸν βίον τοῦ Χρυσάνθου. Πάντως ἐκ παραδρομῆς διετήρησεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἀμφοτέρως τὰς ἐκδοχάς, καὶ τὴν ὀρθὴν καὶ τὴν ἐσφαλμένην (πρβλ. καὶ διόρθωσιν εἰς II. 17)³.

¹ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 488. Baur, αὐτόθι, σελ. 305.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 494 κ.ἑξ. Geppert, αὐτόθι, σελ. 45. Seecck, αὐτόθι, σελίδες 258, 265, 285. Stein, αὐτόθι, σελίδες 319, 336, 375.

³ Hussey, αὐτόθι, σελ. 502 κ.ἑξ. Geppert, αὐτόθι, σελ. 53 καὶ 131.

VII. 20, 13. « Ὁς (βυζαντινοπερσικὸς πόλεμος) γέγονεν ἐν ὑπατεία τῶν δύο Αὐγουστων, Ὀνωρίου τὸ τρισδέκατον καὶ Θεοδοσίου τὸ δέκατον, τετάρτῳ ἔτει τῆς τριακοστῆς Ὀλυμπιάδος ». Ὁ πόλεμος οὗτος ἔληξεν ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης ὑπατείας (ἔτος 422), ἤρχισεν ὅμως κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος (Μαρκελλίνου Κόμητος, Χρονικὸν εἰς τὸ ἔτος 444, 1). Τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἔτος τῆς Ὀλυμπιάδος εἶναι ἐσφαλμένον. Ἦτο τὸ δεύτερον ἔτος αὐτῆς¹.

VII. 24. Τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β' εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ Πλακιδίαν καὶ τὸν μικρὸν αὐτῆς υἱὸν Βαλεντινιανὸν ἀνάθεσιν τῶν πραγμάτων τῆς Δύσεως ὁ Σωκράτης ἐσφαλμένως ἐχρονολόγησεν, ὡς γενομένην μετὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ τυράννου Ἰωάννου († Μάϊον ἢ Ἰούνιον τοῦ ἔτους 425). Ἡ ἀνάθεσις ἔγινε προηγουμένως (Ὀκτώβριον τοῦ 424). Ὁ Ἰωάννης εἶχεν ἀναγορευθῆ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως τὸν Δεκέμβριον τοῦ 423².

VII. 30. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουργουνδίων. Ἡ ἱστορικότης τοῦ περιεχομένου τοῦ κεφαλαίου τούτου προσβάλλεται κυρίως εἰς τρία σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὁ Σωκράτης δέχεται. Πρῶτον, ὅτι τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Βουργουνδίων προὐκάλεσαν αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν Οὐννων. Δεύτερον, ὅτι οἱ Βουργουνδιοὶ ἀπ' ἀρχῆς ἔγιναν ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα γερμανικὰ φύλα, τὰ ὁποῖα πρῶτον ἔγιναν ἀρειανοὶ καὶ ἔπειτα ἐγκατέλειψαν τὴν αἵρεσιν ταύτην. Τρίτον, ὅτι οἱ Βουργουνδιοὶ γενόμενοι χριστιανοὶ ἐνίκησαν τοὺς Οὐννους³.

VII. 34, 8. « Τούτου γενομένου (καθαιρεθέντος τοῦ Νεστορίου), οἱ περὶ Νεστόριον ἕτερον καθ' ἑαυτοὺς συνέδριον ποιησάμενοι, καθαιροῦσι Κύριλλον καὶ σὺν αὐτῷ Μέμοννα τὸν τῆς Ἐφέσου ἐπίσκοπον. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπέστη Ἰωάννης ὁ τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος ». Πρόκειται περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου (431), ἡ ὁποία καθήρσε τὸν Νεστόριον. Ὡς γνωστόν, τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἰδιαιτερον συνέδριον τῶν νεστοριανιζόντων καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου καὶ τοῦ Ἐφέσου Μέμοννος ἔγινε μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἀντιοχείας Ἰωάννου καὶ τῶν

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 781 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 519. Hussey, αὐτόθι. Geppert, αὐτόθι, σελ. 45. Stein, αὐτόθι, σελ. 436.

² Hussey, αὐτόθι, σελ. 523 κ.ἑξ. Seec k, αὐτόθι, τόμ. VI. σελ. 90 - 95. Stein, αὐτόθι, σελ. 426 κ.ἑξ.

³ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 580 κ.ἑξ. Herzog - Hauck, αὐτόθι, τόμ. 3, 1897, σελ. 569, H. v. Schubert, Die Anfänge des Christentums bei den Burgunden, 1911.

ἐπισκόπων αὐτοῦ. Οὗτοι μετέσχον τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου συνεδρίου καὶ συναπεφάσισαν¹.

VII. 36, 10. « Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς πρότερον Σασίμων μιᾶς τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ πόλεων ἐπίσκοπος ἦν, εἶτα γέγονε Ναζιανζοῦ ». Ἐνταῦθα πρώτην φορὰν ὁ Σωκράτης ἀνέφερε τὸ ὁρθόν, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔγινεν ἐπίσκοπος Σασίμων, διετήρησεν ὁμως καὶ τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν, ὅτι διετέλεσεν ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ. Ἴδε διορθώσεις εἰς Σωκράτους IV. 11, 8 κ.ἑξ., 26, 13. V. 6, 1 καὶ 7, 1.

VII. 44, 1 καὶ 4. « Ταύτην (τὴν Εὐδοξίαν) Οὐαλεντινιανὸς ὁ ἀνεψιὸς (Θεοδοσίου τοῦ Β'), ὁ ὑπ' αὐτοῦ τῶν ἐσπερίων μερῶν καταστάς βασιλεὺς, ἤτησε πρὸς γάμον λαβεῖν... Οὗ (γάμου) ἐπιτελεσθέντος ἐν ὑπατεία Ἰσιδώρου καὶ Σινάτορος, λαβὼν τὴν γαμετὴν, αὐθις ἐπὶ τὰ ἐσπέρια μέρη ἐνέδραμεν ». Ταῦτα εἶναι ἐσφαλμένα. Ὁ Βαλεντινιανὸς ἤδη εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν εἶχε μνηστευθῆ μετὰ τῆς Εὐδοξίας, ἡ ὁποία ἦτο τότε διετής. Ὁ γάμος δὲν ἔγινεν ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης ὑπατείας (436), ἀλλ' ἐν ἔτος βραδύτερον (29 Ὀκτωβρίου 437)².

VII. 46, 13. « Περὶ τὴν μίαν καὶ εἰκάδα τοῦ αὐτοῦ μηνὸς χειροτονθέντα ἐνθρονίζουσι (τὸν Ναβατιανὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως Μαρκιανόν). Ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Παῦλος ἀπέθανε « περὶ τὴν μίαν καὶ εἰκάδα τοῦ Ἰουλίου μηνὸς » (46, 1). Ἡ ὑποδεικνύουσα τὸν διάδοχον διαθήκη τοῦ ἀποθανόντος Παύλου ἀνεγνώσθη τρεῖς ἡμέρας μετὰ ταῦτα (46, 12). Ἡ χειροτονία ἐπομένως τοῦ νέου ἐπισκόπου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ « περὶ τὴν μίαν καὶ εἰκάδα τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ». Ὁ Christophorsonus καὶ ὁ Savilius ἐπρότειναν διόρθωσιν τοῦ κειμένου. Ἀντὶ « τοῦ αὐτοῦ μηνὸς » νὰ γραφῇ « τοῦ Αὐγούστου μηνὸς »³.

VII. 48, 8. « Ἡ δὲ πᾶσα τῆς ἐπτατόμου ὑπόθεσις περιέχει χρόνον ἐτῶν ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἀρξαμένη δὴ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς διακοσιοστῆς ἑβδομηκοστῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος... καταπαύσασα δὲ ἐπὶ τὸ δεύτερον ἔτος

¹ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 814 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 535 κ.ἑξ. Herzog-Hauck, αὐτόθι, τόμ. 18, 1906, σελ. 486.

² Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 835 κ.ἑξ. καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 549. Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι. SeecK, αὐτόθι, τόμ. VI. σελ. 121. Stein, αὐτόθι, σελ. 430.

³ Valesius, παρὰ Migne, αὐτόθι, στήλη 839 καὶ παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 550 κ.ἑξ.

τῆς τριακοσιοστῆς πέμπτῆς Ὀλυμπιάδος». Ταῦτα εἶναι ἐσφαλμένα. Ἡ Ἐκκλ. Ἱστορία τοῦ Σωκράτους περιλαμβάνει χρονικὸν διάστημα μόνον ἑκατὸν τριάκοντα τριῶν ἔτων. Ἦρχισε κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς 271ης Ὀλυμπιάδος (ἴδε διόρθωσιν εἰς Σωκράτους I. 2, 1) καὶ ἐτελείωσε κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς 304ης Ὀλυμπιάδος. Ἐνεκα τῶν ἐσφαλμένων Ὀλυμπιάδων ὁ Σωκράτης εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἔτων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνει τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, ἔφθασεν εἰς 136 καὶ 137 ἔτη, τὰ ὁποῖα ἐσημείωσεν ὡς ἑκατὸν τεσσαράκοντα διὰ τὸ στρογγυλὸν τοῦ ἀριθμοῦ¹.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

---

¹ Reading, παρὰ Hussey, αὐτόθι, σελ. 552. Geppert, αὐτόθι, σελ. 45.